463

BRÓDY SÁNDOR MUNKÁSSÁGA

1905-TŐL HALÁLÁIG

Laczó Katalin

B 741
SZTE Klebelsberg Könyvtár
SZEGED
13.

"Beszélni kellene arról,
hogy ki volt Bródy Sándor,
az iró"

Juhász Gyula

I.

B e v e z e t ő

Kevés olyan vitatott alakja van a századforduló magyar irodalmának,még az egész magyar irodalomnak is,mint Bródy Sándor.Kortársai egy része rajong érte, s egész munkásságát pozitiven értékelik, mások szinte teljesen elvetik azt. Értékelése a legellentétesebb véleményekből áll össze, mint ahogyan az iró egyénisége is ellentmondásos, a végletek között vergődő.Kritikusok vitatkoztak és vitatkoznak ma is róla - a Nyomor megjelenésétől /1884/ napjainkig -, hogy irodalmi értékrendünkben hol helyezhető el az iró munkássága. Hatvany Lajos több tanulmányában, kritikájában védelmébe veszi/1/, Komlós Aladár jórészt elutasitja /2/, Babits is csak stilusának ujszerüségét veszi észre /3/. Az őt biráló kritikusok sorában emlithetjük Horváth Zoltánt is, aki cáfolva Péterfy Jenő, Ignotus, Bóka László elismerő szavait, summázva véleményét azt irja: " Bródy Sándor első példája volt annak a sokrétü és jelentős tehetséggel rendelkező nagyvárosi müvész tipusnak, amely a századforduló utáni első évtized

végén utat nyitott a bulvár - sajtó és a Szinházi Élet tipusu lapok vulgarizáló, sőt a valóságban züllesztő korrupciójának, s végül is hátat forditott az irástudók hivatásának"./Ezzel szemben Bóka László, Czine Mihály vagy Illés Jenő /5,6,7/ tanulmányai olyan érdekességeket és értékeket tárnak fel,hogy az egész életmü megismerésére késztetnek.

"Beszélni kellene arról, hogy ki volt Bródy Sándor, az iró, - veti fel Juhász Gyula 1924-ben, még Bródy halála évében a Szegedben: " Naturalista volt, mondaná az egyik kritikus, Romantikus volt, felelé a másik. Rapszódikus volt : ez az igazság. Zseniálisan rapszódikus. Életében és költészetében egyaránt". /8/. A sokféleség érthetővé válik, ha nem elszigetelten vizsgáljuk Bródy munkásságát, hanem belehelyezzük azt a századforduló irodalmába, ebbe az átalakuló korszakba, amikor irodalmi irányzatok tünnek le, s ujak jönnek helyükbe. Egy-egy korszakon belül a stilusok mindig keverednek, s a századfordulón még bonyolultabb a helyzet. Még érvényben vannak a XIX. századi stiluskategóriák, s találkoznak a XX. század izmusaival. Ez az egész világon igy van. Nálunk azonban a megkésett társadalmi fejlődés következtében a régi és az uj még inkább egymásra tolódnak, " a kor legrejtettebb áramlásait felfedező analizis nélkül szinte lehetetlen látható, éles körvonalakkal jellemezni "./9/. A századvég iróit egyébként is csak az egész perspektivájából lehet megközeliteni, s az európai irodalmi irányzatok figyelembe vételével.

Az utolsó századnegyedben a magyar irodalom karakterre erősen módosul. Hullámszerüen követik egymást a külföldi

irodalmi és müvészeti hatások. A század utolsó évtizedeiben hat még az angol és francia romantika, de már érezhető a tolsztoji és dosztojevszkiji regénytipusok hatása a magyar irodalomban. Hat az angol és francia realizmus és a francia naturalizmus, mely Zola programértekezésével indul /1o./, majd a kilencvenes években jelentkezik a szimbolizmus és a neorealizmus.

Az Európában végbemenő változásokkal a magyar századforduló irodalmának fejlődése csaknem párhuzamos. A századvég magyar irodalmát azonban nem mindig a külföldi irodalmi hatások inspirálják, az utóbbiakat gyakran megelőzik a zenei és képzőmüvészeti példák. Bródy Sándor is először rajztanár akart lenni, s később is vonzódott a festészethez.

Ennek a bonyolult korszaknak az az alakja Bródy Sándor, akiben a sokféle irányzat keveredik. Ha impresszionizmusról, romantikáról, naturalizmusról, realizmusról vagy a szecesszióról olvasunk irodalomtörténeti munkákat, fellapozunk kritikákat, szinte mindenütt megtalálhatjuk az ő nevét. Egy rendkivül gazdag életmü - mintegy nyolcvan kötet - a Bródy Sándoré. Nem könnyü ezt a nagy csomót kibogozni, mely az ő müveiből áll össze. Megtalálni, honnan indulnak el a finom szálak, melyek benne összpontosulnak, s hová, merre vezetnek a XX. század irodalmába ? Tanitványai, követői között olyanokat találunk, mint Ady Endre, Móricz Zsigmond, akik ugyan messze tulnőtték őt, de hatása nélkül talán nem jutottak volna erre a magaslatra. Bródy közvetitette Móriczhoz is a szociális látást, s tőle elfogadta azt is, amit Zo-

lától nem: az erotikát. Kevés olyan iró van a Nyugatban, aki ne meritett volna az ő próbálgatásaiból. " A századforduló szinte minden induló irója talált benne saját egyéniséget, törekvést, bátoritást, szociális érzést, gőgöt, belső nemességet, szenvelgő pózokat, naturalizmust, lázadó akaratot, és meghunyászkodást, ragyogó nyelvi szineket és tetszelgő pongyolaságot, viruló egészséget és dekadenciát." /11/ Elindított valami erjedést, amely azután nyomon követhető az egész modern magyar irodalomban. Talán megérezték mindezt kortársai, s azért fogadták olyan kitörő lelkesedéssel Bródy müveit.

Irt regényt, novellát, szinmüvet, tárcát, vezércikket, filozófiai elmélkedéseket. Mindent. Mégis, teljesen befejezett, tökéletes müve nem igen maradt hátra. Müveinek csak egy része élte tul az alkotót. Sokan vizsgálták már, hogy melyek azok a müvei, amelyek " halhatatlanok". Egyike iróinknak, akinek - bár több mint negyven éve halott - a munkásságával való foglalkozást még nem lehet lezártnak tekinteni. Sem müvei teljes részletes elemzése nem történt még meg, sem az iró megfelelő helyére tevése a századforduló irodalmában. Még sok apró részletre kiterjedő munkára van szükség, hogy megtudjuk, ki volt valójában Bródy Sándor. " Egy mélyen járó irodalmi tanulmány számára az utolsó ötven év irói közül senki nem nyujt érdekesebb témát, mint Bródy Sándor, meg kellene állapitani, hogy milyen volt ő teljességgel, el nem mondott irói tartalma, s hogy az igazi - némelyek által várt - nagy oeuvre létrejöttének csupán külső akadályai voltak-e,

vagy belső fogyatékosságai tették az írót - világirodalmi mértékkel mérve torzóvá." /12./

Juhász Gyula a nyugtalan zseni egyéniségének lényegét így fogalmazta meg: " ... az élet volt, emberség, szenvedély, szertelenség, lobogás, szerelem és gyülölség ... a magyar irodalomba talán mégis először vitte bele az átkozott és áldott modernséget. " / 13./

" Megaláztatva és nyomoruságosan,
csunyán vagy becsület nélkül
nem lehet és nem szabad élni."
Bródy Sándor

II.

Az öngyilkossági kisérlet

Bródy életében és életmüvében is határvonal 1905. julius 3. " Ezt a dátumot tudom a legpontosabban ... Kék ceruzával - egy anatómiai atlasz segélyével - karikát rajzoltam a szivem fölé. Sietve néhány sort irtam a kis fiaimnak, ha majd megnőnek: " ne komplikálják az életüket, éljenek egyszerüen, a hiuságból, becsvágyból mennél kevesebbet! " Aztán teljes öntudatnál cselekedtem. Élénk ütést éreztem a szivem fölött. Friss, piros és sok vér szökelt föl mindenfelöl, de nem fájt semmi." /1/ Nem itélhetjük póznak ezt a gesztust, a sziv köré rajzolt kör inkább a kemény elhatározás, a céltudatosság, a lélekjelenlét példája. S hogy pontos karikát rajzol a golyónak, ez lehet a naturalista iró pontossága, különösen ha figyelembe vesszük azt is, hogy mindig érdekelte az irót az anatómia. A Bécs melletti semmeringi erdőben sziven lőtte magát. Külföldön, hogy a hazai föld ne lássa pusztulását. Sok elkeseritő tényező hatott rá, mig odáig feszült a hur, hogy elpattant. Ő, "aki

véresen, komolyan vette a mesterségét" /2./, a merész kezdeményezések hőse elcsüggedt, testileg, lelkileg összeomlott, végső kétségbeesésében a " meghivott halálba" próbált menekülni.

Mi lehetett az oka az öngyilkossági kisérletnek ? Bródy igy ir erről: " nekem - ugy érzem - mégis kötelességem igazat mondani erről az időszakról... Nem asszonyért akartam az ügyeket hirtelen befejezni, mint ahogy ezt asszonyok terjesztették. És nem azért, mert nem volt pénzem, amint ezt a férfiak hitték. Igaz, hogyha egy igazi asszony lett volna mellettem és pénz lett volna a zsebemben bőven, alkalmasint várok még egy jó darabig. De az igazi, a fő ok ... egy rossz diagnőzis. Azt hittem, hogy a vidáman és nagyon élő férfiak betegsége, a hátgerincsorvadás felé közeledek. Èn nem akartam, hogy ez a megalázó kórság beérjen. Elhatároztam, hogy nem türöm a teljes alulkerülést és nyomoruságosan, csunyán, a mások kegyelméből nem akarok élni." /3/ Később orvosa kérdésére is azt felelte, hogy idegborulástól való félelmében tette. A legfontosabb ok azonban az lehetett, amire Hatvany és Komlós is rámutatott, hogy a szeretet visszahuzódott tőle. Bekövetkezett, amitől félt, elhagyták, mihelyt tullépett a polgári igazmondáson. Erezte ezt a mellőzést: " Akik velem indultak, elhagytak. Akik utánam következtek, beértek." /.4/ Két nagy próbálkozásával, a Fehér Könyv-vel /19oo/ és a Jövendő-vel /19o3/ megbukott.Már a Fehér Könyv idején látta, hogy ha az igazságot keresi, akkor elveszti kenyerét, s öt fiát sem tudja eltar-

tani. A Fehér Könyv eladatlan példányai ott sorakoztak a szobájában, a Jövendő forradalmi hangja pedig végképp elriasztotta tőle a polgárságot, mely már A dada szinházi bemutatóját sem nézi meg. Mihelyt erősebben fogta a tollat, elfordultak tőle. Amikor örömmel lélegezhetett volna fel 1905-ben, hogy " valahára a föld mozogni kezd ", megérzi, hogy elhagyták, a polgárságnak kellemetlenné vált. Juhász Gyula 1924-ben igy irt erről a Szeged-ben: " Akkor irtam róla az első nekrológot, fiatal fejjel magam is jelöltje voltam ennek a szomoru tábornak... Öt év óta hordott egy nagy és mély, egy gyógyithatatlan sebet a szivében, amelyet valamikor a saját golyója talált: a hálátlanság és a közöny sebe volt. Akinek egyik-másik pesti szinház legnagyobb anyagi és erkölcsi sikereit köszönhette, az előtt 5 év óta egészen bezárultak ezek a szinházak. A kiadók is kutyául bántak vele." /5./ Igaz, 1905-ben jelent meg két kötete: A muskátlis kisasszony és egyéb elbeszélések és a Szinésznők. Mégis hihető, hogy a képzelt és részben valóságos sikerhiány inditotta erre a lépésre. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy azért is gyülölték Bródyt kortársai, mert természetesnek találta a zsidóság beilleszkedését a társadalomba. Feltételezhető, hogy minden felsorolt ok hozzájárult tettéhez, s az emlitett körülmények együttesen vezették az irót a végzetes lépéshez.

Életét azonban nem sikerült eltékozolnia, a bécsi orvosok megmentették. Pár év mulva - bár kissé rezignáltan már igy nyilatkozott: " Kigyógyultam és ma itt vagyok ...és mondhatom, az életet gyönyörübbnek találom, mint valaha,

minden kis izét ki tudom élvezni...ugyszólván ajándéknak tekintem ezt az életemet és ez valószinüleg különössé, a valósághoz, az igazsághoz közelesővé változtatja át nézőpontjaimat. Régi szempontjaimból csak egy maradt meg, sőt keserves tapasztalatok révén meg is erősödött. És ez az, hogy nem a rossz, hanem az ostoba emberek teszik elviselhetetlenné az életet." /6./

Az öngyilkosság erőszakos határvonal az iró munkásságában. Az első korszakot egy részletesebb kandidátusi disszertáció /7/ már elemezte, viszont a második periódust az egész munkásságát felölelő monográfia /8/ mellett nagyobb tanulmány nem dolgozza fel. Az irodalomtörténet nem forditott figyelmet rá, pedig Bródy életének és munkásságának utolsó 15 éve figyelmet érdemlő téma, ezért szándékozom feldolgozni. A novellista és regényiró Bródy Sándor mellett tulajdonképpen itt bontakozik ki a szinmüiró, és nem lényegtelen az ebben az időszakban keletkezett tiz novellaskötet sem. Mélyreható, müről-müre haladó és minden mozzanatra figyelő elemzés kellene ahhoz, hogy megállapitsuk, ki volt tulajdonképpen Bródy Sándor. Rajta keresztül egy egész korszak törekvéseire fény derülne. "Bródy realizmus irányába törése, a naturalizmus kerülő utja, a nemzeti és egyetemes problémák összefonódásának kérdése /9/. még nagy kutatási terület.

1905 után már csak két regény - A villamos és az önvallomásszerü Rembrandt - keletkezett, ekkor irta azonban szinmüvei jórészét - A tanitónő, A medikus, Timár Liza, Arnyékok, Lyon Lea, Orgonavirág-, mintegy tiz novellaskötetet,

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

és néhány elmélkedő jellegü munkát - Jegyzetek a szerelemről, Lárvák, kritikák, Elmélkedések, A felboncolt sziv,A szerelem élettana. Az 19o5-től 1924-ig terjedő korszak azonban nem választható el a korábbitól, a " hőskor"-tól. Az ebben az időben keletkező müvek alaptémái, ötletei megtalálhatók az első korszakban. Egy-egy korai novella most kap teljes kidolgozást, ugyanazok a motivumok térnek vissza nála, melyeket már 19o5 előtt is megtalálhattunk. Az összefüggések, a folyamatosság miatt ezért röviden áttekintem életének és munkásságának öngyilkossági kisérlete előtti korszakát.

III.

Az indulástól az öngyilkossági kísérletig

" Tizenhét éves koromban én még nem tudtam, hely pályán terem számomra babér. De hogy terem valahol, azt sejtettem... "/1./ Szobrot faragott az egri hegyekben összegyüjtött puha kövekből, képet festett, mükedvelő müvészeti csoportban tevékenykedett. Emellett regényterveket készitett, novellákat és verseket gyártott édesanyjáról és Eger szép lányairól, majd irnokoskodott egy alföldi városkában, Gyulaváron, egy kisvárosban, ahol a legnagyobb izgalom a cigánybanda és primása közt való meghasonlás, amely nem alkalmas arra, hogy képzőmüvészeti hajlamokat neveljen, ahol még a társadalmat reformáló tervekről is lemond a fiatalember, ellenben meg akar házasodni. "Tizennyolc éves voltam, már találkoztam azzal a lánnyal, kiért az ember nagy dolgokat akar cselekedni, - hát megirtam kis kötetemet a budapesti "Nyomor-ról /2/. Ezzel elindult a müvészi pályáján, mely "Ugy kezdődött, mint Balzac valamelyik regényhőséé /3/. Elindult, mint Lucien Rubempre meghóditani a nagyvárost egy öltöző ruhával és néhány forinttal./4/. "Vidéken ismertem valakit, aki ismert valakit, egy korrektort az ujságnál .... A "könyv" bepakolva, csomagban ott nyugodott az ágy alatt. Nem tudtam, mitévő legyek velük, és főleg nem mertem átadni a nyilvánosságnak." Végül mégis

széthordta a szerkesztőségekbe, s várta, mikor jelenik meg az ujságban: " Megjelent a Nyomor ". Naphosszat ült egy csésze kávé mellett és várta a csodát. Egy nap egyszerre négy ujságban olvashatott könyvéről:"Ez iszonyatos. Mi lehet ebben a kétségkivül rólam irott cikkben ? Hogy nem tudok ortográfiát se, még nem tettem érettségit... Bizonyos, hogy kikergetnek az irodalomból egyszer s mindenkorra./5/. A kritikák dicsérik, de néhány tényező meghökkenti a cikkirókat, nem találják jónak, hogy azon rétegek közé megy, ahol " keresve keresett tárgy a szemét, a rothadás... a bün áldozatairól szól, akiket a nyomoruság és a vér féktelenségei pusztitanak el."/6/. Ugyanezt hibáztatja Szomaházy István is Bródynál: " ebben a fiatalemberben csakugyan megcsillámlik az egyéniség, s bár látását a fiatalos pesszimizmus... gátolja, mégis lehet bizni benne... ha többet akarna tanulni Daudettől, mint Zolától. " /7/. A Fővárosi Lapok kritikusa is azt kivánja, hogy arányosan vegyitsen árnyat és fényt. Bródy müveiben az életet mutatja be, a problémákat, az igazságért harcol, s elsősorban a szegények igazságáért. Ezért keltett már az első kötet olyan nagy megdöbbenést a burzsoá kritikusok részéről.

A Nyomor élményanyaga erősen gyökeredzett bele az iróba. Már fiatal korában átélte a kor nagy társadalmi élményeit, a létbizonytalanságot, az egzisztenciális nyomorgást. A szegénység élményei végzetszerüen hatottak rá, soha többé nem felejti el, alapvetően meghatározzák müvei témáját. Mint Justh Zsigmond irta: " az éhes farkas " lesz Bródyból. Ezek az élmények szólalnak meg már a Nyomorban, s kisérik végig munkásságát.

Emberi részvét és morális tiltakozás van abban, ahogyan a bünt vádolja, mely szerinte a társadalmi nyomoruság következménye. A 8o-as évek társadalmi, politikai, gazdasági visszásságait a korabeli szépirodalom nem veszi észre, a kor irói nem vesznek tudomást a nyugtalanitó problémákról. Bródy meglátja a kapitalizálódó, iparosodó Magyarország problémáit, látja a kialakuló ipari proletáriátus helyzetét. A tizenkilencedik század magyar irodalmába ezzel a nyomor ábrázolásán tul konkrét formában jelenik meg a munkáskérdés. Az ujfajta tömeg jelentkezik, és helyet kér az irodalomban. Novellái főszereplői utcaseprők, varrólányok, irnokok, cselédek, mosónők. Ezzel a Bródy-kötettel vonult be irodalmunkba[a] proletár téma. A megalázottakról és megszomoritottakról szól ". Tartalmi és formai tekintetben egyaránt erős kezdeményező volt a magyar irodalomban.

Az első novellaskötet tehát meghozta a sikert. A következő tiz évben sorra jelennek meg müvei. Regényei közül ennek az időszaknak a terméke a Dina /1884/, Don Quixote kisasszony /1886/, Faust orvos /1888/, Szinészvér /1891/, Két szőke asszony /1893/, A kétlelkü asszony /1893/, Hófehérke /1894/, Az egri diákok /1894/, Az ezüst kecske/ 1898/, Tündér Ilona /1898/, Nász/1898/, Két feleség /19o4/, A nap lovagja /19o2/, Egy rossz asszony természetrajza /19o4/ és a Királyfi és koldusleány /19o4/. A "hőskor" terméke a regények mellett néhány szinmü: a Hófehérke /19o1/, Királyidillek /19o2/, A dada /19o2/. Szinmüveinek legnagyobb részét azonban az öngyilkossági kisérlet után irta. S mindezek mellett számtalan novellás kötet került ki tolla alól 1884-től, a Nyomor megjelenésétől 19o5-ig. Ebben az időben jelentek meg a következő kötetek: Emberek /1888/, Regénytárgyak

/1892/, Apró regények /1893/ , Éjszaka/1893/, Rejtelmek /1894,/ Az asszonyi szépség/1897/, Egy férfi vallomásai és életképek /1899/, Emberfejek /19oo/, Erzsébet dajka és más cselódek /19o2/, A nagy regény alakjai /19o2/, Árva leányok/19o1/ , A muskátlis kisasszony és más elbeszélések /19o5/ és ujságcikkek tömege, S mi maradt meg ebből a sok munkából az utókornak ? A könyv - tárakban már csak néhány kötetét keresik, főleg a Husevők cimmel megjelent válogatott novelláit és szinmüveit. A többi kötet jórészt olvasatlanul hever a raktárakban. Az irodalomtörténészek és egyetértenek abban, hogy ha munkássága egészét tekintjük, Bródynak nem abban van a jelentősége, amit magával hozott, hanem abban, amit maga mögött tudott hagyni. Benne azokat a lehetőségeket kell felismerni, amelyek benne vannak a müvekben. Az irókat erősen kötötte a mult, az osztályérdek. Bródy kötetlenségére volt szükség ahhoz, hogy a magyar irodalom megszabaduljon az őt erősen kötő béklyóktól. Hősei " sokkal közelebb állnak a külföldi és hazai kortársak modernségéhez - s végtelen távol a hagyományos magyar irodalomtól". / 8 /. A Nyomorral induló Bródyban már benne vannak a " nagy lehetőségek". A századforduló irodalmába berobbanó kötetben már megtalálhatók azok az ujdonságok, azok a motivumok, melyek végig kisérik késői munkásságát is. Melyek ezek ?

Az ujszerü téma, mely idegen és meghökkentő a kritikusoknak, az olvasóknak, mert " tárgyában a leverőt, szineiben a szürkét, a borusat kedveli". Szomaházy István nyiltan meg is mondja: " Ez a csinált pesszimizmus, mely Zola szerencsétlen fellépése következtében az irodalom ifju munkásait teljes mér-

tékben inficiálja, nekem, s azt hiszem, más gondolkodó embernek sem inponál... Mert voltaképpen mi is van ezekben a könyvekben ? Az élet ? Az emberi érzelmek ? A reális emberek gondolkodása ? Hát ezek az extrém emberek, akik magukat naturalistáknak nevezik, csakugyan mit sem látnak az életből egyebet, mint ilyen vigasztalan eszméket, meghibbant lelkeket..." /9/. Még szerencse, hogy azt is megállapitja, hogy " azért a fiatalemberben csakugyan megcsillámlik az egyéniség".

Kik ezek az extrém emberek ? Garibangyi, az utcaseprő, a mosónő és leányai, a cédulát huzó, fehér egereiből élő öregasszony, a családjáért betörővé váló Samu, Erzsébet, a kálváriát járt dajka és sorstársai. Sokfelé ágazó életmüvében a nyomor tematikájától sokszor messze került, de legközelebb mindig a kisemberek állanak hozzá."Szép lelkü szegényeit olyan tiszta lirával irta meg, mint Thury Zoltánt és Petelei Istvánt kivéve - senki a századfordulón, és azóta is kevesen." /lo/. Anyja iránti szeretete is alapja annak a hevületnek, amely akkor szitja, amikor szenvedő emberekről ir. A nála magasabbra szárnyaló, őt követő utód, Móricz Zsigmond vallomása a legnagyszerübb értékelés róla: "Te utánad nem volt többé létjogosultsága az avas, konzervativ, mindenbe belenyugvó konokságnak. Minden sorod, amit valaha papirra vetettél, a te érdekes, férfias betüiddel, minden sorod jajkiáltás volt és életprédikáció ebben a magyar siralomvölgyben. A te irásaid nélkül nem él az a kor, amelyben éltél."

Egy-egy kedves téma visszatér az iró müveiben. Ezek a témavariációk végigvezethetők munkásságán. Sokszor egy ötlet csak egy novellában csillan meg, s ugyanaz később szinmüben,

vagy regényben kap kidolgozást. Igy például 1911-ben került kidolgozásra A medikus, de az alapötlet a Jisbi Bénob-ban már 1892-ben elkészült. Ez a variálás az 19o5 utáni korszakban különösen gyakori lesz. Hatvany, a jó barát szemléletesen mutatja be ezt az alkotási folyamatot: " Előbb csak egy pár sorozatos novellában, azaz inkább összefüggéstelen rajzban ütött meg egy hangot, felcsenditett egy motivumot, hajszolt egy alakot, inkább csak körülirva, mint leirva - mig végül abban a szerencsés lelkiállapotban, mikor már novellisztikusan tisztában volt a figurával, de még nem szőtte köréje a mese szövevényét, egyszerre csak nekilátott a színmüirásnak s pár nap alatt elkészült első igazán sikeres müvével: a Dadával". /11/.

Nem konkrétan visszatérő téma, hanem visszatérő motivum Bródynál a karrier. A karrierregény a kor legizgatóbb müfajához tartozik. " A karrier egy kicsit kevesebb, mint a győzelem; a karrier - érvényesülés. Nem az ügy, hanem az egyén sikere". /12/. A világirodalomban is bőven találunk karrierhősöket: ilyenek Balzac, Stendhal, Maupassant és Dreiser hősei, s ezek között is speciális tipust képviselnek a müvész- karrierregények. Bőven találunk ilyen példát is a világirodalomban: ilyen az Elveszett illuziók, vagy a magyar irodalomban a kortárs Ambrus Zoltán Midas király cimü regénye. A müvész helyzete kerül feldolgozásra Asboth János Álmok álmodója és Justh Zsigmond Müvészszerelem cimü munkájában is.

Bródynak három karrierregénye van. 1891-ben irta a Színészvért, egy kezdő, tehetségesnek mutatkozó ujságiró történetét. Hat évvel később irta Az ezüst kecske-t, a fővárosban

egzisztenciát teremtő, nyomoruságból kitörni vágyó értelmiség felemelkedésének es bukásának krónikáját.A Szinészvér még közelebb áll az alakok megformálásában Jókaihoz,Az ezüst kecske inkább a valósághoz.Hőse Robin Sándor nem jut el -az iró megőrzi tőle -a teljes erkölcsi züllés utjára,visszafordul a bünös utról, a teljes idill felé fordulás a regény vége.Robin Sándor inkább csak a karrier vágyáig jut el.Érdekes hőse a regénynek Bem Gyula, a müvész.Elfordul az élettől, mert "amit az élet nyujtani tud, az nem kell, amire vágyódik, az pedig nincs. Sem a szabadság,sem a független nyugalom. Bem Gyula meghal.A müvészet is meghalhat, ha arcát elforditja az élettől". /13/.

1906-ben megirta legsikeresebb, legerősebb hangu,már nem romantikus, hanem naturalista karrierregényét.Vajda Miklós irta a regényhez készitett bevezetőjében, hogy " a szépiró Bródy Sándor ebben a müvében takaritja be a társadalmat vizsgáló publicista vetését"/14/. Hőse Asztalos Aurél ujságiró. Jövedelme és társadalmi helyzete nem elégiti ki, ezért célja: áttörni a lehetőségeit fékentartó korlátokat és bejutni az uri emberek zárt, irigylésreméltó világába s onnan még feljebb, a hatalom fellegvárába. Nálunk azonban ahhoz, hogy valaki a polgárosodás viszonyai között feltörjön, nem elég a személyes képesség és a kockázat merészsége, ami a klasszikus karrierregény hőseire jellemző. Nálunk a legfontosabb az alkalmazkodóképesség, saját egyéniségünk feladása,mert " kétféle férfi tipusa van ezidőben szép hazánknak. Az egyik: amelyik nem akar, de a végin mégis gazember lesz. A másik: aki elhatározza, hogy a mérsékelt, de egyszersmind merész gazság utjára lép"/15/.A szinészvér,Az ezüstkecske, A nap

lovagja hősei egyaránt ábrándok után futnak, s mindhárom azonos módon, nőkön keresztül óhajtja azt elérni. A polgárosodás felemás viszonyai között azonban nálunk nincs lehetőség feltörni, ezért hőseinek el kell veszni. Legszebb müvészregényét, az önvallomással felérő Rembrandtot élete utolsó szakaszában irta meg, egyik legszebb, s egyben legutolsó müve ez az irónak. Valójában minden drámája erkölcsrajz is, s itt kapcsolódik be a nő problémája. A morális probléma ugyanis leginkább nőkön keresztül bontakozik ki. Nála uj megvilágitást kap a nő alakja. A zolai és schopenhaueri filozófia hatása érezhető abban, hogy novelláiban az aktiv, a végzetes szerepet mindig a nő játssza. Novelláinak nagy része a szerelemről szól, felfogásában a szerelem: " érzékiség, örök láz, a vérben, a sejtekben, az idegrendszerben bujtogató hatalom, legyőzhetetlen, megmagyarázhatatlan, titkát csak ritka pillanataiban elárulo." A szerelem száz arca jelenik meg müveiben. A féltékenység, hüség és hütlenség, anyagi érdekeltség, illuzió. A szerelem szerinte nem mulik el soha, mert nagy pillanataiban van örökkévalósága

Két jellegzetes nőtipusa van: a polgári és a főuri nő. Az elsőnek egyetlen célja a hatalom, a pénz, a siker. A másik a szegény, nyomorult helyzetben lévő, az akkori társadalom ranglétrájának alsó fokán álló nő. A nőben észreveszi a kétszeres proletárt. Uj jelenségként tünnek fel müveiben a helyzetüket konszolidálni vágyó nők. Érdekesen ir a Magyar Hirlapban az önállósodó nőkről: " Mind hasonlitanak egymásra azok a fáradt lányok, akik a férfiak éhes társadalmában előre akarnak menni és nincsen utravaló segédszerszámuk, kacsintó szemük, gömbölyü formáik, férfibolondi-tásra alkalmas temperamentumuk. Tiszteljétek őket ... nem a sze-

mükkel... akarnak csinálni karriert". /16./

A müvek cselekvő nőalakjai Bródy egyéniségéből is fakadtak. Nagy Endre szerint az iróban a leglágyabb, a legpasszivabb női lélek lakott, s bár csodálatos szerelmek füződtek hozzá, ő mindig passziv szerepet játszott. Igy az iró müveiben is az aktiv szerepet mindig a nők kapják. A másik ok a már emlitett tényező: Schopenhauer filozófiájának hatása.

A novellák és szinmüvek témája általában a család problémája. Ez a kor az, amikor a polgári család válságban van, az idill mögött legtöbbször mély ellentmondások rejteznek. Bródy is ismerte ezeket, hiszen nagy családban élt / tizennégy gyermek/, személyesen is sok problémával találkozott. Nővére, Bródy Ilona gyönyörü leányai több mü inspirálói. " A fiuk mind éles vérüek, rohanók, pusztulók, feketék, a lányok szelidek, szőkék " - irta Bródy. Hatásuk és szerepük az életmüben igen nagy, szerteágazó tapasztalatot, élményanyagot, állandóan jelenlevő hullámzást mozgást, inspirációt jelentenek az irónak. Az asszonyokat Bródy egyébként is nagyon szerette, s talán csak az hir, hogy az asszonyok rajonganak érte, kellett neki jobban. A Nyomort már hóditási vággyal irta, a Királyidillek-et a bemutató napján az asszonyoknak ajánlotta. A nőalakok dramaturgiai szerepeltetése is arról árulkodik, hogy a legnagyobb, a legjelentősebb, az ember legsajátosabb érzelmének tartotta a szerelmet: " a szerelem tartalmával jellemez, itél a szerelemről, a szerelemről vallott nézetekkel hozza kapcsolatba a társadalmi magatartást, a morális és jellemi értékrendet ezzel teremti meg." /17/.

A nő nála mindig jelenség, nagy betüvel. Ez volt a Hó-

fehérke, és látomásként ez a jelenség tér vissza nála mindig mementóként. Az örök " Nő" jelenik meg nála százféle arcban.Polgárlányként, parasztlányként, főuri nőként, városi és falusi nőként, romantikus Hófehérkeként, vagy meseszerü hősként a Tündér Ilonában, a társadalomnak és gazdáinak kiszolgáltatott hősként az Erzsébet dajkában, majd A dadában, s öntudatos, önmagát és másokat is legyőzni tudó határozott, uj tipusu nőként A tanitónőben.

A témaválasztás, a visszatérő motivumok és a konfliktusok után az előadásmód, a stilus problémáit is nézzük meg. A korai Bródyban a romantika, a realizmus és a naturalizmus erősen keveredik. Tulajdonképpen melyik az erősebb nála ? Való igaz, hogy kisért még a romantika, " de ha a megbomlott világrend tükröződését vizsgáljuk az emberek érzelem és gondolatvilágában, a tájékozottságukat vesztett embereket, a ködben botorkálókat nézzük, akkor sokkal közelebb állanak a külföldi és hazai kortársak " modernségéhez " - s végtelen távol a hagyományos magyar irodalomtól"./18/. Erőszakosabb és követelődzőbb volt Bródy, minthogy meg tudott volna maradni tisztán a naturalizmusnál. Nemcsak problémákat mutatott meg és naturalista tárgyilagossággal elemzett, hanem támadott is szenvedélyesen. A kor-divat is kötelezte, hogy a nyomor problémái felé forduljon. Az uj irók ekkor mind szociális konfliktusokat mutattak be. Már Thury és Tömörkény is ráébredtek, hogy a polgári értelmiség problémáinál a szegénység tömegeinek létkérdése jóval fontosabb.

Bródyval kapcsolatban felvetették a szecesszió kérdését is. Nála legfeltünőbb jegyét abban ismerjük fel, amit irói önkényes-

ségnek lehetne mondani. Itt a stilizálási törekvést, a stilus bizonyos foku nyersességét gondoljuk és azt is, hogy történeteit általában nem a mese logikájából vezeti le, hanem meghökkentésre törekszik.

A századvég irodalma mindenképpen különös egyveleg. Jókai romantikus kora lejárt, a romantika ideje elmult, de megmaradt valami romantikus életérzés. A romantika egyrésze elérkezett a naturalizmushoz, vagy más időszerü irányzathoz. A naturalizmus a különböző országokban különböző időpontokban jelentkezett.A francia irodalomban Zola a szegénység testi-lelki elesettségét, munkáját, harcát irja. A szegénység természetrajzát tárja fel, a társadalom betegségeit. Nálunk a 80-as években jelentkezett a naturalizmus.Czine Mihály Móricz Zsigmond utja a forradalmakig cimü munkájában a kezdeteket Petelei,Tolnai,Gozsdu Elek munkáiban jelöli meg. Azután jön Bródy,Herczeg, Rekár Gyula,Gárdonyi,Justh,Ambrus,Thury Zoltán.Nálunk együtt él a romantika érzelmi és a naturalizmus racionális szemlélete. Bródynál is.Nála különösen sajátos módon jelenik meg.Az az optimizmus, mely Zolánál megvan,Bródynál nem található.Mikszáth Kálmán Bródy tanulmányában a következőket irta róla:"a naturalisztikus iskola látszott rajta.Csakhogy ő nem a Zola könyveiből tanult, mint a Zola-utánzók általában, talentuma nem a könyveken hizott fel, Bródy nem irt le mást, csak amit ő maga látott...az embert keresi, rászegezett szurós tekintetével, de a belső embert, az emberi lélek dokumentumait... az igaznak ugyszólván erősebb barátja, mint a szépnek." /19./ Bródy azonban megindokolja a naturalista irodalom létezését: "Tehet-e a litteratura experimentale"

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

a kor pesszimizmusáról és erkölcstelenségéről ? " - kérdezi egyik cikkében. Nem az irodalom tehet a korról, a kort mutatja a naturalizmus olyannak, amilyen.

Csehovval való rokonsága is tagadhatatlan, csak Csehov is inkább az élet derüsebb oldalait nézte, nála több a humor, a komikum, mint Bródynál. Szintén Mikszáth Kálmán irta Bródyról, hogy az ő mogorva epizódjaiban csak izzó stilusa világit.

Hogy érdeklődése a romantikától a naturalizmusig, s ezen keresztül a realizmusig ivel, - ezt mutatja az is, hogy irt Tolsztojról, Dosztojevszkijről, Zoláról, Hauptmannról, Mikszáthról, Jókairól, Vajdáról. Irói portréi jórészt a Rembrandt fejek cimü kötetben vannak összegyüjtve. Nem esztétikai elemzések ezek, portréiban az ember bujik elő, különösen azoknál az íróknál, akiket személyesen is ismer.

Érdekes a stilushármasság müveiben. Novelláiban, szinmüveiben és regényeiben egyaránt megfigyelhető. Az irodalomtörténet például Bródy Sándort a magyar naturalista dráma megteremtőjének tartja, s ha müveit elemezzük, meg kell állapitani, hogy Bródy legjobb naturalista drámáit éppen az irányzat dogmáit elsöprő realista elemek óvták meg attól, hogy csak irodalomtörténeti értékekké váljanak. S emellett el kell ismernünk, hogy a müvészetileg gyengébb drámák népszerüségét a drámák romantikája adja. Az idilli Hófehérkétől a forradalmi hangu Dadáig és A tanitónőn keresztül egészen az Orgonavirágig vezet ez az ut.

Regényeinél is ugyanez a hármasság látható. Valószinütlenül naiv némelyik regénye, a romantika sokszor mesévé ala-

kitja. A Hófehérke, vagy rokona a Tündér Ilona szinte teljes eltávolodás a való élettől. Igaz, az iró maga is mesét, "felnőtt hölgyeknek való szerelmes mesét" igér, ugyanezt adja a Királyfi és koldusleány is. Ebben a korban irta azonban A nap lovagja cimü regényét is, amely már messze áll a romantikától, messze menekült a mesevilágtól és az egzotikumtól, benne " kegyetlen és fájdalmas igazságait... kaján humorral vágja az arcunkba." /2o/.

A novellákat olvasva ugyanigy szemünkbe tünik a romantika - naturalizmus - realizmus hármassága, egymásmellettisége. Ezekben a novellákban - Adyt idézve mondhatjuk -, " álmodik a nyomor " .

IV.

S z i n m ü v e k

Európai szinikultura a századfordulón

Az európai szinháztörténet egyik gazdag szakasza a századforduló. A különböző nemzetek szinházai különböző mértékben mind fejlődnek. A kapitalista szinházi rendszer kialakulásának a korszaka ez. A szinházba is betörnek az uj irányzatok: a naturalizmus - már a hetvenes, nyolcvanas években -, majd az egyéni benyomásokat tükröző impresszionizmus, a " naturalista alkotások mélyén ott leselkedő szimbolizmus, a lázadó értelmiségek, elsősorban költők lázadó impresszionizmusa mellett világszerte erősödik és nagy sikerek lenditő erejévé válik a kritikai realizmus, elsősorban Shaw és Csehov müveivel. Sőt, az uj század első éveiben Gorkijnál a kispolgárokról irt szinmüvében már zászlót bont a következő évtizedek egyre diadalmasabb alkotói módszere, a szocialista realizmus." /1/.

A korszak egyik uralkodó stilusa a naturalizmus tehát meghóditja a szinpadot is. S mondhatjuk, hogy a naturalizmus igazi jelentősége éppen az, hogy kisérletet tesz a modern dráma megteremtésére. Miután a regényirodalomban és a képzőmüvészetben olyan nagy meggazdagodást hozott, megpróbálkozik a drámában is. Uj területeket fedezett fel a müvészet számára, gazdagitotta az irodalmat.

A naturalista mozgalom irodalmi fő célja a való élet

ábrázolása. A nyomor és a gazdaság, a nyomor és a nyomorból való kivágyódás érzése lesz a fő téma. Mindez sokszor általánositott formában jelenik meg: egy ember szenvedése és vágyódása helyébe egy egész tömeg lép. /pl. Hauptmannál/. A szenvedés okai: éhség, nélkülözés, nyomor, embertelen élet. " Ennek a drámának tehát... egy lehetősége van csak: egy elnyomott, végletekig elcsigázott és nyomorában a végső kétségbeesésbe kergetett tömeg és annak eleve reménytelen, céltalan fellázadása nyomoruságos életének kegyetlen szükségszerüsége ellen. " - irta Lukács György A modern dráma cimü munkájában. S konkrétan hogyan valósul ez meg ? A Takácsokban például harminc különböző koru és temperamentumu ember ismétli ugyanazt, s az iró ezzel akarja jelképezni a tömeg erejét.

Az uj mondanivalóhoz meg kellett találni az uj kifejezési eszközöket is. Stilusban, illetve szinpadi kifejezésmódban is ujat kellett alkotni. A mozgalom Franciaországban indult el a szinpadon uralkodó sablonok ellen. Ekkor már a regényben és a lirában is megjelentek az uj kifejezési eszközök, még a drámában kellett megteremteni. A próbát a Goncourt testvérek végezték el. A Goncourtok fő vágya az volt, hogy a drámát minél közelebb vigyék a regény szinvonalához. A tézisdrámák, s azok szerkezete ellen harcoltak, ám közben az ő darabjaik a véletlenekre épültek, sok bennük a váratlan fordulat, szerkezetük gyönge. Goncourték maguk sem nagyon hittek abban, hogy a szinpad képes lehet erre a nagy átalakulásra. Első darabjuk a szinpadon meg-

bukott, mégis az ő müveik voltak az első olyan francia darabok, amelyek stilusát éppen ugy lehetett élvezni, mint a regényekét.

A kor másik nagy uttörője Zola. Dramaturgiája egyszerü: a regény naturalizmusát át kell vinni a szinpadra. Abból indult ki, hogy minden irodalmi korszaknak megvolt a maga drámairodalma, ezért lehetetlen, hogy a naturalizmusnak ne legyen. Goncourt érezte, hogy a valóságot - ugy, ahogy van- nem lehet szinpadra vinni. A szinpad bizonyos stilizáltságot kiván. Zola azonban bátran és radikálisan tagadta meg ennek a stilizáltságnak a szükségességét. Az első igazi naturalista " manifesztum" Zolának a Theresa Raquin-hez irt előszava, melyben igy irt: " a század kisérleti és tudományos szelleme birtokba fogja venni a drámát", s azzal, hogy jelszava a regény naturalizmusának szinpadra átvitele volt, regények dramatizálására ösztönzött. Ő maga a Therese Raquin dramatizálásával mutatott példát. Zolának morális céljai voltak a szinmüvek megirásával. A dramatizált regények azonban nem sikerültek. Nem sikerülhettek, mert a régi dráma eszközeiről lemondott, de ujat teremteni nem tudott. A Goncourtok és Zola kisérleteit azután Ibsen és Strinberg vitték tovább. Strinberg első célja a modern szinház volt. Elsősorban a szinházi épület átalakitására volt azonban ahhoz szükség, hogy a koncentráltabb figyelmet megteremtse. Ezáltal a szinészek és a közönség jobb kontaktusának megteremtését is elősegitheti. Kisebb szinházak, jobb világitás, a szinészi játék gyökeres megváltoztatása után tudta csak elképzelni darabjai előadását.

A naturalista dráma a szinpadon a természetességet követelte, hogy minden olyan legyen, mint a való életben. Ez tette lehetővé, hogy Ibsen, Strinberg, Csehov, majd Gorkij müvei valóban forradalmian kerüljenek szinpadra. Lassan lesz az uj dráma mondanivalója és technikája miatt is közönségsiker. " Az uj drámának intimebb és nemesebb izgalomkeltés volt a célja és mivel csupa finom, egyenként alig tekintetbe jövő részletekből tevődik össze, a közönség részéről intimebb figyelmet, erősebb együttdolgozást kiván, mint a régi dráma. Nagy boldogságára a finom érzésüeknek, akik régóta unták a lármás felvonásvégeket... nagy fájdalmára a csak mulatni kivánóknak, akik persze szörnyen unalmasnak találták az egész uj irányt". /2/.

A 8o-as években szinpadot is teremtett végleg a naturalizmus Párizsban és Berlinben. A kisérletezés nehéz volt, mert a szinészek és a rendezők, sőt a közönség is ugy érezték, hogy nehéz beilleszkedni a kevésbé patétikus, prózaibb darabok világába. Teljesen ujnak kell jönnie, hogy minden irói és szinészi kisérlet ne legyen hiábavaló. Ezt a várvavárt ujat teremtették meg 1887-ben Párizsban Antoine és 1889-ben Berlinben Brahm. A Theatre Libre elsősorban a rendezés reformja végett jött létre, a Freie Bühne viszont irodalmi ambiciókkal. Egy év mulva megalakult a Freie Volksbühne, az első munkásszinház, s ez a polgárságot egyszerre naturalista ellenessé tette. A naturalizmus mindenképpen csak átmenet lehetett, de nagyon szükséges volt. Főleg technikájában - kifejezési eszközök finomitása, kiméletlen kritika -

nyujtott sokat. Nélküle a továbbfejlődés szinte lehetetlen volt.

Magyar szinikultura a századfordulón

Ugyanebben az időszakban a magyar szinikultura jóval fejletlenebb szakaszában volt még. A lassabb ütemü polgárosodás, a sokáig meglevő feudális maradványok okozták, hogy az uj müvészeti irányzatok elterjedése is későbbre esik, mint nyugaton. A magyar szinpadi naturalizmus majdnem három évtizedet késik. A késés bizonyos párhuzamosságot mutat társadalmi fejlődésünkkel. " ... mint ahogy a polgárság szinte az idővel versenyezve szeretné behozni a lemaradást és a liberalizmustól legjobb képviselőin keresztül a polgári radikalizmusig is eljut, akkor, amikor a magyar parlament még félévszázados közjogi vitákkal tölti idejét, s nem hajlandó tudomásul venni az egyre hangosabban jelentkező szociális porblémákat, ugyanigy egyidejüség, felzárkózási törekvés érezhető a kor szinházi életének leghaladóbb képviselőinél." /3/.

A magyar drámairodalom összességében jóval hátrább áll, mint a magyar lira, még a huszadik század kapujában is. Vannak ugyan nagy müvek a XIX. században / Katona és Madách müvei/, de a jó müvek felsorolása csak igen rövid lehet. A magyar drámairodalomra nem is hatottak az élvonalbeli külföldiek. A XIX. század magyar drámakulturájának egész történetét kellene megirni ahhoz, hogy felkutassuk ennek okát, hogy miért nem hozott igazán uj és fontos müvészeti problémákat a magyar dráma a XIX. században. Lukács György a magyar drámairo-

dalom elmaradottságát azzal indokolja, hogy az irók az elvont gondolatokat és gondolatélményeket az élettől távolálló gondolatjátéknak érezték, tehát a magyar drámák mögött nincs filozófiai kultura. Enélkül pedig csak iránydrámák vannak, vagy retorikus játékok.

A magyar dráma a tizenkilencedik század közepétől a népszinmü felé fejlődik. A népszinmü főként a Népszinház felépitése után indult fejlődésnek. Virágzása azzal magyarázható, hogy ebben a müfajban látták sokan a nemzetiségi eszmény testet öltését. Különösen Tóth Ede és Csepreghy Ferenc nevét kell megemliteni. A népszinmüvek hatása érezhető Móricz és Tömörkény munkásságában és feltétlenül meg kell látni Bródy A dada cimü müvében is.

A népszinmüvek mellett a magyar drámairodalomban a XIX. században - főleg utolsó harmadában - az uj romantika a másik jellemző stilusirány. Amikor már Európában a realizmus a jelszó mindenfelé, nálunk akkor születik meg a stilizált romantika. Fő képviselői Rákosi Jenő és Dóczy Lajos. Az elméleti tisztánlátásban Rákosi Jenő messze felülmulta a kortársakat, de a benne rejlő lehetőségek nála is inkább csak kezdeményezések maradtak. Drámái távol állnak a modern élettől, a nagy magyar hősök tragikumát dolgozta fel történelmi darabjaiban.

A kor harmadik vonala, amelyen Szigligeti haladt: a polgári társadalmi dráma, mely a francia társadalmi dráma utánzata.

Aki ennél tovább jut a fejlődésben, az Csiky Gergely. A század végén a magyar dráma fejlődésében Csiky Gergelynek lesz meghatározó szerepe. Első drámáit még az ujromantika

jegyében irta, de ez az irány nem elégitette ki. Sokat felhasznál a romantikus történelmi dráma hagyományaiból, majd Párizsban megismerkedett a francia polgári társadalmi drámával. A magyar szinmüirók jóformán mindig francia szinpadi kultura hatása alatt álltak. A francia iránydráma hatása Toldy után Csikynél érezhető leginkább. Francia példaképei között volt Augier. Ő is, mint példaképe, világosan látja a társadalmi bajokat, de inkább csak a tünetek, a közvetlen okok tisztázódnak benne. Párizsban, Antoine szinházában látta Zola müveit, de Zola elveit teljesen nem tette magáévá. Felfedezte ugyan a szinház számára a kapitalizálódó társadalom jelenségeit, - amelyek a későbbiekben még erősebben Bródynál kerülnek bemutatásra-, de, mivel a francia társalgási drámától tanult, nem a társadalmi bajok ábrázolását tanulta meg, hanem azt, hogy hogyan kell a tragikus végkifejletet elkerülve mindig békitő megoldással végezni a drámát. Szinmüveiben - amelyek a magyar dráma nagy igéretét hozzák - nem tud társadalmi konfliktusokat teremteni a szinpadon, csak a valóság egy-egy részletét mutatja be.

Csikyhez hasonlóan Paulay Ede is látta Párizsban Zolát, mégis a Nemzeti Szinház csak később tüzi müsorára a francia naturalista szinmüveket, akkor, amikor Laube szinháza, a bécsi Stadtstheater már bemutatta. A Bécsen keresztül közvetitett naturalizmus hatása igy is érezhető, ilyenformán Paulay állitotta szinpadra és ismertette meg lassan a közönséggel a modern európai drámát.

Bródy drámái hazai előzményei között kell beszélni

Thury Zoltánról is, aki a Katonákban olyan kibékithetetlen ellentétben látja a falusi cselédséget és az uri középosztályt, mint majd Bródy később A dadában.

Bródy Sándor első szinmüvei

A magyar dráma nagy lehetőségeit Bródy csillantja fel. Ő hozott a szinpadon is "uj szemet a nézésre, uj hangot a szólásra, uj akarást az élésre". /4/. Vele indult meg a modern magyar dráma. Bródy megérezte, hogy Thália templomában mondhatja el a legjobban morális tanitásait, ezért a szinpadot választotta e müvek keretéül.

Az életmü kis része dráma. A harmincnyolc éves iró lép először szinpadra szinmüvel. A Hófehérke dramatizált változatát 1900-ban kezdték tanulni a Nemzetiben és 1901-ben mutatták be. Romantikus mese ez, kaland és meglepetés-sorozat, " ha tetszik, rémdrámát hámozhatunk ki a darabból" - irta 1916-ban Salgó Ernő Irók és szindarabok cimü munkájában. Megállapitja azonban azt is, hogy senki a szinpadon gyökeresebb, világitóbb és gazdagabb igazságokat ki nem nyilatkoztatott a magyar földről, a maga országáról és a maga korszakáról, mint ő. Ami a későbbi müvekben sugárba szökkent, annak a magja ott van már az első darabjában is. Meseszerü világ a Hófehérkéé, a szereplőket csodadoktornak és boszorkánynak is nézhetnénk. Romantikus fordulataiban feltétlenül érezhető az ujromantika szele, valószinüleg éppen Rákosi Jenő és Dóczy Lajos hatására. A mü nem aratott sikert. Lengyel Menyhért szerint azért nem, mert a kor még nem érett meg a darab finom és szecessziós vonalai-

nak megértésére. Földes Anna szerint azért nem, mert a közönség már valami mást várt. Egyszerübb és hitelesebb igazságot, s ez a megállapitás sokkal közelebb van a valósághoz. Lukács György viszont, - igaz 1911-ben - jó münek minősitette a Mófehérkét, s azt látja benne, hogy " naturalizmusból való romantikus kibontakozást kisérli meg ... tele érdekes jelenetekkel, amelyek közül egyesekben sok drámai és szinpadi erő is van ". /5./

A másik mü, mely először szintén megbukott: a Királyidillek. Amikor irta, az ország a millennium büvöletében volt. "Az ezeréves Magyarország délibábos gyönyörüségében sütkérezett, s Feszty körképe előtt hódolt kacagányos őseinek" /6/ .Ujdonság volt és meglepetés a közönségnek, hogy Bródy a nagy ősök emberi arcát mutatta meg. " Nem türhetvén az ősi hazugságokat, mintha a Bánk bánok, Nagy Lajos királyok örökké csak szavalnának, kardjukat csörgetnék ... a közönség még kiskoru ahhoz az igazsághoz, hogy például Bánk bán is kendővel köti be a füleit, ha a foga fáj " /7/. E kispolgári közvetlenség hangja megbuktatta a Királyidilleket.

A közönség körében még nagyobb felháborodást keltett a következő müve A dada. Erről már nyugodtan mondhatjuk, hogy azért, mert korai volt a közönségnek. " ... Annyi bizonyos, hogy merészsége külföldre is kicsapott, és nagyon soknak hite, hogy évtizedek óta értékesebb szinpadi alkotás nem született. Ez - ha egész munkásságát tekintjük is az irónak - egyik legnagyszerübb novellája az alapja. Már a novella irásakor foglalkozott a nagy dráma lehetőségével. A három novella az

Erzsébet dajka cimü kötetben 19o2-ben jelent meg először /Erzsébet dajka lesz, Erzsébet elbocsájtatik, Erzsébet boldog lesz/,s ezekből állt össze a szinmü még azon évben. A kortársak nem egyformán értékelik ezt a müvet sem. Komlós Aladár például nem tudja " idegesség nélkül " olvasni. A hibát azonban nem a mondanivalóban, hanem a stilusban találja, s ha arra gondolunk, hogy feltétlenül van benne valami a népszinművekből, ez a megállapitás jórészt elfogadható. Komlós szerint a naturalizmusnak éppen a legjobb értékei, az ábrázolás türelme hiányzik. Bródy darabjából. Ennek ellenére azonban - a birálatot elfogadva is - Bródy legjobb müvei között kell számontartani a három novellát.

Mikszáth is felfigyelt a müben lévő drámai magra és figyelmezteti Bródyt. Az iró kedvet és erőt érez hozzá és hozzáfog a kidolgozáshoz. Először a Nemzeti Szinházba viszi, de ott nem vállalják a bemutatását, ezután a Vigszinháznak ajánlja fel, ahol huszonöt bemutatót meg is ér. A polgárság fanyalogva nézi, a haladó értelmiség azonban lelkesen fogadja.

A dada társadalmi alapanyaga a szegénység és a gazdagság összeütközése. Az idill helyébe lép a valóság, a falusi-városi szegénység nyomoruságos élete, s igy Gorkij Éjjeli menedékhelyével párhuzamosan megteremti a magyar Éjjeli menedékhely vizióját. A kritika erősen támadja, csak Ady áll ki mellette és felveti a kérdést, hogy " Mi a szenny Bródy darabjában ? Az igazság ugye ?" . 19o8-ban pedig a felujitás alkalmával Ignotus irta róla a Nyugatban:"... hisz ez egy gyönyörü darab... Ez az iró mindent észrevesz. És mindent meg tud

éreztetni : a legkülönösebb, néha a legprimitivebb eszközökkel". Forradalmi változást hozott A dada drámairodalmunkban. Uj a problémája, az emberlátása, a hangja. A főszereplő a kis dada, de a mellette felsorakoztatott emberekkel együtt a társadalom bizonyos részének meglehetősen sötét tűnusa tabló - ját adja. Az őt elcsábitó fiatalember, a szülők, a polgári világ és a cselédkvártély lakói egy-egy mozaikja ennek. Ujat, m megkapót, megdöbbentőt nyujt ez a dráma. Ha több szinmüvet nem is irt volna, valószinüleg akkor is beszélnénk ma a szinmüiró Bródyról, hiszen - mint Hatvany mondotta - a halhatatlansághoz nem kell nagy batyu. Szinmüveinek legnagyobb ré - szét azonban még ezután, 19o5 után irta meg.

B r ó d y é s a s z i n p a d

Az összeomlott Bródy Sándor ujraindulásakor a szinpad felé vonzódott. A korábbi nagy regények, számtalan novella és ujságcikk irója, a Jövendő és a Fehér Könyv alkotója hirtelen és erőteljesen fordult a szinpad felé. Igaz, ez a vonzódás nem uj nála. Mielőtt még a Nyomorral Pestre jött, már megpróbálkozott egyszer a szinházzal. A Nemzeti Szinházhoz szegődött el segédszinésznek. Nem ő az egyetlen a magyar irodalom nagyságai között, aki irói utja előtt a szinház iránt érdeklődött. Petőfi is végigjárta ezt az utat, Arany János is 1836-ban, Katona József is 1812-ben, s még több példát is találhatnánk a magyar irodalomban. Bródy első találkozása a szinházzal csupán rövid közjáték volt. A szinház nem hozta meg a sikert, beteg lett, s rokonaihoz utazott Békésgyulára, ahol irnokoskodni kezdett. Innen indult el azután a Nyomorral, hogy egy másik oldalról megközelitve a sikert hóditsa meg az országot.

A második találkozás a szinpaddal egy hires, szép szinésznő,Hunyady Margit hatására történt.1888-ban a Magyar Hirlap küldte Kolozsvárra, hogy az EMKE / Erdélyi Magyar Közmüvelődési Egyesület / báljáról irjon tudósitást. Ott maradt Kolozsváron három éven keresztül az Erdélyi Hiradó, az Erdélyi Képes Ujság és a Magyarország szerkesztőségében.

S mindez miért történt ? Mert megismerkedett Hunyady Margittal.

Fia, Bródy András az első Bródy-dráma születéséről azt irja: " A szinésznőnek szerep kell. Hamar felismeri, hogy Bródy Sándor drámai talentum, addig gyötri a szerkesztőségi munkával, regényirással nagyon elfoglalt fiatalem - bert, amig felvázolja számára a Hófehérke romantikus alakját. A vázlat vázlat marad - a szerelem elmulik. Bródy Sándor is eljön Kolozsvárról, hamarosan megnősül. Tiz év is elmulik, amig a vázlatos Hófehérke témából szindarab lesz - három hét alatt irja meg Parádon. Bródy ekkor már befutott Budapesten, a Nemzeti Szinház siet is szinre hozni az első Bródy darabot. 1901. januárjában volt a premier." /1/. Nyugodtan mondhatjuk azonban az iróról Illés Jenővel együtt, hogy " nem egyszerüen a szinpad szinei, a szinésznők mosolya csábitotta. Nincs egyetlen szinpadi müve sem, melyet csak a pénz csalt volna ki belőle. Legtöbbször a mondanivalónak, a haladó gondolatnak biztositott hatékonyságot még a siker árán is." /2/. A cél legalábbis mindig az volt, s csak a különböző kényszeritő okok hatására alakitott a müveken, engedett az elképzelt koncepcióból. A legfontosabb momentum a szinpadban rejlő l e h e t ő s é g e k felismerése. Bródy szinmüveinek - ugy, mint a regények nagy részének is - morális témája van. A konfliktusok, a morális mondanivaló a szinpadon megfelelő keretet kap. Itt elmaradnak a regényhez hozzátartozó lirai részek, csak a tömör lényeg marad. Ezt ismeri fel Bródy.

JATE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 12.

A drámát, a dráma életét jól kell ismernie annak, aki jó drámát akar irni. Katona Józsefnek is a szinház Közvetlen közelléte, a szinpadi gyakorlat segitett a Bánk bán megalkotásánál. Igaz, mint szinész Katona sem érvényesült, de a szinpadi gyakorlat tanitotta meg drámát irni. Valószinüleg azért irakozott be az Akadémiára Bródy is, hogy közvetlen közelről lássa a szinészeket, a szinházi élet studium volt számára. Ez lehet részben a magyarázata annak, hogy szinmüvei máig sem avultak el, nem váltak könyvdrámává, ma is élnek hősei. A szinmüvek jövőbe látása, a sok élő karakter is oka annak, hogy ma is vonzzák a közönséget. Szinházaink egymás után ujitják fel a Bródy drámákat, sőt a rádió és a televizió is bátran eleveniti fel a már-már elfelejtett müveket. /3/.

Viszonylag elég sok szinházi cikke jelent meg Bródynak. Ezekből kialakul a kép, hogy milyennek látja az iró a szinházat, milyen Bródy és a szinház viszonya, mi vonzza őt ebbe az irányba ? A Szinésznők és a Komédia cimü kötetben lévő szinházi cikkei két dologról vallanak: az egyik az, hogy m i l y e n darabokat szeretne a magyar szinpadon látni, kivánna létrehozni, a másik pedig az, hogy h o g y a n látja jónak ezek szinpadra hozását, - tehát formai, technikai kérdésekről.

Feltétlenül elősegitette Bródynál a szinpad felé fordulást a nyugati drámairodalom felvirágzása. A modern nyugati polgári dráma tudatosan az ellentmondásokból kinövő dráma. Ebben a drámában osztályok, világnézetek, ideológiák

ütköznek össze, az osztályok különböző világnézete állitja szembe az embereket. Fellép a szociális konfliktus és a generációkonfliktus is.

A naturalizmus egyik legnagyobb jelentősége éppen az, hogy kisérletet tesz a modern dráma megteremtésére. A képzőművészet és az irodalom területén már meghozták a változást, ezt kellett a drámában is megpróbálni. Egyik legfontosabb cél a szinpad és az irodalom egymáshoz közelitése. "Olyan szinpadiság megteremtése, amely tartalmában és anyagában egészen mai, közvetlenül a mai életből nőtt legyen, formájában, kifejezési eszközeiben pedig a legmagasabb mai irodalmi eszközeit használja fel." /4/. Párizsban inditották meg a mozgalmat a sablonok ellen, mert lassan rádöbbentek az irók a szinház mesterkélt voltára. Ekkor indultak a szinház felé Franciaországban a Goncourt testvérek. Az első müveik- majd később Zolánál is igy lesz , - dramatizált regények.Strinberg,Ibsen,Hauptmann a naturalizmus nagy nyugati képviselői lesznek. Bródyra, azonban jobban hatott a francia iránydráma, s nemcsak Bródyra, hanem az egész magyar irodalomra is. Természetesen ismerte a németeket is. Igy pl. Hauptmannról irt akkor, amikor a Takácsokat adták Budán. Ekkor még nem nagyon tetszett neki. A következő évben a Vigszinházban látta. Véleménye akkor sem sokkal jobb a müről: " A Takácsok annyira programm-munka, a tendencia benne olyan erős, hogy mint dráma igazán elsőrangu sohasem lehetett. De az osztályozás nem fontos, a lényeg az, hogy e dialogizált erkölcsrajz roppant érdekes és izgató. Az emberi nyomoruságról szól. Es mindannyian,

akik csak élünk, nemzetek és törzsek: egyek vagyunk a nyomoruságban." E közös nyomoruságban látja az okot Bródy,hogy Hauptmann diadalmasan vonult be a magyar irodalomba." A néma költő határozottan keresi azokat a témákat, amelyekben a rettenetes szociális nyomort tárhatja nézője és olvasója elé. Ami képeiben a legkiválóbb érték, azok a helyek, ahol a kétségbeesés ordit... a hivatalos Németország egyidőben indexre irta a müvet... Zola " Germinál"-jának és Hauptmann "Takácsok"-jának a vége egyképpen ez: szenvedés ! Tele van az élet szenvedéssel, az emberek, a szegények ugy, mint a gazdagok tökéletlenséggel, kenyeret, kenyeret egészséggel!"/5./

A Hauptmann-darab lényegének találja Bródy,hogy a mü dialógizált erkölcsrajz. Nem lehet véletlen, hogy Hauptmannból ez ragadja meg Bródyt. Ezen a ponton találkozik a két szinmüiró.Bródy müvei is- mindegyik szinpadi müre elmondhatjuk - dialógizált erkölcsrajzok. A társadalomról alkotott véleményét a morális konfliktus kialakitása segitségével mondja el. A kis tanitónő összeütközése a falu értelmiségével, vagy A dada konfliktusa az őt kihasználó polgári osztállyal,vagy A szerető Eöz Annájának igazságszolgáltatása is jó példa erre.

A Takácsok elemzése közben hivta fel a figyelmet Bródy a naturalizmus lényegére,s egyben a naturalizmus és talán saját maga korlátaira is. Mit tesznek az ujkori irók? Bemutatják a szegénységet. "Valamely nemzetközi panaceát, egy általános, biztos gyógyirt, mint amilyen a szociáldemokrácia: nem tud és nem ajánl egy sem. Föltárják a valóságot - ám gyógyitsa a világ, ahogy tudja - és megelégszenek

azzal a szolgálattal, amit ilyen módon tesznek a társadalomnak. Mit tehet ennél többet a költő és mit tehet mást ?". A naturalizmus tehát valóban nem mutat kiutat, csak felveti a problémákat. Mi ezeknek a müveknek a célja ? Csupán " összeszoritani a jó módban elhájasodott sziveket, felbátoritani a csüggedőket, ráreccsenteni a hatalmasokra. Rádöbbenteni őket, hogy ha nem tesznek valamit, akkor kitörnek a szenvedések, mint a tüzes láva. " Mit bizonyit Hauptmann ? Hogy Európában a társadalmi reformok még nagyon az elején vannak, a szegény és gyenge pártját nem fogják az államok, a törvények pedig a jómóduak kedvéért állanak. Gerhardt Hauptmann Michael Kramer cimü darabja megbukott Németországban. S miért ? Azért, mert arra csábitja a nézőket, hogy érezzenek és gondolkozzanak és mindezt a szinházban, mely éppen arra való, hogy a közönség szomoru vagy vidám darabokon megpihenjen.

Mivel Bródy szinikritikákat is ir, a müvek szinpadrahozatalánál figyelembe veszi a másik oldalt: a közönséget. A tanitónő előadásánál is a gazdag, előkelő Lipótváros igényei miatt törik meg, a Takácsok bemutatásánál is a " legvakmerőbb és legbecsületesebb " gondolatnak találja, hogy a legpuhább passziókhoz szokott Lipótvárosban adják elő. A budapesti bemutató kapcsán értékes következtetéseket von le. Ez egyben Bródy dramaturgiai nézeteiről is vall: " Tudniillik a régi dráma formája ellen csinál forradalmat, mert olyan részletekkel mer dolgozni, amelyekről azelőtt azt mondták, hogy regénybe való. És ebben áll a Takácsoknak irodalmi jelentősége, ab-

ban, hogy a szinpad határait kiszélesiti, a néző szüklátókörüségét tágitja, a drámát előbbre viszi." /6/. A másik Hauptmann mü, a Crampton mester bemutatásakor irt kritikája pedig felveti, miért vettek át eddig Magyarországon gyönge külföldi müveket, mikor vannak jók is ? A Nemzeti Szinház fél az olyan müvektől, mint a Hauptmann drámák, a nyomoruság dramaturgiáját nem hagyják szóhoz jutni. Ez Hauptmann másik nagy reformdrámája. Ujszerü, egyszerü, mert a cselekménye egy tárcanovellába belefér.

Bródy hisz a magyar drámairodalom jövőjében, a nemzet géniusában, hogy felpezsdül, erőre kap majd. Ennek a fellendülésnek az elinditását látja az uj Herczeg darabban, a Déryné ifiasszonyban /1907/. A darab legfőbb erényének látja, hogy a szerző nagyszerüen együtt él a közönséggel. A cikk 1911 előtt keletkezett, s Bródy ismét elmondja benne a szinházzal kapcsolatos alapelveit: " Az én szempontjaim ezek: a szinházzal, mint üzleti vállalkozással nem törődöm, szinházi politikám nincs, nincs szindarabom, amit erővel elő akarjak adatni. "

Azokat a darabokat dicséri, melyekben a szerzők nem kész jellemeket állitanak a szinpadra, hanem fokozatosan alakitják ki azokat. Ezért figyel fel Lengyel Menyhért Hálás utókor /1908/ cimü darabjára, melyben az alakok " a darab - ban fejlődnek ki és igy a cselekmény nemcsak külső, hanem belső is. Nagy dolog és nagy előrehaladás ez a szószátyár retorikai drámák után, amelyek rendszerint egy lopott külföldi mesének a variánsa" /7/. Ugyanezt emeli ki, mint pozi-

tivumot a vendégszereplő Reinhardt szinház előadásából is: "Neki minden drámához, amit akármely szerző megirt, még egy külön drámája van, amelyet a deszkán fejleszt ki."/8/. Reinhardt Az éjjeli menedékhely-t hozta a Magyar Szinházba. Gorkij drámáját, mely " egy darab élet az élet aljáról, egy marék iszap a folyó mélyéről." /9/.

Amit ezekben a darabokban Bródy észrevesz, dicsér, annak megvalósitására törekszik maga is. Müvei szerkezeti felépitésükkel a tudatos drámairóra vallanak. Szinte minden munkája egy-egy statikus helyzetből indul ki, ez jelenti a jelenlegi állapotot, ide robban be egy-egy személy,amely a cselekmény mozgatója, a konfliktus okozója lesz. Igy toppan be A tanitónő Flórája váratlanul a kántorlakásba, vagy Piros és Arrak papa az almát sütögető medikus - tanyára. A szerető Előz családjának nyugalmát Ágost herceg töri meg, a Lyon családét a herceg és a kozákok érkezése. Innen inditja el a cselekményt, s viszi előre, s ahol a logika megtörik, ott valami külső kényszer vitte a befejezésre. Drámáiban eleven, élő alakok vannak, de hibája a drámáknak, hogy szerkezetük sokszor nem eléggé szervesen felépitett, a logikai fegyelmet nem mindig tartja meg, a meghökkentésre törekszik.

Bródy drámái még ma is élő darabok, akkor, amikor sok, ez időből származó mü már ismeretlen. A Bródy darabokat viszont mostanában is gyakran felujitják. A magyarázat valószinüleg abban van, hogy Bródy - bár a müvek hangvétele

sokszor romantikus- mondanivalójával előre mutat. Megjövendölte az uj társadalom uj erkölcsi normáit, de nemcsak átételesen, az erkölcsön keresztül, hanem utal is konkrétan a társadalmi változásokra. Igy például A szerető egyik jelenetében, amikor ki akarja Anna szakitani kedvesét az arisztokrácia világából és átpalántálni az övébe, megjövendöli, hogy gyermekeik már benne lesznek egy gyürüben, amikor majd az egész világ összefog. Ezt a mondanivalót rejti magába az Orgonavirág szerelmes párjának egymásra találása is.

A Bródy darabokban minden szereplőnek fontos funkciója van. Szerepe van A tanitónőben a cigánynak, A medikusban a varrólányoknak, akik nem is jelennek meg, csak beszélnek róluk. A szeretőben az Eöz és a hercegi család minden tagjának.Mind a cselekmény előmozditójaként szerepelnek,megjelenésük a fokozatos kompoziciós felépitést segiti elő.

A szereplők jellemzésére is fel kell figyelnünk. Jellemzi az iró hőseit külső leirással. A tanitónőben például a kántorkisasszony és a tanitónő beszélgetnek, s közben jóformán felcsigázza az iró az érdeklődést, hogy milyen lehet az uj tanitókisasszony. Ekkor toppan be Flóra fehér bluzával sötétkék szoknyájában és girardi kalapjában. A szereplők külső bemutatása főleg a rendezői utasitásokban történik. Jellemez a darabok előtti utasitással, melyben a jelenetek, szinhelyek részletes bemutatása történik: a falusi szobában bubos, az ablakban muskátli, a pitvar felöl

szenteltviztartó / vallás szerepe a darabban/ található. Timár Lizáéknál természetellenességre utal a szoba berendezése: Beethoven és Liszt halotti maszkja virággal feldiszitve, Eözéknél viszont a felemásan berendezett szoba az elszegényedést jelenti.

Többen hibáztatták Bródyt azzal, hogy a szereplőket direkt módon is jellemzi. Igy például Flóra jellemzi önmagát, amikor természettudományos nézeteiről, pedagógiai elveiről beszél, vagy Timár maga ismerteti politikai magatartását: " Nem is érdeklődöm a politika iránt. Urak és proletárok kenyere. Én mindig kormánypárti vagyok. " A direkt módszerrel történő jellemzés általában a dialógusokból következik. Ha az egész Bródy darabot dialogizált erkölcsrajznak fogjuk fel, ennek egy részeként, egy komponensként szerepelnek ezek a jellemzések.

Hogy a drámairó Bródy képe teljesebb legyen, feltétlenül fel kell figyelni a nőalakok dramaturgiai szerepeltetésére. Erre azonban a dolgozat első részében már utaltam, igy itt nem térek ki rá, annál inkább, mert a szinmüvek elemzésénél is többször szó kerül majd a nőalakokról.

Nőcentrikus szemléletével függ össze, s az iró egyéniségére is utal, hogy sokat foglalkozik a szinésznők produkcióival. Ezeket az irásait adta ki Szinésznők cimmel /lo/, de a két másik emlitett kötetben is megtalálhatjuk azokat. Müfajuk kritika lenne, de Bródy egész egyéniségéből következik, hogy ezek a cikkek inkább lirai monológok lesznek. Sokszor nem is az előadott mü birálata, nem is a teljesit-

mény kritikája, hanem egy-egy színésznő szépségének rajongó hangu leirása lesz. Maga is azt irja erről a kötetről, hogy " ... kissé szabálytalan és rendetlen irka "/11/ , majd később meg kiegésziti a következőkkel: " De sajna ez a könyv mégis csak az én, különösen asszonyok dolgában rapszódikus elmém és érzésem munkája ... " Blaha asszonyt mesés történetben mutatja be. Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy színésznő kisasszony, aki találkozott a vasorru bábával és az azt a jó tanácsot adta neki, hogy mindig csak előre nézzen, menjen előre, s ne nézzen hátra. S mivel az asszony létére megtartotta a tanácsot - csuda lett. " Mert csuda az, kinek neve Blaha asszony " /12/.

Duse asszonyt d'Annunzióval együtt mutatja be, mert a színésznő és az iró - szerinte - mindig elválaszthatatlan egymástól. " Alig van egy-két belletrista iró, aki nagygyá lett volna színésznők nélkül. Színésznő, aki iró nélkül nőtt volna nagyra, tudtommal nincs egy sem."/13/. Szerinte minden valamire való irónak nemcsak szabad, de kell is, hogy élő embert mintázzon. Ezért olyan élők az ő alakjai is. A szerelemben azonban Bródy szerint sem az iró, sem a színésznő nem hisz, mert mind a ketten állandóan a szerelmet analizálják. Fejtegetései közben soha nem felejtkezik meg arról, hogy ahol csak lehet, idézzen az asszonyi gyengeségről. Védelmébe veszi Duse Eleonórát d'Annunzióval szemben, s közben elmondja sajátságos elveit a nőkről: " Szegény női test, hiszen olyan gyönge ! Szegény sszonyi lélek, hiszen olyan tehetetlen. A férfiunak ott a megtorlás gőgös akarata, a nőnek csak

a kétségbeesés jutott." Érdekesen hasonlitja össze Duse Eleonórát és Márkus Emiliát a szinpadi fellépés előtti magatartás alapján. Duse a szinpadon kivül, a fellépés előtt is Gauthier Margit volt.Beszéltek hozzá és nem hallotta. Márkus Emilia viszont a fellépés előtt humorizált az öltöztetőnővel és a következő pillanatban a bánat legtökéletesebb illuzióját keltette. Fél az összehasonlitástól , mégis elmondja, hogy véleménye szerint a müvészetbe való teljes elmélyedés, a képzelőerőnek teljes koncentrációja szükséges ahhoz, hogy valaki igazán előkelőt alkosson a szinpadon. Ezért talán Duse módszere a helyesebb. A megfigyelés és összehasonlitás érdekes, kár, hogy nem foglalkozott többet ezzel a gondolattal, - a szinészi alakitás müvészeti problémáival. Ehelyett az előadások kritikáiban, illetve a próbák leirásában inkább a külsőségek ragadják meg.

Márkus Emilia bemutatásánál elragadja a szinésznő szépsége és a külső jellemzésre törekszik. Márkus Emilia Thury Zoltán Asszonyok cimü szinmüvének a főszerepét játszotta. Lehetetlennek találja Bródy Thury munkáját, mert " ez asszonyos Magyarországon azt állitja, hogy nem kell az asszony". /14/. Ennek ellenére Márkus Emilia alakitását jónak találja, bár a legnagyobb érdem szerinte nem is az alakitásban van, hanem abban, hogy az akkori világban, amikor olyan sokat jelentett a ruha, egy szál fekete ruhában játszotta végig a darabot. Márkus Emilia nőiességével szembeállitja Jászai Marit. A királynőszinésznő azt a gondola-

tot keltette benne, hogy annak a minden izében asszonynak minden porcikájában egy gondolat van; hogy miért nem lett férfi.

A Bródy-darabok női főszereplője Varsányi Irén. A Varsányi bemutatásnál irt azokról a szinésznőkről,- mintegy Varsányi ellentéteként - akiknél mellékes a mesterség, ideiglenes kereset. Akik szenvedély nélkül üzik a mesterséget, csak a vagyonra utaznak. Ezeknek az ellentéte Varsányi Irén, aki ura a szinpadnak, ura a maga képességeinek, öntudatos, müvészi becsvággyal dolgozik. Varsányi vitte szinre A dada női főszerepét, s a bemutatótól állandóan figyelemmel kisérte az iró fejlődését, félt, hogy későbbi teljesitményei tulszárnyalják A dada szinvonalát.

Hogy ennyit foglalkozott a szinésznőkkel, ez egyenes következménye annak, hogy darabjai főszereplői nők. Illés Jenő irta a Szinház cimü kötet előszavában, hogy Bródy Sándor szinésznők álmait jelentő cimszerepekben gondolkozott. Az ő darabjaiban szinte mágikus erő van, lehetőség a szinészi érlelődésre, a legkisebb erejü szinésznőt is a nagyok sorába, önnön lehetőségei fölé emelt egy-egy Bródy szereppel való találkozás. Kár, hogy cikkeiben a szinészi teljesitmények vizsgálatánál is szeme előtt mindig a Nő van, nem a müvész. Igy is érdekesek ezek a munkák, mert a női szinészben a női lélekben rejlő lehetőségekre hivta fel a figyelmet, s egyben meleg hangu emléket állit a századforduló kiemelkedő müvésznőinek.

Milyen követelményeket állit fel Bródy a szinész

alakitására vonatkozóan ? " Alig van müvészi alkotás,amely bennünket jobban érdekelne, mint egy szinész jó - akár sajátságosan rossz ábrázolása ... nem ez a legelőkelőbb müvészet, de emberibb és frisebb nincs nála egy is. Az élő lélekből, a husból való szobrászat ez és akik müvelik: " a kor foglalatai és rövid krónikásai"/15/. Szükségesnek látja, hogy ne legyen olyan magyar szinész a jelentősebbek közül, akiknek a friss benyomásokat egy-egy mü bemutatása után nem mondják el. Három fő szempontot köt ki, melynek érvényesitése fontos minden szinész számára, melybe mindenkinek bele kell férni. Nem esztétikai elvek ezek. Elsődleges követelménye az, hogy a szinész értse meg a drámairót, köteles azt komolyan venni, nem szabad énekelnie, ha nem énekes szerepről van szó. Es még egy nagyon fontos negyedik követelmény, hogy a magyar szinész jól beszéljen magyarul. A Márkus Emiliáról irt elmélkedésben teszi azt a megjegyzést,hogy ahhoz, hogy valaki jó szinész legyen három dolog kell: az első a kedvesség, a második a genie, a harmadik a szerencse.E három közül azonban - érdekes módon - az elsőt találja a leglényegesebbnek.

Hogyan alakit a szinész ? Alexander professzor a Diderottal foglalkozó könyvében felsorakoztatott egy sor szinészi véleményt, összegyüjtve a nagy müvészek e tárgyról szóló vallomásait. Ezekből kitünik, hogy minden igazi müvész, amikor ábrázol, nem engedi át magát szerepe indulatainak, látja és alakitja szinpadi énjét. Erdekes lett volna ,

ha Bródy ilyen szempontból is vizsgálta volna kora nagy művészeit. Ekkor talán többet mondhatott volna a jó színészi alakitásról, s az alakitás pozitivumaként nem csak az emlitett szempontokat ismertetné.

Művei elején Bródy mindig programot ad magának. A szerelemről irott kötetében komoly filozófiai elmélyedést igér a témában, s nem adja meg, a Komédia kötet bevezetőjében is igéretet tesz, hogy ezután komoly szinikritikákat olvashatunk: " A színészek játékának futólagos ismertetésével akarunk szakitani kedves olvasó... A biráló dolga első sorban a művészet, az hogy olvasójának fantáziáját foglalkoztassa." /16/. Valamit ő is megérez, hogy ez az igéret nem valósult meg, hogy hiba van a kritikái körül, mert a Duse-ről irt cikkében le is irja, hogy az akadémikus felfogás bizonnyal haraggal fordulna el tőle, mert kritikái nincsenek megkomponálva, se eleje, se vége. Komoly esztétikai követelményeket nem állit a színészek elé. Ez érdekes, hiszen a Bródy szinművek árnyalt jellemei, a jól felépitett cselekmény, a mondanivaló ennél sokkal több követelményt állit a színészek elé. Ez a következő műelemzésekből is kitünik.

A t a n i t ó n ő

A tanitónő Bródy Sándor egyik legérdekesebb, ma is legnépszerübb, s szinpadilag is legkiforrottabb darabja. 19o8.március 31-én mutatták be a Vigszinházban, majd felujitásként 191o, 1914, 1919, és 1934-ben. A magyaron kivül játszották német, szerb,olasz, román nyelven. A tizes években Európa több nagy városában, Németországban / Berlinben Reinhardt rendezte/ és Ausztriában is bemutatták. 1945 után több alkalommal tüzték müsorra szinházaink, legutóbb 1968-ban a Thália szinház mutatta be.

A kapitalizmus Magyarországon népes értelmiségi réteget alakitott ki a századfordulón, s ezek a még teljesen ki nem alakult kapitalista társadalomban találják meg a helyüket. Ennek az entellektüel-rétegnek a drámáját ábrázolja Bródy A tanitónőben és A medikusban.

A kis tanitónő történetének keletkezésére vonatkozóan Bródy András feljegyzéseire hivatkozhatunk leginkább. Bródy András emliti, hogy A dada megirása után egy ideig apja nem is gondolt arra, hogy szinmüvet irjon. Felgyógyulása után lassan ismét kezdte tanulmányozni az elnyomott társadalmi rétegek helyzetét, a falu, a nép érdekelte. Szétnézett a falu adminisztrációjában is. Egy barátja járt le Bácskába, s ott hallotta A tanitónő történetét: " Lehet, hogy legenda

volt, lehet, hogy még több történt, mint ahogy beszélték. Ugy szólt a zene, hogy Pestről jött egy gyönyörü, fiatal tanitónő. A falu egész ugynevezett," intelligenciája " rárohant, meg akarta kapni. Szabad prédának nézték, akit senki sem véd meg. Jegyző, biró,orvos, minden nadrágos a saját ágyába szerette volna fektetni, de főleg a paraszt-nábob. A kis tanitónő erős volt, jól állt a lábán. Bele - rugott a tolakodókba, de a végén a sok harc felemésztette. A végén vette a sátorfáját és eltünt az élet nagyon bonyolult forgatagában." /1/. Miután Bródy hallotta a történetet, elkezdte irni a darabot. Kávéházak asztalainál, a Fészek és az Otthon klubokban irta. Amikor a darab jórésze elkészült, akkor kereste fel Bródyt Faludi Gábor, a Vigszin - ház igazgatója. A következő párbeszéd zajlott le közöttük: " Faludi kérte a darabot, apám mondta: nincsen. " De van" erősködött a jó orru és jól informált üzletember. " Adok 2ooo előleget " vágta ki a döntő érvet Faludi, mégpedig látatlanban." Apám nevetett: hol a dohány ? - mert pénze ab - ban az időben alig volt. Máskor se sok, de aznap este igazán semmi. Faludi átnyujtotta a pénzt - egy kis cédulát irtak alá... "

Mikor a darab elkészült, megkezdték a próbát, a szinészek elégedetlenek voltak, nem találták biztatónak a darabot, mert lázitott és " nincs hepiendje". A tanitónőben valóban adva vannak a konfliktusok, melyek elvezetnek egy társadalmi tragédiához, vagy egy sivár befejezéshez. A szinészek szerint a bukás biztosnak mutatkozott, mert a gazdag

Lipótváros nem tudja bevenni a darabot. Megálltak a próbával, felmentek a direktorhoz, hogy változtassa meg a darabot. Követelték a rózsaszinü boldogságot hozó véget. A kemény ember, a direktor elhatározta, hogy rábeszéli Bródyt, hogy változtassa meg a darabot. Tárgyalásba kezdtek az iróval az igazgató és a főrendező. " Irjál magadnak jobbat. A darab ugy fog menni, ahogy megirtam, vagy sehogy. A végén mégis megadta magát. " Győztek. A pénz mindent legyőz. Nekem nincsen pénzem, nekik pedig van... Félig lefektettek, de nem egészen. A végét megváltoztatom, legyen a vége limonádés. De a többit nem engedem kiherélni. Megvették készpénzért és én kissé eladtam magam. Pfuj ! Pukkadjanak meg." Az ujjászületett darab végén, - legalább is a szinészek ugy gondolták - a nézők majd megbékülnek. " Én a tied, Te az enyém, csak ásó - kapa választ el bennünket." A próbát ettől kezdve végig ellenőrizte Bródy, nehogy mást is kiemeljenek a müből. Megérthetjük, hogy milyen szenvedést jelentett számára a darab átirása. Hauptmannról irt cikkében felteszi a kérdést, hogy vajon elég öröm és elégtétel-e a szinpadi siker ? " "Ha nyomorból, rutinból, ipari céllal irunk olyasmit, ami tetszik - succés nem számit." /2/.

A tanitónő visszatérő téma a Bródy életmüben. Több tanitónő hőse van Bródynak, s ezek jórészt 1905 után keletkeztek. A Tóth Emerencia cimü novella tanitőnője még korai /1902/ születésü. A kis tanitónő ebben a novellában arra tanitja Tóth Emerenciát, hogy adja el inkább a ruhá-

ját és magát is, de a kis lányát ne vegye ki az iskolából. A másokért való önfeláldozás jó példája A villamos /19o7 / kis tanitónője is, aki önmagának nem tudott ugyan állást szerezni - bár két urnak is hitt-, a harmadikat mégis meghallgatta, hogy a testvérbátyja, János János kapjon valami állást a villamostársaságnál. A szindarabnak, mint a többi Bródy szinmünek is, megvan a novella-magja. 19o7-ben jelent meg a Regényalakok cimü kötetben A fehér bluzos lány cimmel. Itt még sokkal naivabb formában mondja el a történetet, s a cselekmény ott szakad meg, ahol a szinmüben a bonyodalom kezdődik. Akkor, amikor a fiatal földesur megjelenik öt fekete lovon. " Olyan ünnepies, pompás öt ló volt, hogy esküvői fogatnak is bevált volna. De igy hirtelen, most nem lehetett tudni, gyászpompás, temetőkocsis lovak is lehetnek. " Hősnője Tóth Flóra már ott is határozott, kemény jelenség, aki " szigoru, de igazságos", az igazi harc, a később kialakuló konfliktus körülötte majd még határozottabbá teszi. S ez alakitja érthetővé egyéniségét. Ebben a sorozatban valami fejlődésvonalat is felfedezhetünk. Tóth Emerencia és A villamos tanitónője - ha a körülmények ugy determinálják - feláldozzák magukat. A novellában már határozott, erős egyéniség a kis tanitónő romantikus vonásaival együtt is, a teljes kifejlett jellemet pedig a dráma hősnője képviseli.

Hogyan fogadják A tanitónőt ? A közönség örömmel, a kritika különféleképpen. A már megváltoztatott darabot is igen sokan felháboritónak érzik. Pintér Jenő is azzal vádol-

ja irodalomtörténetében a szerzőt, hogy " tudatosan torzitó tükröt tart a magyar falu társadalma elé, mert kedvtelléssel gyüjti egy csokorba a tolakodó, félszeg, müveletlen embereket, az együgyü bugrisokat és szoknyahősöket "/3/.Erdekes, Lukács György sem értékeli sokra A tanitónőt. A modern dráma cimü munkájában csupán ennyit ir róla: " Utolsó darabja / A tanitónő/ dialogizált novella, helyenként a drámához közeledő idyll. Egészben véve nem éri el a megelőző két, kisebb sikert aratott darabját. " /4/. Biró Lajos a Nyugat 1908-as számában mellé áll A tanitónőnek: " Szabad-e az embernek nevetségessé tennie magát egy lelkes és szubjektiv ömlengéssel, szabad-e előállnia egy magasztalással, amelyet mindenkinek joga van fölöslegesnek, tolakodónak és nagyképünek itélnie. Nem szabad. De kell. Muszály. Megtenni oktalanság. De meg nem tenni lehetetlenség. " /5/. Megteszi. S valóban, lelkes hangon foglal állást A tanitónő mellett: Nem látom a komédiást - irja - azt az életet látom csak,amely a könyvben magában van, ezt a szép, meleg, forró, gyönyörü életet... nem megelégedésre - ujjongásra van okunk ... Uj élet támadt: egy uj, biztos, erős, nagy érték keletkezett,amely érték lesz a holnapnak, holnaputánnak is ... irodalmunk érckészletébe került egy csillogó aranyrud." Bóka László emliti meg /6/ hogy Mikszáth ekkor irta elismerő szavait Bródyról, hogy " az igaznak ugyszólván erősebb barátja, mint a szépnek". Bóka maga is sokra értékeli a müvet: " azért jelentősebb mü és eszmeileg merészebb és ujszerübb A dadánál, mert ebben sikerült a drámairó Bródynak először, tartalom

és forma egységét megteremtenie. "

Volt idő, amikor még a meghamisitott tanitónő is óriási felháborodást keltett. Bródy András jegyzeteiben érdekesen, élményszerüen emlékezik vissza, hogyan fogadták 1918-ban a bemutatót vadgesztenyékkel felszerelve a szinházban. " 1919 őszén vad fehér terror. Az Alföldön ölik az embereket. Orgovány, Francia Kiss Mihály és társai, Hitler előfutárai tobzódnak... Egyik fő hangadó a napi sajtóban az Uj Nemzedék " Pardon" rovata. Ketten irják, egy neves költő és egy habzó-száju fiatal ujságiró. Október 5-én az alábbi pár sor jelenik meg e rovatban: " Vasárnap este a Vigszinház előadja Bródy Sándor hirhedt darabját A tanitónőt. Azt a darabot, amelyben a magyar vidék olyan hülye, olyan gazember, olyan elmaradt, hogy azt még a jobb érzésü külföld sem volt hajlandó elhinni a gyülölködő, hamis sablonokkal dolgozó szerzőnek... a keresztény felocsudás forró napjaiban legalábbis kihivás,vakmerőség, vagy ostobaság előráncigálni ezt a levitézlett iránydrámát. " A következményekről már a Pesti Hirlapból értesültünk. " Vadgeszte - nyék a Vigszinház karzatán " cimmel irta le a Pesti Hirlap /1919 október 7-én/ a történéseket: " A változatosság kedvéért vasárnap délután a Vigszinházban volt tüntetés... A vasárnap délutánra kitüzött A tanitónő ellen irányult,hogy abban bizonyos körök magyarellenes tendenciát látnak. A 100-nál több előadást megért Bródy darab ezuttal is nagy házat vonzott. Az első felvonás után, pisszegés, kiabálás hallatszott, különösen a karzat felöl, mire zajos ellentüntetés

támadt a szerző, Bródy Sándor mellett. Most váratlanul megjelent a függöny előtt Bródy... mire a mellette szóló tapsok végleg elnyomták a tüntetők zaját... A második felvonás alatt Bródy felment a karzatra a tüntetők közé. " Több fiatalember várta ott vadgesztenyékkel felszerelve. Bródy figyelmeztette őket, hogy ha a szereplők közül valakit baj ér, akkor a végsőkig is elmegy.

Ez után az incidens után az iró elhagyta az országot. " Az apám emigrációba ment - irta Bródy András - s igy bucsuzott el hazájától: " Nem fognak hagyni dolgozni, nem fognak hagyni élni. Csunya vihar jön".

1919-ben a Tanácsköztársaság idején A tanitónő több helyen szinpadra került, és nem ugy fogadták, mint a fővárosban, Előadták Debrecenben is, ahol Verő Márta szinésznő A tanitónő akkori cimszereplője azt irta visszaemlékezéseiben: " ... Azt mondják, elromlott a közönség. Figyelmetlen, lármás, és köhög. És én mégis olyan közönségről, egy olyan szinházi estémről mesélhetek, amelyhez fogható felemelőt, szépet, nivósat sokat kivánok magamnak szinészéletemben.Mult pénteken munkáselődásként előadtuk A tanitónőt. Minden különösebb izgalom és buzgalom nélkül inditottuk meg az előadást. De ahogy lehuzhatja, ugy vinni és felemelni is képes a közönség a szinészt. És ez a közönség - csupa munkás - bele - vitt minket a legmélyebb hangulatba... Ez a közönség megértett mindent, kiérezte a tendenciáját a szavaknak, a tetteknek és az erkölcsét, becsületét védő kis tanitónő hatalmas vádbeszédjét az erkölcstelenség ellen... dörgő tapsviharral

viszonozta... " /7/.

A bünös, vadgesztenyés történet ma már közismert. Az expozició nagyszerüen szerkesztett. Itt ismerjük meg a falu vezetőit, a főszereplőt, a tanitónőt, megismerkedünk az eszmékkel, melyeket a falu vezető férfiai képviselnek. Meszelt, gerendás, buboskemencés, befőttes üvegekkel megrakott kis szobában kártyáznak: a tanitó, a káplán és a főur. Rögtön megtudjuk, hogy a tanitó nem érzi jól magát a faluban, mert " a portáknak nyitva van a kapuja, és ha elmegyek előtte, kiszalad, kirohan rám egy-egy kettő, négy kutya.. Nem értenek, idegen vagyok.. Nyomorult egy falu. Közkönyvtár az nincs, de enni, azt tudnak." A novella cselekménye nagy része a vonaton játszódik, itt a tanitónő megérkezése a kezdet. Sorban ismeri meg az előkelőségeket: az öreg tisztelettest, a Főurat, aki immár a föld felé néz, ugy érzi, almafái gyümölcsét már más szedi le ősszel. A káplánt, aki gyorsan kijelenti, hogy valláserkölcsi alapon áll és ő irányitja az iskola szellemét. Miben áll ez ? " Hogy a nép tisztelje papját, tanitóját, urát. Urtisztelő legyen... A népnek tisztelnie kell mindenkit." Rögtön felajánlja a segitségét, a patronálását is, mert " Sürüvérü férfiak közé jutott. Óhajtandó,hogy egy higgadt, önzetlen és erkölcsi alapon álló férfira bizza magát." A szolgabiró figyelmezteti először, hogy " ... itt vigyázni kell a néppel. Nem kell megrohanni a kulturával... Lassu átmenetek. A gyors átmenetek okai a koraérettségnek, a szocializmusnak... én irányitom itt az uralkodó eszméket. A tizenkilencedik század uralkodó esz -

méit. A szolgabiró sem mulasztja el az első alkalommal, hogy felajánlkozzon Flórának: " ... szeretném, ha rám bizná magát. Szeretném bevezetni a magyar politikába. Amely bizonyos mértékig imperialista " /1908-ban irta Bródy, hat évvel az első világháboru kitörése előtt !/. Mindezekre mi Flóra válasza ? A káplánnak: " Szeretem az egyházi szónoklatokat... szószékről", a szolgabirónak:"... szocialista vagyok... Ahogy csináltam magamnak imádságot, ugy csináltam politikai hitvallást is, külön ". Flóra nézeteiben itt sok a naivság. Olyan szeretettel beszél a királyról, mint hajdan az öreg orosz parasztok a cár-atyuskáról, akik nem tudták, hogy honnan ered az elnyomás, csak a földesurig láttak el: " A becsületes, gazdag embereket nem kell bántani, a jó királyok maradjanak." Pedagógiájáról és világnézetéről megtudhatunk annyit, hogy természettudományos alapon áll - bár nem tudja pontosan, hogy ez mit is jelent - s hogy az életre akarja nevelni a gyerekeket, hogy szigoru és igazságos lesz.

Ebbe a környezetbe robban be - először hirnökként a fiatalur lovásza, majd maga az ifju Nagy, hogy a vasárnapi iskolának, majd magának tanitót szerezzen. Itt szólal meg Tóth Flórában az Ember. " A nő emberi életet akar élni, ember akar lenni szintén" -mondja a fiatalurnak, aki viszont kifejti, hogy egy milliomos, mint ő, nem házasodhat csak fölfelé, de azért szeretné a kis tanitónőt megszerezni.

A második felvonásban robban ki a konfliktus a falu

begyökeresedett rendjét féltő vezetők és a tanitónő között. Összehivják az iskolaszéket, mert nem találják illdomosnak Tóth Flóra életét. Az iskolaszék erkölcsös tagjai azonban először is őt kivánó férfiak, csak azután közemberek.

Szolgabiró: " Én vagyok a kormányzat ... holnap fölkeres engem a hivatalomban".

Káplán: ... A jó utra akarom Önt tériteni. Az egyedül üdvözitő utra. Az én utamra. Egy szót kellene szólni és kivezérlem a hófehér erkölcsi alapra... elemészt a vágy, hogy lelkeink megértsék egymást egy nagy, tiszta harmóniában."

Az összeült erkölcstelen iskolaszék az erkölcs nevében itél: Káplán: " Uraim, iskolaszék. Amiért jöttünk, az a tiszta erkölcs.

Szolgabiró: Morál.

Bérlő: Morál.

Biró: Morál

Járásorvos: Morál.

S mi az állitólagos bün ? Hogy állást foglalt a katolicizmus ellen, hogy Zolát olvassa - a Mouret abbé vétkét /8/, s hogy valaki éjszakánként éjjeli zenét ad az ablaka előtt fővárosi cigányokkal. Mindezt az állam, a társadalom, az erkölcs nevében vágják a szemébe, s Flóra már csak azt állapithatja meg sirva, hogy nem érdemes, hogy nem lehet becsületesnek lenni, s a fiatalság csak annak szép, aki el akarja venni. Már csak a tanitó áll ki Flóra mellett, s ő

már-már hozzáköti az életét. A jövendő kis tanitógyerekekre gondol, amikor jön ifju Nagy, hogy most már feleségévé kérje. Itt mondja el Flóra utópisztikusnak tetsző álmát : " ... szeretnék egy nagy, egy borzasztó nagy iskolát, minden parasztgyerek, aki csak van a környéken, hogy abba járjon... Én lennék a főtanitónő, én vigyáznék rájuk, amig csak tizenöt évesek nem lesznek." Itt mondja el először Nagy István, hogy " Először örültem annak, hogy gazdag ember vagyok és először láttam, hogy nem lehet mindent megvenni pénzért." A kapitalista társadalom pénzerkölcse, a pénzért mindent megvásárolhatóság elve szólal meg itt -már tagadás formájában. Ez a pénz-motivum ezután minden szinmüben végigvezethető, mint ahogyan Bródy egész életmüvében - a kor függvényeként - a konfliktusok egyik fő okozója vé - gig a pénz lesz.

A harmadik felvonás az eredeti formájában Tóth Flóra önmegváltását mutatja. " eredeti befejezés, megoldás lázit, az átdolgozott már idill. Nagy István szülei megkérik Flórát. De milyen lánykérés ez ? Megalázzák, meg akarják fizetni, a fiuk szeretőjévé tenni, máshoz férjhez adni. "E - melt fővel jöttem és fölemelem, amikor elmegyek " - mondja Flóra, és örökre elhagyja a falut.

A dráma alapja, magja Tóth Flóra összeütközése a faluval. A tanitónő egész diadala egy pusztulásra szánt és megérett morál talaján épült."... a témája kopottra öregedett ezer tökfilkó, kontár kezében. De ez az éppen, a téma semmi, a megcsinálás minden. A téma mindenkié,

a megcsinálás a müvészeté" /9/ A felháborodást Bródy társadalomrajza váltotta ki. Felháborodást keltett, hogy a falusi értelmiség " együgyü bugrisokban " és " szoknyavadászokban " testesül meg. Ezeket a hősöket megszólaltatva és csoportositva Bródy felvillant valamit a falusi társadalom életéből: az ellentmondásokat. A földbirtokos csak fizető jobbágyot lát a parasztban, a falu népében, a papok alázatos szolgát, s nemcsak a falu népében, hanem még a néptanitóban is ugyanezt látják, jóllehet a földesur még irni - olvasni sem tud. S a kis tanitónőt - hiába az ő oldalán áll az igazság - eltiporják. A szolgabiró, a főur, a nagyasszony, a káplán a naiv kis tanitónőt el kell, hogy tiporják, mert " a nép és az urak, a jövendő és a mult, az igazság és a gazság áll egymással szemben." /lo/

Óriásit lépett előre Bródy a korábbi szinmüvekhez képest. Sokáig a falu rajza egyenlő volt az idillikus ábrázolással, - csend, nyugalom, béke, pirostetős házak,muskátlis ablakok. Ez az ábrázolás még az ő korábbi müveiben is megtalálható, igy adja például a kisváros rajzát néhány korai novellájában. Ez az ábrázolás azonban már időszerütlen lett volna. 19o8-ban vagyunk. Az 19o5-ös forradalom hatása megérzik Magyarországon is. Sőt, korábbra is visszamehetünk. A XIX.század végén a földmüves és agrárszocialista mozgalmak egymás után mozgatják meg az " idilli" falvakat, kisvárosokat. Igy például Hódmezővásárhelyt a Szántó Kovács János féle agrárszocialista mozgalom. /1894/. A feudalizmus bástyáit, a feudális birtokrendszert és annak

hü társát az egyházat ugy ábrázolni, - ha az iró nyitott szemmel és merész tollal bir - nem lehet, mint korábban. A falunak ez az uj ábrázolása éppen időszerü volt, akkor, amikor a radikális polgári értelmiség és a magyar munkásmozgalom a földmunkásmozgalommal együtt már döngette a feudalizmust. Bródy olyan korszaknak az irója, mely uj gondolatoktól, uj izmusoktól erjedt.

A tanitónő nemcsak a hazai, hanem a külföldi szinpadokon is kedvelt darab. A közönség most is szereti, mert még ma is van aktualitása. A hivatástudattal eltelt, falura érkező, sokszor még ma is sok problémával küzködő pedagógusnő alakja még ma is élő. Az érdeklődést növeli dokumentum-jellege és müvészi feldolgozása. Vonzó Tóth Flóra alakja. Biró Lajos tanulmányában szeretettel irja körül a kis tanitónő alakját: " ... itt van a tanitónő, az élő, itt áll előttem a szép, az okos, a bátor, a csillogó szemü ... Látom.Nézem. Szeretem. Bátor,gyönyörü, drága lány, édes, erős izmos,okos,szüz,bübájos,friss,kedves tanitónő... " S mindemellett határozott. Céltudatos.Tulajdonképpen általa sokat emlegetett természettudományos alapja nem szilárd még, nincsenek magas foku ideológiai ismeretei, a természettudományos alapot vallja, de nem tudja, hogy mit jelent, a marxizmustól pedig igen messze áll. Még hisz az istenben is, igaz, hogy az általa kigondolt imádságokkal fordul hozzá, az isten földi helytartóit, a papokat pedig megtagadja. " Nem egy nietzschei felsőbbrendü ember, sem pedig egy ibseni különös ember, hanem átlagember, s mégis rendkivüli

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

megvilágitásba kerül pusztán azáltal, hogy nő volt, dolgozó nő, abban a korban, amikor az öntudatos dolgozó nő puszta léte is forradalmi probléma volt."/11/.

Bródy munkássága első korszakában is alig találunk olyan müvet, melynek nem nő a főszereplője, s később sem . Tóth Flóra azonban egyik legrokonszenvesebb nőalakja. Kaffka Margit teremt majd még a magyar irodalomban hasonló női hősöket - ezek azonban akkor még nem élnek. Érdekesen jelenik meg a müben a kétféle nőtipus. A flórák, akik már emberek akarnak lenni, akiknek már van társadalmi rangjuk, s velük szemben a katók, akiknek még csak az az életcéljuk, hogy nagy darab csirkecombot rántsanak a szeretett férfiunak, természetesen a maguk nevelte csirkéből. " Boldogult jó anyámtól tudom, hogy mit asszonyok azért vagyunk, hogy szolgálatára legyünk a férfinak, aki dolgozik helyettünk. Az a férfi,aki jó kosztot kap, rossz férj nem lehet." - mondja Kató.

Valószinüleg nagyban hozzájárult a mü sikeréhez romantikája is. Az egész müvön végig érezhető - az előbb emlitett vonások mellett - a romantika, sőt néhol még a szentimentalizmus is. Flóra romantikusan vallja meg szerelmét Nagy Istvánnak: "... Kidobatjuk a virágaikat, ki a sárba, nézzük, amint beletaposssák, gőgösek vagyunk és alázatosak... de mindenekelőtt már leloptunk egy szálat a kidobott virágból, az ajkunkkal illetjük magányos éjjel és beletesszük Ujjézus evangéliumába.. " A befejezés happy endje meglehetősen romantikus fordulat. A felszabadulás után

már az eredeti befejezéssel játsszák. A valószinütlenség ott kezdődik, amikor választut előtt áll a tanitónő: legyene a tanitó felesége, - ez a reálisabb lehetőség - a dráma azonban átvált a romantikus lánykérésre. Tóth Flóra teljesen megváltoztatja ifju Nagyot. Már nem iszik, a szinésznőket elkergette, lemond a vagyonáról is Flóráért. Nem olyan naiv azonban ez a történet, mint egyes Bródy -kutatók látják. Földes Anna valószinütlennek mondja, - mert komolyan veszi - hogy Flóra azért nem akarja elfogadni ifju Nagyot, mert a fiunak előre kell törni rangban, méltóságban. Ezt ugyan igy mondja Bródy, de a hang szatirikus ! Ez a találkozás már csak egy utolsó döfés akar lenni az előkelőt játszó földesuri családnak, de ez a jelenet már gyilkos idill.

Ezzel fejeződik be Bródy egyik legnépszerübb szinmüve. A tanitónő, mint Bródy legtöbb darabja dialogizált erkölcsrajz. Érdekes, hogy a Hauptmannról irt tanulmányában éppen azért veti el a Takácsokat, mert az dialogizált erkölcsrajz. A tanitónő is az, sőt minden drámája. Azáltal , hogy szinmüvei szereplői más-más társadalmi osztály képviselői, ilyen módon minden osztályról elmondhatja az iró véleményét. Elmondja A dadában a cselédvilág és a polgárság erkölcsének ellentétét. A tanitónőben a falu előkelőségei és a feudális arisztokrácia erkölcsét. Hauptmann hatását semmiképpen sem kapcsolhatjuk ki. S hogy Zola is a mesterek között van, azt bizonyitja többek között Flóra olvasmánya, a Mauret abbé vétke, amit a biblia mellett hozott magával a

faluba. A német és a francia példakép mellett azonban felfedezhetjük Tolsztoj hatását is a müben. Tolsztoj már a portré-kötetben is megjelent. Itt a szinmüben nem lehet nem gondolni a tanitó alakjánál a nagy orosz iróra. Hatását főleg a tanitó megbékéltségében fedezhetjük fel. Vár a sorsára. Látja, hogy ifju Nagy az ur, de hisz benne , hogy hozzámegy majd Flóra, tanitó és tanitónő lesznek,hitvestársak valahol az erdélyi fejedelmek virágzó hazájában, ahol puliszkával élnek majd és guncával. Egy megbékélt világ vár majd ott reájuk. Feltétlenül belejátszik itt a romantika hatása is. A tolsztojánus magatartás a tanitónál továbbvezethető. Amikor Flóra azt mondja, hogy Nagy mellé áll, a tanitó akkor sem akarja elhagyni a falut. Félre áll, de vár. Arra is, hogy megbosszulja az urat, de valószinüleg még igy is jobban érzi magát Flóra közelében, mint nélküle s belenyugszik a helyzetbe.

A pozitivumok mellett A tanitónőnek hibái is vannak. Elsősorban az, hogy az iró darabjában életképek sorozatát adja /még az alcimben is jelzi/, a társadalom, illetve az élet egy-egy metszetét, de nem tudja megmutatni a fejlődési folyamatot. Azok az ellentmondások, amelyeket a drámákban ábrázolni tud, ennek az álló világnak az ellentmondásai. Felismeri a bajokat, de ő maga is csak a helyét kereső entellektüel helyzetéből nézi azokat, a megváltoztatásra nincsenek javaslatai.

Ennek ellenére azonban A tanitónő legutóbbi,Thália

szinházbeli felujitása, sikere azt bizonyitja, hogy mondanivalója, Flóra gazdagon árnyalt alakja, egyénisége, szenvedélye és önérzetes természete, környezetének a feudalizmusból kilépni nem akaró alakjai, az egész mü problematikája ma is érdeklődésre számithat.

A m e d i k u s

A tanitónő falusi világából városi környezetbe vezet Bródy 1911-ben megirt darabja. Az alapötlet fiatalkori élmény. Bródy András A medikus születését visszaemlékezésszerü jegyzeteiben igy irja le: " Bródy Sándor a 80-as évek elején került fel Budapestre, ahol házitanitó lett. Egyik növendéke Óbudán lakott, másik Ujpesten, a harmadik a Belvárosban.Naponta gyalog tette meg az utat, soha sem volt közlekedésre pénze. Lakott pedig a legsötétebb Józsefvárosban többedmagával egy diákszálláson. Minden lakótársa Hevesmegyéből való volt, elképzelhetetlen nyomorban élt mind. Az irónak erről a korszakáról szól A medikus. Talán nem is szindarab, hanem lirai önvallomás. "/1/.

Ezeknek az éveknek az emléke elfelejthetetlen beleivódott Bródyba. Nem véletlenül lesz belőle a városi nyomoruság leirásának mestere. Ez a téma pedig, amely A medikusban került feldolgozásra, már felbukkant korábban is. A medikusnak is, mint a többi szinmüvének, megtalálhatjuk a novella-magját. Első alkalommal 1892-ben irta meg a témát a

Jisbi Benob cimü novellájában. Egytemisták tanyája a szintér. Mindnyájan vidékről jöttek a gazdag Budapestre, egy községből. Mindnyájan nehezen élnek,Jisbi Benob még otthon élő apját is eltartja. Csak krumplit és almát esznek, amelyet egyik fiu anyja küld, aki gyümölcsöskofa, de a postabért már nem tudják kifizetni, a fiuknak erre nincs pénzük. A legnagyobb delikátesz egy kis darab sajt volt, de ezt is csak egyikük tudta naponként megvenni. " Hogy ette! Jó isten, hogy ette ! Előbb ünnepélyesen megszagolta. Aztán megszagolta a papirost, amiben hozták... Aztán elolvasta a papiros tartalmát... Egy óra hosszáig is eltartott,amig az orvosnövendék boncolókésével felszelte és megette a sajtot." A hosszu krimplis-almás estéken abszurd ötleteik támadtak: " Valakit meg kéne ölni... Lopni... Eladni magunkat". Jisbi Benob ezt az utat választja. A csodálatosan szép arcu,pupos kis lány az ára a megjelenő jó vacsorának. Hiszen divat volt ez abban az időben. " Voltak előrelátó apák, akik fiatal orvosnövendékeket kitanittatnak a költségükön a leányaik számára. A fiatalember eljegyzi a lányt, aztán pénzt kap... Ehetik, alhatik, még egy-egy olcsó szeretőt is tarthat." Ez az állapot mégis erkölcsi összeomlást okoz Benobban s a felelősség, a lelkiismeret, az erkölcstelenség a halálba kergeti.

A Szinészvérben is felbukkan ez a téma és Az ezüstkecskében is. Tulajdonképpen a novellában is a karrier-motivum jelenik meg. Itt ugyan még nem érezhető élesen, hiszen életük még a létért való küzdelem, a létfenntartásban segit

társainak Benob-, de mindez a küzdelem miért van ? Nem elsődlegesen a tudásvágyért. " Fiuk, tanuljatok - figyelmeztetik egymást, hogy minél előbb több hamis visum repertumot állitsatok ki. " " Az a fő - mondja a másik, - hogy az a fiu, akit nemzetek majd, ne legyen kolduskutya." Diáktanyáról indult Az ezüstkecske Robin Sándora is, s a Színészvér hőse is a gazdag lány felé vonzódik.

Hogyan jelentkezik e téma dramatizált változata ? A fiuk itt is hónapos szobában laknak, s almát sütnek. " Tanya ez, és nem lakószoba. Rossz, jellegzetes diákkofferok. Meg kell éreznünk a szobán, hogy nem pestiek lakják... Rögtönzött, rossz iróasztalok a falak mellett, könyvek, irások tömege rajta... " Varrókisasszonyoknál laknak. Ezek egyike már jegyben járt egy szobaurral, de az " kiette magát" és elment. Most rájuk vár a lehetőség. Állnak a fiuk az ajtó előtt, gondolkoznak, hogy bemenjenek, vagy ne menjenek. Ha bemennek, talán örökre eladják magukat, ha nem mennek, akkor éheznek. János, a medikus igy elmélkedik: " Csodálatos ez a dolog. Itt vagyunk, egészséges, mondjuk: jó családból, egy vidékről való fiatalemberek, biztos a jövőnk, tisztességesek vagyunk, és mégis milyen korlátoltak a pénzforrásaink... Az állam szamár. Pénzt kellene adni az ilyen tehetséges fiatalembereknek mint mi. Engedi, hogy ilyen kolduskutyák,mint mi orvosok lehessünk. Ha nekem pénzem van, szeretem az embert, ha nincs, nem. A szegény ember: veszett ember. A pénz- valami komikus"...

A kapitalista társadalom pénz-elméletének nagyszerü

kifejezése ez. Ha pénzed van: ember vagy. Pénzért minden kapható. A " Pénz" a disznófejü Nagyur".. megöl, ha ha - gyom." Bródynak sikerült megmutatni, hogy milyen az átalakulásban lévő társadalom: a régi rend problémái megoldatlanok, az uj társadalom pedig - a kialakuló kapitalista társadalom - mindent áruvá változtat. A szellemi munka is áruvá lesz, nincs olyan ideál, amely összefogná a társadalmi erőket. János, a medikus eladta magát. Voltaképpen elkötelezte magát egy gazdag családnak. " Voltaképpen nem is én adtam el, hanem az apám... Elvitt egy szakállas orvos házához, és ott tanitom a gyerekeket négy év óta... Az orvosnak lánya van... Az apa adott pénzt. Szinleg a tanitásért. Nyiltan nem beszéltünk a dologról... Kiruházott, kitanitott, elkényeztetett. Es amikor azt kérdeztem: hogyan hálálom én ezt meg ? " A lányomnak !" Hogyan fizetem visszza ? " Csak előleg a magáéból "-szólt. Nem szóltam, belenyugodtam, elhelyezkedtem a helyzetbe, amit az öregem csinált ".

Jól indult az expozició. Rögtön adva vannak a konfliktusok, ezek a következő részekben elvezethetnek egy társadalmi tragédiához. A medikus azonban nem adja azt meg. A következőkben elcsuszik a romantika felé. A második felvonásban épül bele a műbe a másik világ, melyet olyan nagy áron vásárolnak meg neki: a jómódu pesti orvos világa. Amikor megvallja a lánynak, hogy soha nem szerette, hogy csak az apja miatt venné el, itt érthetetlenül gyorsan átesik a a romantika oldalára, ugyanis János a vallomás után hirte-

len ugy érzi, hogy amikor a lány kirugja, akkor már szereti. De sebaj ! Van még a diáktanyán egy Piros, János régi szerelme, aki szülőföldjéről jött utána. S im lassan minden megoldódik. Itt a happy end. Igaz, még valami bonyodalom akad, de a végén minden eligazodik. Kiderül, hogy János a gazdag menyasszonyt szereti, a kis sánta Rizát, a Piros meg már ugyis mást szeret. Bródy meglehetősen sablonosan oldotta meg a mü végét. Megalkudott itt is a közönséggel. Szerelmi bonyodalom lett a jól induló müből. Talán nem is az iró hibája - mint A tanitónő példája is mutatja, - más megoldást nem fogadott el sem a szinészgárda, sem a közönség. A szinházi közszellem akadályozta az irót a végső kérdések kimondásánál. A közönség, " mely a kozmopolita exportdráma világszemléletén nevelődött "/2/, azt kivánta, hogy nyugtassák meg, hogy minden rendben van az életben, az egész konfliktus csak játék volt, csak tévedés, az életben nem igy van. A szinházlátogatók izlését lassan teljesen megfertőzi ez az irány, a komolyabb problémákat felvető müveket vadgesztenye-esővel fogadták.

Bródy szemléletét pedig, mint A medikusban is érezhető, a polgári filozófiák határozzák meg. Igaz, a nyomor-ábrázolás, mely első kötetétől végig elkiséri, itt is megtalálható, de ez jól megfér a polgári radikalizmus lelkiismeretfurdalásával. Az iró megismerkedett a polgári filozófiákkal, ez keveredik benne a naturalizmussal, Zola hatásával. Zola is azt vallja, hogy az embert nem lehet elválasztani környezetétől, igy ő is ábrázolja a környezetet, mivel azonban ez a polgári szemlélet nem a dialektika alap-

ján áll, azért a fejlődést nem képes megmutatni. Hősei álló világban mozognak, melyből kitörni nem tudnak. A társadalom nyomása alatt vergődnek, ugy A medikus hősei, / szinte teljesen cselekvésképtelenné téve / mint a kis tanitónő is a falusi környezetben.

A medikusnak vannak nagyszerü értékei." A jelenetezés " ravasz" szépsége, a jellemzés, a jellemek merész épitésével találkozik, sőt itt csillan fel talán legjob - ban a humora is." /3/. Nem azért mutatja meg a hibát, hogy fölényesen mosolyogjunk rajta, a szánalmas, a szomoru felett ironizál. Miért ? Azért, hogy tiltakozhasson ellene, " az egész emberség nevében tiltakozik az ember nevetsé - gessége ellen. Akasztófahumor ez, keserüség felhőzi, a Hétkrajcár nevetése hangzik itt."/4/. Nevetséges lesz Arrak ur, az apa, de nevetségesnek érezzük a fiu, János szerepét is, akit jóformán elad az apja. Szinte komédia hangulata van az egésznek, ahogyan a szegény fiu menekül a gazdag házasságtól, a gazdag leány pedig kapaszkodik a szegény fiu szerelmébe. Érdekes megemliteni, hogy a Színészvérben ugyanez a variáció áll fenn,a szegény fiu a gazdag lány felé fordul, de kis kitérővel szegény szerelméhez tér vissza.

Érdekes, jellegzetes alakjai a münek az apák. Mintha két üzletember találkozása lenne. A szegény apa a fia jövőjét akarja megvásárolni, sőt megszerezni ezen az áron a leánya boldogságát is a " majdnem ügyvéd"-del. A gazdag apa pedig ilyenformán vesz egy férjet a leányának. A lá - nya iránti szeretet inditja el benne a gondolatot, hogy

a csak kényszerüséggel közeledő fiut ugy tünteti fel, mintha áradna belőle a kedvesség/ virágokat,ajándékokat vásárol a fiu nevében a lányának/. Ez is visszatérő motivum Bródy müveiben. A lányukat féltő apák több Bródy mü kitünően megformált alakjai: a Hófehérkében, a Lyon Leában,bizonyos értelemben a Timár Lizában is, hogy csak a szinmü - veket emlitsem. A romantika korában az apák különféle családi érdek miatt távolitották el az egymást szerető fiatalokat, illetve hozták össze azokat, akiket a családi érdek kivánt. Ezeket most az üzletember-apák váltják fel, akik a gyermekeik házsságát ugy irányitják, ahogy üzleti érdekük megkivánja. A Bródy müvekben az apák közelebb állanak a leányokhoz, mint az anyák. Feltételezhető, hogy mindez az akkor divatba jövő freudi elmélet hatása is.

A medikust 1911-ben mutatták be a Vigszinházban./5/. Varsányi Irén és Csortos Gyula játszották a főszerepeket. Bródy szinmüveinek nőalakjait majdnem mind Varsányi Irén vitte először szinre. Nagyszerü alakitást nyujtott Csortossal. Külföldön Romániában és Csehszlovákiában játszották. A felszabadulás után a Madách Szinház ujitotta fel.

T i m á r L i z a

A Timár Liza 1914-es dráma. A korábbi szinmüvek szintere nagyon megváltozott. Ott a nyomoruság világa jelent meg különböző formában, itt viszont a felső tizezrek életét és gondolkozásmódját mutatja be.

1914-ben került szinre a Vigszinházban. A háboru hamar véget vetett az előadásnak, a későbbi felujitások azonban ismét meghozták a sikert. Ez is olyan Bródy-darab, melynek megitélésében erősen eltérnek az irodalomtörténészek és a kritikusok. Osváth Béla szerint: " A Timár Liza egyes jeleneteiben, a mü eszméjében, a radikális gonkozásu, a képmutatást és erkölcstelenséget gyülölő Bródy haragvása lobog, de éppen e művének sorsa, korabeli fogadtatása, visszhangja jelzi, hogy a magyar szinpad és a közönség nem a haragvó, a haladást áhitozó drámákat keresi, hanem a megnyugtató történeteket"./1/. Földes Anna viszont teljesen elparentálja Timár Lizát: " Ha van Bródynak olyan müve, amely megérett a feledésre - a Timár Liza ezek közé tartozik "./2/. Lengyel Menyhért elragadtatott hangon irt a darabról a Nyugatban 1914-ben: " Kis hibáktól, elrajzolásoktól eltekintve Timár Liza a Bródy Sándor legjobb szindarabja, mert az egyetlen igaz drámai összeütközés-

ből fejlik, családi dolgokból, amikor vér lázad a vér ellen. Itt a darabban a nagy drámák lélegzetvétele és feszültsége jelentkezik, igen hatásos, s a mellett az iró szines és gazdag egyénisége benne van minden szavában. "/3/.

A Timár Liza alapgondolata A hercegkisasszony cimü novellában /4/ található meg. Bár a cselekmény nem bontakozik ki olyan hosszan, mint a szinmüben, az alapkonfliktus már a novellában is adott, a drámai feszültség ott is benne rejlik. A hercegkisasszony azonos Timár Lizával. Anyja 19 éves korában árulja el, hogy a hercegi származás csak pletyka, s a lány megpróbál beleilleszkedni a polgári világba.

A darab erkölcsrajz három felvonásban - irta Bródy a szinmü elé. Tehát ez is morális mondanivalót hordoz. Az expozició egy zeneszobából indul, statikus helyzetből. Barokk stilusu butor, kottatartó, Beethoven és Liszt halotti maszkja teremti meg a környezetet Timárnénak, aki brilliánsokkal teleaggatva ül a zongora mellett. Már az első oldalakon adottnak látszik a konfliktus. Timárné és leánya szeretnének, nagyon szeretnének nemesek lenni. Ám nem akármilyen, skót nemesek akarnak lenni. Mindennek alapja az, hogyTimárnénak fiatal korában volt egy herceg szerelme, azóta ugy neveli a leányát, mintha herceg vére folyna ~~benne~~. Ez adja a meghasonlást az anyában, a lányban és az apában is. Az elnevelt leány regényén keresztül mutatja be Bródy a társadalmat: a nemesség világát, azok erkölcsi felfogásával, a lecsuszott dzsentri világát, aki - mint

ahogyan ez nálunk olyan divatos - katonatiszti pályára lép, a gazdag polgárt, aki pénzért akarja megszerezni a nemes - séget, s az egészségesen gondolkodó értelmiség tipusát.
A szereplők furcsa-érdekes alakok. Három kitünő jelleme van. Liza a félrenevelésből adódóan rideg, cinikus nő lesz. Ne - mesi származása tudatában nézi le apját is, aki pénzember. Fütyül a hüséges háziorvosra, csak a nemesi származásu Kuno kell neki, akinek apja Világosnál a magyarok ellen harcolt, mint altábornagy. Az anya fejét is erősen megzavarta a hajdani nemesi udvarló.Családjával nem törődve az emlé - kekből élve jár Mária-Grünbe. A harmadik szereplő az apa, aki hódolva családjának megteremti a pénzt. leánya és felesége életmódjához. A katona-gróf is érdekes jelenség. Sok társa van a magyar irodalomban Kunó grófnak, a jellegzetes elszegényedett katonatisznek, aki egy menedéket lát már csupán, a gazdag házasság utját. A katonatiszt, aki a levelében min - dent két "t"-vel ir,mert attól fél, hogy egy kevés lesz.Legnagyobb vágya az életben az, hogy egy előkelő lányért haljon meg. Timár hamarosan kideriti, hogy valójában mire házasodik. Szülei vagyontalanok, nyugdijból élnek. Egy idősebb hajadon van még otthon a családnál, kaució hiányában. Kunó gróf főhadnagyi fizetéséből él. Mindent levonva ez 17 forint és 5o krajcár. Némi adóssága van és lovai voltak. Lassan kitünik, hogy valójában egy zsoké." Vett egy éves csikót, belovagolta, kihizlalta ... kettőt vett... hármat vett." A szereplők közül a legrokonszenvesebb, a legreálisabb gondolkozásu az

orvos, aki régen szereti Lizát, de nem meri megmondani.Nyiltan a szemébe veti a családnak, hogy ki a hibás, ha Liza az ábrándkeresés közben majd nem találja meg azt, akit keres. Ki a hibás ? " Aki ezzel a szerénynek született lánnyal elhitette, hogy körülötte forog és miatta van a világ. Nem apja, szolgája, udvarlója, udvari szállitója, a bankárja volt, - mondja az apának. Az előkelő pesti társaságról is ő mondja el a véleményét. " A baj a legfőképpen az, hogy itt kellett élnie a világ legrosszabb és legszükebb társaságában. Ebben a szegény Pestben, ahol egy gazdag ember mindennél nagyobb ur. Az orvos alakjában van valami hasonlóság A tanitónő tanitójával. Ugyanaz a szemlélődő magatartás jellemzi. Az orvos is és a tanitó is a maga világában - a kapitalizmus, illetve az utóbbi még a feudalizmus világában - érzi, hogy nem veheti fel a versenyt a gazdag kérővel, - sem a földesurral, sem a tiszttel, sem a pénzemberrel.- Mind - kettő vár a sorára, s csak akkor lép a szinre, amikor már a gazdag vetélytársak lefutottak. Itt is az értelmiség bizonytalan helyzetére kell gondolnunk a figurák mögött. Ki a hibás valójában mindezért ? Nem a leány, de még nem is közvetlenül a szülők, hanem maga a társadalom, ahol a semmi - hez sem értő dzsentri a jó parti, ahol még a nemesi származás legendája előtt is hajbókolnak, s megvetik, aki a munkájából él.

Milyen változást mutat az előbbi szinmühöz képest ez a müR Flóra problémája bizonyos értelemben még ma is élő. A dada a hasonló sorsu milliók hangján szól és igy vagy ugy

társadalmi érdeklődésre tarthat számot. A medikus is érdekes kérdést vet fel. Ezzel szemben viszont Timár Liza problémája egyéni, nem közérdekü. Timár Lizának nem kell a létfenntartásról gondoskodni, a kérőt is a házhoz szállitja az apa, igy ráér a mondvacsinált bajokon busongani. Timár Liza alakja tipikusnak is mondható. Egy letünőben lévő nőtipust képvisel Tóth Flórával szemben.Flóra a jövőt, Liza a multat jelenti.

A mü befejezése itt is erősen romantikus szinezetü. A teljesen csődbe jutott Kuno csak egy utat tud felajánlani Lizának, az öngyilkosságot, a halál felé vezető utat. Ekkor jön a happy end. Megjelenik az orvos, a kitünik, hogy Li - zácska mindig csak őt szerette, s hozzá is akar menni feleségül.

Egy másik kérdést is felvet a Timár Liza története. 1914-ben vagyunk. A kapitalizmus ekkor már nálunk jócskán megvetette a lábát. A hatalom a pénz. Ez az idő Európa-szerte a kapitalizmus megerősödése, az imperializmus kora, hi - szen 1914-ben már a világháboru kitörése idején vagyunk. Az imperializmusban a pénz az isten. El azonban az a szemlélet, hogy a polgár, az üzletember az alacsonyabbrendü, mint a nemes. Gyakori, hogy a gazdag pénzemberek nemességet vásárolnak, hiszen csak az az előkelő,Liza első kérőjének, Ronnak is együtt van már a kétszázezer, hogy egy kis bárságot vegyen rajta. A Timár-familia heterogén összetétele mellett is megegyezik abban, hogy " ... csak a gazdag ember lehet jószagu és tiszta". Az apa célja összeszedni minden pénzt,ami

csak felszedhető. " A földön, a sárban hever, a vakok nem látják, a lusták nem emelik fel. De nekem a lábamhoz, kezemhez tapad..." Timár is felajánlja leányának: " akarsz egy kis bárságot? Ha akarod, szólj egy szót. Egy fél millióba kerül... Kár a finom, eleven pénzért,de ha akarod...".

S mennyire világosan mutatja az erkölcsöt a vőlegény-választás. Az apa választ, természetesen a kor divatjához hiven. S választ egy másik üzletembert. Mint a vásári portékát ugy kinálgatja a fiatalokat egymásnak: " Látni szeretne. Megnéz. Esetleg megfelelsz neki. Mert ő nekem megfelel... Még alig mult 3o éves,és csaknem tiz milliója van. Mind maga szerezte..." Liza látja, hogy kit akar apja, mint ideális férjet megszerezni neki. " Egy férfit, alkalmasint olyat, aki a millióidat megörzi, sőt fiadztatja. Akinek az lesz az egyik mellékfoglalkozása, hogy nekem a férjem". A nagynéni, a konzulné viszont a megszokott társadalmi erkölcs világába próbálja bevezetni Lizát. Megértetti vele, hogy vagyonuk és társadalmi pozicióik, a neveltetésük arra kényszeriti őket, hogy férjhez menjenek jól és okosan." A házasság kérdése rezon kérdése, barátom és nem regény ! Kell, aki rendben tartsa, kezelje vagyonunkat és vagyonunkon kivül még felül lásson el bennünket. A férj a tartalék... Es a házasság nem regény, kedvesem... a regény az más... Az azután jön... Aztán jön a tiszt..."

A bemutató után /5/ állitólag sokan fordultak Bródyhoz azzal a váddal, hogy antiszemita, mire Bródy válaszában igy szólt a vádlókhoz: " En nem a vallást csufolom,

hanem az elbizakodott, csak a pénzzel törődőket. Én nem keresztelkedtem ki, mint azok".Ugyanez a vád érte az irót a Lyon Lea bemutatója alkalmából is, pedig Bródy csak a hibákat birálja, legyen a szereplő zsidó, vagy nem zsidó, polgár, vagy nemes ember.

Mindezeket együttvéve hogyan értékelhetjük a Timár Lizát? Ez a Bródy mü kétségtelen, hogy elfordult attól a harcos iránytól, amelyet előző müveiben, A dadában és A tanitónőben képviselt. A közönség izlése felé fordulás, vagy egy általános társadalmi orientáció az oka, hogy elfordul az égető társadalmi kérdésektől. Már nem annyira a társadalmi igazságok kimondása vezeti, bár az orvos alakjában még sok van a harcos kiállásból. A szociális igazságok kimondása helyett inkább a polgárság világának bemutatása és részben s szórakoztatás a cél. Hasonló világba vezet majd néhány évvel később A szerető is. Mégis, ha nem is olyan "harcos" ez a mü, mint a korábbiak, semmiképpen sem érett meg a feledésre. Nem véletlenül háborodtak fel olyan sokan a bemutató után. A gazdag pénzemberek világának éles kritikája a Timár Liza, s ha Bródy nem irta volna meg, akkor az a társdalmi tabló, melyet az összes szinmüvet egymás után vizsgálva látunk kialakulni Bródynál, egy szinnel, egy társadalmi osztály bemutatásával szegényebb lenne.

Á r n y é k o k

Időrendben a következő Bródy dráma az Árnyékok. 1914-ben irta. Ez is a világháboru kitörésének évében készült./1/. A többi szinmüvét több-kevesebb irodalomtörténész, kritikus méltatta - elismerve vagy elvetve azt - az Árnyékok azonban teljesen elmerült az ismeretlenségbe.

Hogyan keletkezett a mü? Hegedüs Gyula Bródy Sándor egyik legkedvesebb szinésze volt. 1915-ben készült 25 éves szinészi jubileumának megünneplésére. Erre az alkalomra irták Bródy Sándor, Heltai Jenő és Molnár Ferenc együttesen a Vendégek cimü darabot. A szinmü csak egyszer, a jubileum alkalmával került bemutatásra. Emellett irta Bródy Sándor Hegedüs Gyulának az egyfelvonásos darabot Árnyékok cimmel.Drámai kisérlet egy felvonásban" - olvashatjuk a darab előtt, a cim alatt. " Hegedüs Gyulának - baráti szeretettel". 1914. Április 28-án mutatták be a Vigszinházban. Az egy szereplős darabot az ünnepelt szinész egyedül játszotta a fekete függöny előtt, csak a reflektorok világitottak rá.

A darab előtt, mintegy magyarázatképpen még a következőket is olvashatjuk: " A kisérlet ez: hogyan lehetne drámát játszani egy személlyel. Nem olyanformán, mint ahogy a monológban csinálják, hanem ugy, hogy egy személy beszédében a többi, aki a

cselekményben szerepel, megérezhető, csaknem látható legyen. A dráma, de még inkább a szinész szuggesztiv erejétől függ, hogy aki nincs ott, ha nem is plasztikusan, de mint az árnyék ott legyen, éljen. A szereplő, de nem élő alakok, mind többé-kevésbé jellemzetes árnyékok, amennyire a szinpadon azt meg lehet csinálni, megjelennek. Nem magyarázom tovább a dolgot- hanem némi kétséggel - ime csinálom az experimentumot." - irta Bródy a mü elé.
Formai szempontból a darab érdekes. A főszereplő láthatatlan,vagy elképzelhető, hogy általa látott alakokkal beszélget, de az is, hogy gondolkodik. Tömör, szaggatott stilusa belső feszültségről árulkodik. Formailag modern szinpadi felfogásnak is mondhatjuk. Az ugynevezett monodráma azonban nem uj müfaj Bródy idejében sem. A szó görög eredetü. Olyan drámai müvet jelent, melynek egy szereplője van. Hőse egy adott helyzetben, konfliktusokkal terhelt szituációkban önmagával vivja meg küzdelmét, tehát önmagában lejátszódó drámáját láthatjuk. Megalkotója Nikolaj Evreinov orosz rendező és szinpadreformátor. Az első monodráma 1917-ben született, s került szinre Moszkvában. Evreinov darabja volt ez, melynek cime: A lélek kulisszái. Cselekménye teljesen egy ember belsőjében játszódik. Budapesten is bemutatták a Rendkivüli Szinpadon. Evreinov egy könyvet is irt a monodrámáról Az egy személy szinháza cimmel.

A monodráma az utóbbi években modern drámaformaként is jelentkezik. A cselekvő énjének konfliktusokban

álló rétegeit személyesiti meg.

A darab egyetlen szereplője egy középkoru ur. Ő az Élő szereplő. A szoba félhomálya felé beszél. Először a detektivvel, akinek az volt a feladata, hogy deritse ki, hol járt az ur felesége. A detektiv kideritette, hogy a szeretőjénél. Ekkor jelenik meg a másik láthatatlan, a feleség. Vitatkoznak, s közben érkezik a csábitó. A férj bebizonyitja, hogy nála volt a felesége. Amikor a vetélytárssal le akar számolni, akkor érkeznek a felesége szülei. A kialakuló családi perpatvar belső mételyekre világit rá. Itt tünik ki, hogy a feleség nem is törvényesen született. Ezután ismét a feleségével vitázik, s közben a csábitó öngyilkos lesz a szomszéd szobában. Ennyi a cselekmény. Tartalmilag annyiban hasonló a többi Bródy-műhöz, hogy morális probléma áll itt is középpontban, s egy nő körül forog a cselekmény. Egyszerü féltékenységi dráma, mert nincs a morális konfliktus mellett társadalmi mondanivaló. Erre a Bródy müre elmondható, hogy a társadalmi kérdésektől való elfordulás, a szerelmi háromszög előtérbe kerülése a polgári dráma dekadenciája felé visz.

L y o n L e a

A Lyon Lea Bródy egyetlen háborus drámája. Megbizásra irta. " Az első világháboru kezdetén megbukott a Magyar Szinház. Nem akadt tőkés vállalkozó, aki belevágott volna egy ké - tes üzletbe, igy tehát a szerződés nélkül maradt szinészek konzorciumot alakitottak és saját számlára szerették volna megujitani a szinházat. Igen ám - de nem akadt megfelelő darab. Egy iró sem akart " hozom"-ra dolgozni. Bródy Sándor majd biztosan ad darabot, ő szegényember párti, szereti is a szinészeket. Menjünk el hozzá - mondotta Gombaszögi Frida, a konzorcium egyik vezetője. " /1/. Gombaszögiék kérésére Bródy megirta a Lyon Leát. 1915. szeptem - ber 4-én mutatták be a Magyar Szinházban. Nagy sikert aratott. Később játszották Németországban, Amerikában is. A bemutatót lelkes hangon üdvözölte Hatvany Lajos a Nyugatban: " A Bródy mondatok nemes folyondárja ... sohase volt nyersebb, vázlatosabb ... de viszont sohasem volt ily egyenest egy cél felé törő, ily egységesen összefogó erejü ... Bródy a szinpadi ötletek ezermestere. "/2 /; Szász Zoltán viszont - szintén a Nyugatban irt a bemutatóról - másban látja az érdeklődés titkát: " Bródy Sándor Lyon Leája ... a szezon legérdekesebb szinházi eseményévé nőtte ki magát. Bizonyos, hogy ebben nagy része van a darab esztétikai jelen - ségeinek, igazi szinpadra termettségének. " Nem a darab

esztétikai értékei váltották azonban ki a pesti közönség érdeklődését, hanem " ... nagy kedveltségének egyik fő oka az, hogy zsidó darab. Zsidó benne a fő - és mellék - szereplők legnagyobb része, zsidó az egész hangulata, maga a zsidóság a benne felhangzó vélekedések egyik fő-témája s ami Pesten, ahol mindenkinek, főleg egy irónak a vallását számontartják, fontos ! - zsidó az irója. Mindez együtt szociális problémává teszi a darabot." /3/.

Bródy egész munkásságát tekintve látjuk, hogy a zsidó téma is vissza-visszatér nála. Sőt iróink között sem nagyon van más, akinél a zsidókérdés egy-egy vonatkozásával olyan gyakran találkozunk. A Lyon Lea mellett a Timár Liza és a Faust orvos is zsidó témáju. A Fehér Könyvben a zsidó menekültekről beszél. A Lyrában Palesztinában járva " Jézus lábainak nyomdokait " keresi. A gazdag zsidókkal szemben a megalázott, szegény zsidókat ábrázolja rokonszenvvel.

A Lyon Lea története 1914-ben játszódik Felsőgalíciában Lyon rabbi házában. Mint a többi Bródy müben, itt is az abszolut csöndből indul a cselekmény. Az iró tudatosan épiti igy fel a müveit, azoknak kompozicióját. A tanitónőben kártyáznak, amikor berobban Flóra és hozza a változást. A medikusban almát sütögető diákok közé hozza Arrak ur a problemáit, Timár Liza cselekmenye egy zongoraszobából indul, ahol Timárne jatszik elmerengve, a Lyon Leában a csendesen olvasgató rabbi házába törnek be a kozákok Konstantin herceggel az élen " a zsidónál minden

eladó " jelszóval, hogy megszerezze Leát magának. Ha pénzen nem mgy, akkor fenyegetéssel: " és ha nem találom, a házat alágyujtom. Es aztán felfog itt lángolni minden és a lángok közt mégis csak előkerül a csuda pap csuda lánya." A rabbi minden hivének azt tanácsolta, mentsék asszonyaikat, s éppen neki nem sikerül leányát elrejtenie. Hiába bujtatta fekete fürtjeit ősz paróka alá, a herceg rátalált. S Lea, aki még nem beszélt más hitü férfivel, még hasonlóval sem igen, bátran mond Konstantin szemébe átkot a háborura: " Miért jött ide ? Minek jöttek ide ? Miért ölik meg az embereket ? Szent emberek ősz szakállát kiszakitják, fiatalok szemét kiszurják. A szilvagallyak fehér virága csupa vér, vér, vér !" A cárról is elmondja véleményét: " En tudom, ki a cár. Az én rokonaimat, akik sokan, sokan vannak, hajtja, tereli lefelé, mint a bar - mot. Ejjel álmomban a szopós gyereket, szoptatós anyákat és hiven tanuló fiatalokat megöleti. Ő a gonoszság, a szörnyüség, az átok ".

Lea vőlegényét, - aki tiz éve jegyezte el a lányt, ugy, hogy a két apa megegyezett s még nem is igen beszélt Leával - Konstantin rábeszéli, hogy mondjon le a lányról. Lea azonban nem akar az övé lenni. Lyon rabbi is inkább látná a lányát holtan, mint a herceg karjaiban. Lea azonban váratlanul fordul egyet. Jobban fél a haláltól,mint a hercegtől és kitör apja ellen: " En nem éltem eddig még semmit, csak néztem, hogy tanulsz. Hoztam a papucsodat, mostam a köntösödet, gyurtam a tésztádat... Nem lát-

tam még nagy vizeket, csak kis patakot, nem láttam még nagy füstöltő orru hajókat. Nem ettem narancsot fáról, amely nől Jeruzsálemben és Jaffában." Mig Konstantin vár, hogy beérjen Lea szerelme, addig a csata fordul, s Konstantinnak menekülnie kell. Itt fordul azután a cselekmény a romantika felé. Lea már félti Konstantin életét. A herceg azonban nem akar menekülni. Hihetetlenül hangzik, hogy feláldozza magát Lea csókjáért. " Mit bánom én a háborut - mondja- Nem akarok én elfoglalni és meghóditani területeket ! A két szemed nekem többet ér, mint az egész Fekete tenger és a két szemedéért odaadom a Márvány tengert és az egész fehér óceánt." Konstantin öngyilkos lesz s most jön a darab második fordulata. Az öreg rabbi, hogy elveit védje, megöli a leányát, mert Lea megvallja, hogy megszerette a herceget.

1916-ban az ujra induló " Fehér Könyvben irt Bródy a Lyon Leáról és ugy emlékszik rá, mint a háboru egy korszakának véresen izzó emlékére. Szász Zoltán " Lyon Lea és a pesti közönség " cimü cikkében nem a romantikában látja a siker titkát, hanem abban, hogy a szinmü tükrözi a zsidóság tulajdonságait. Rámutat néhány érdekességre: az apa és a hitközség ellentétére / az apa nem akarja a lányát feláldozni, a hitközség viszont azon az állásponton van, hogy egy feláldozhatja magát ezerért, s Lea is hajlik arra,hogy megmentse a hitközséget, mondván, hogy élni akar /, hogy Bródy már nem örzi az ortodox zsidók áhitatát a különböző ritusok iránt,ami a darabban abból tünik ki, hogy a herceg a tóra tekercsek mellett öleli meg Leát, hogy az ősi val -

lás szerint vágják le Lea haját, pedig a herceg keresztény.

A Lyon Lea sikere a zsidósággal kapcsolatban világossá teszi a következőket: hogy a zsidóság, mint téma a pesti népet érdekelte, hogy a zsidóság jórészt tulnőtt a vallási ideológiákon, hogy a városi zsidóság az alig levetett nemzeti vonások szatirikus megvilágitását elbirja. Népszerüségéhez hozzájárult a háboru aktualitása is. Bár a téma háborus, mégsem hatott fárasztónak, hiszen nem a véres csaták állanak a középpontban, hanem Lea és Konstantin harca, illetve szerelme. Bródy érdeklődéséről is vall ez: a háboruból is csak a nő sorsa izgatja. A sikerhez mindenképpen hozzájárult a mü romantikus meseszövése, erős drámaisága és érdekes jellemei.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

A s z e r e t ő

Erkölcsrajz egy főhercegi családról - olvashatjuk A szerető szereposztása alatt. Valójában két család, két világ, két szemlélet összeütközését adja. Sokan egyszerü kézlegyintéssel, - romantikus, naiv - elintézik a Bródy darabokat. Ha azonban a darabok fogadtatását nézzük, elgondolkozhatunk. A tanitónőt vadgesztenyékkel fogadták, a Királyidylleket megbuktatták. A dadát a Nemzeti Szinház igazgatója nem tartotta előadhatónak, a váradi bemutató bukást hoz, a kritikusok egy része tőrt döf belé. Ez az erős ellenállás mégis azt mutatja, hogy a néhol romantikusan elmondott és felépitett darabok tartalmában lényeges mondanivaló rejlik. Ezt észre kell vennünk ma is, mint ahogyan észrevették 1917-ben, hiszen A szerető bemutatója sem ment simán, majdnem betiltották a darabot.

1917-ben irta meg Bródy A szeretőt. Ez az év a világháboru harmadik éve. A hajdan nótaszóval harcba indult katonáink rájöttek, hogy céltalan a háboru, hogy a nacionalista jelszavakkal harcba vitt katonák tulajdonképpen kiknek az érdekeit védik. Egyre-másra jöttek a frontról a sebesülteket hozó vonatok és jöttek a halálhirek. A fronton a katonák között megindult a közeledés, a barátkozás. "Amire lehull a lomb, hazajöttök" jelszóval harcba csalogatott

katonák megunják a sáncárkokat. Itthon nőtt az infláció. A Habsburgokat tették felelőssé a háboruért. Ebben a légkörben született A szeretö, mely valójában csak egy szerelmi történet, egy Habsburg főherceg és egy magyar lány szerelmi botránya, ám az adott pillanatban a darab darázsként csipett. Ezzel magyarázható a bemutató előtt kitört botrány. A főpróbán ugyanis a rendőrség be akarta tiltani a darabot. Bródyt elvitték a rendőrök a bécsi kabinetiroda utasitására. A bemutató azonban mégis megtörtént, Sándor László rendőr - főkapitány, Beöthy László igazgató és Márkus László főrendező átirták a darabot. Szinhelyét változtatták meg - Oroszországba helyezték át -, a szereplők nevét és nemzetiségét. Mindezt ugy, hogy " A szinház nem szenved kárt, a sovány kecske is jóllakik és a dus káposzta is megmarad. Közölték mindezt Bródyval, aki azt felelte: - Én nem változtatok semmit, a szinház azonban azt tehet, amit jónak lát. Azonban én nem megyek el a premierre." /1/.

A darab később nagy sikert aratott, de Bródy hallani sem akart róla. Ha emlegették, igy felelt: " A darabot sohasem láttam. Nem én irtam, a főrendőrség irta. Sándor László irta." Karinthy ki is gunyolta az Igy irtok ti cimü rovatában. Nem ez az egyetlen Bródy mü, mellyel itt foglalkozik. A Lyon Lea is felkeltette a figyelmét. A szeretővel történt esetről igy irt:" Orosz életkép a szibériai lagunák mélyéből. Irták: Brodoff Ivanovics Alexander és Mulatovics Reggelig. Gábr. Magyarra forditotta: B.S.Francia szabad.Magyar nem szabad. Zenéjét irta: Bátyuska. Forditotta: A - tyuska. Forditotta: Márkusevics László. A siker óriási

a közönség orditott. Orditotta: Kapitányovics Sándor."/2./

Érdekes, hogy Hatvany Lajos a bemutatóról irt munkájában ugy vélekedik, hogy a változtatás nem ártott a darabnak." Csak a nevek és a szinhely változott. Nem hiszem, hogy a darab hátrányára. Bródy psychológiájának szeszélyesen merész ugrásait a merészség exotikuma csak annál elfogadhatóbbá teszi. Az átdolgozás valósággal belehibázott a Bródy stilusba" /3/. A bemutatón az előzmények még fokozták a hangulatot és " olyan lázas, viharos, tüntetésszerü felfokozást kapott, amilyet még magyar szerző aligha". /4/. Bár a darab különösebb forradalmi szándék nélkül készült, mégis az események miatt felé fordult a közönség, a sajtó, a parlament, a kormány. A szeretö kilépett a kis szinház kis müsoráról s belépett a történelembe.

Tiz éve költözött az Eöz család Budapestre, erre a " piszok Pestre ", ahogy a Boris mondja. Egy keserves szobában laknak, a szoba egy része Anna butoraiból áll, a másik részben kaptak helyet a régiségek. Semmijük nincs már, csak a régimódi büszkeségük.

Házmesterné: " Miért nem fizet a kisasszony, miért nem dolgozik a kisasszony, mindég a nagy kutyáját viszi sétáltatni...

Ez Eöz Anna. És ki a másik főszereplő ? Kostitz gróf az urát igy irja le: " Herceg. Nincs nála senki, aki hercegebb. Föl és le, oldalt minden ág, lefelé és befelé; mindenki herceg, király - az is fejedelem, őrgróf, örökös gróf. Csupa osztrák vér ! Még spanyol is. Az első fiatalember ma Európában".

Anna vissza akar menni a falujába. Szeretné visszaszerezni a tanyát, a birtokot, melyet " elpolitizáltak, elispánkodtak " a szülők. A család helyzetének bemutatása: Böz Aba 16-17 éves tüdőbajos fiu, Itáliába kellene mennie levegőváltozásra; az apa szintén halovány, a gyomorbaj és a kor bántja . Nem tudni, hogy a paralizis, vagy véredényelmeszesedés a baja. Anna pedig vágyakozik a régi birtok után: " A patakot akarom. A rétet akarom. A dülőutat, amibe eprésztem. A templomot, ami a mienk volt. Kongattam benne a harangot, ha akartam... Én visszaszerzem nektek az egészet. A néppel együtt, akik rajta dolgoztak... megesküdtem, hogy egész életem,minden erőm, eszem, szám, karom, mind annak szentelem hogy visszavegyem." Mindez az expozició logikailag, főleg pszichológialilag meglapozza Anna későbbi magatartását. A családján való segités vágya hajtja Annát. Még az öreg newfoundlandi kutyának is uj fogat készül venni, hiszen pénzért mindent lehet ! El lehet küldeni az öccsét Itáliába, lassan visszavásárolni a birtokot. Mindezért névlegesen az Ágost herceg szeretője lesz. A konfliktus abból ered, hogy Ágost,azért, hogy valóban megkapja Annát, irást ad, hogy feleségül veszi. Az irás eljut a hercegi családhoz, akik mindent megtesznek, hogy visszaszerezzék a fiut. Anna felkeresi a hercegéket, hogy a szemükbe mondja a maga igazát, hogy "minden család egyformán régi... Az uraság belül van és nem a cimben. Attól, hogy valaki herceg, lehet még csatornatölteléK!" Anna száján mondja ki Bródy a szocializmusról vallott nézeteket. Ilyen határozottan ritkán nyilatkozik a

Milyen szocializmus ez?

tömegmozgalom szükségességéről:" ... gyermekeink lesznek - mondja Anna az anyahercegnőnek. Épek,erős szivüek és kezüek, merik kitárni és megfogni a másét... Benne lesznek a gyürüben, amikor minden kéz összefog". Az öreg hercegnő pénzért akarja visszaszerezni, ebből a gyürüből kiragadni unokáját, hiszen ő már régóta szervezi Ágost házasságát.Az unokahugát kell elvennie.

A pénz-motivum végigvezethető a szinmüvekben. A medikusban a vőlegénynek kiszemelt orvosnövendéket pénzen veszik meg. Timár Liza apja pénzember, s pénzen készül venni egy kis nemességet a lányának, hasonló módon Liza kérője is, az Orgonavirág igazgató- vőlegénye báróságot kinál a leánynak, menyasszonyának. A szeretőben ugy vágja szemébe az igazságot az anyahercegnőnek Anna, mint Flóra Nagynénak:"Tiz, husz, párezer pengőforint, egymillió... pénzért mindent ! Ez az előkelőség elve. A nagybankároké és a kiskirályoké ugyanegy ".

Anna győz. Agost vele megy, elhagyja családját. Miután Anna győztesnek érzi magát, most a hercegé lesz. Ágost ettől a pillanattól megváltozik. Már csak egy megunt szeretőt lát a lányban, s azt nézi, hogyan lehetne megszabadulni tőle. Visszakozik a házasságtól, Anna azonban gyereket vár és az őt ott hagyni készülő Ágostot megöli. A hercegnő-nagymama már csak az unokája holttestével találkozhat. Nem akarja, hogy kitudódjon a szerencsétlenség oka, ezért lemond arról, hogy megbosszulja Ágost halálát. A fő az,hogy ne essen csorba a család becsületén:"Véletlen szerencsét -

lenség, vadászaton, hirtelen... Nem türöm, hogy piaci törvény elé hurcolják a házunkat, amely arra született, hogy öljön és nem arra, hogy megölessék". A büszkeség, a család becsülete többet ér, mint a szeretett unoka. Hatvany szerint a darab itt szinte önmaga fölé nő, egy pillanatig ugy érezzük, hogy A szerető nem véletlen folytán lett a háboruban is minden érdeklődést megakasztó szenzáció. Hanem azért, mert " ez a hábo - rus darab a zokszó nélkül lenyomoritottak és a nyomorult le - nyomoritók szerelmi szimbólumba rejtett összeütközések hangos jajszavu drámája"./5/.

Ez a második szinmüve, mely nem happy enddel ér véget, hanem véres megoldást nyer a konfliktus. A darab egyik legjelentősebb érdeme a két világ bemutatása. A főhercegi és a polgári családban lehetőség nyilik nagyszerü jelenetek kidolgozására. Bródy azonban csak a nagyhercegnő és a két főszereplő alakját dolgozza ki, de ezeket sem eléggé. A politikai mondanivaló pedig ma már elvesztette aktualitását. Az első bemutató különleges körülményei és Fedák Sári egyéni adottságaival magyarázható az óriási siker. A darabot 1963-ban ujitották fel a Madách Szinházban.

O r g o n a v i r á g

A szerető után már csak egy szinmükisérlete volt Bródynak. A Tanácsköztársaság idején irt egy egyfelvonásost Orgonavirág cimmel. Balázs Béla, mint a szinházügyek irányitója, a Közoktatásügyi Népbiztosság irodalmi ügyosztályának vezetője kérte fel a legjobb magyar szinmüirókat, hogy irjanak május elsejére szindarabot. Bródy Sándor, Molnár Ferenc, Heltai Jenő, Szomory Dezső és Hajó Sándor kaptak felkérést, s Bródy készült el csak időre a darabbal. Orgonavirág cimmel irt egyfelvonásost. Érdemes megemliteni, hogy Bródy több müvében emlegeti az orgonavirágot. Szemében ez a virág és a szőlővirág a szerelem tisztaságának a jelképe. 1893-ban Apró regények cim - mel megjelent kötetében van egy lirai vallomás Orgonavirág cimmel. Egy másik alkalommal Szőlővirág cimen irt egy novellát, s ennek is van hasonlósága a másik kettővel. " Nagyon szeretem a szőlővirágot", " Szerelmes vagyok az orgonavirágba". Ez a két novella kezdete. A virágról eszébe jut a szerelem, s egy lány. A virág a szerelemmel asszociálódik a szinmüben is.

A szinmü naiv szerelmi történet, meseszerü, tavaszi hangulatu, némi osztálytartalommal és május elsejére illő forradalmi mondanivalóval. Főbb szereplői: az aranymüves, felesége, leánya, az igazgató és a munkás. Az aranymüves, aki negyven éven keresztül csak segédmunkás volt, az igazgató-vőlegény, aki a munkát megveti, erős és finom embernek tartja magát.

Az igazgató ur mésalliance-t készül kötni az aranymüves szép lányával, s véleménye szerint ez nagyon jó is,mert jó az, ha a megkülönböztetett osztály friss tőbe oltja be magát. A lány csak a szülei kérésére határozza el magát, hogy bankdirektorné lesz, de amikor május elsején , a munka ünnepén találkozik gyermekkori szerelmével, a munkással, felrugja ezt a kapcsolatot. Először szimbolikusan az orgonavirágnak vallja meg szerelmét. Itt találkozik a szinmü a novellával. A novella is az orgonavirághoz szóló szerelmi vallomással kezdődik, majd azt egy visszaemlékezés követi a gyermekkori szerelemre." Szerelmes vagyok az orgonavirágba.Talán betegség is ez, hogy az orgonavirágba vagyok szerelmes ? Alig várom a reggelt, alig várom, hogy a bokorról letörjek egy frissen nyilt teljes és harmatos or - gonavirágot. Körülnézek, nem lát-e valaki ? Aztán meg - csókolom. Édes,szép,szüz virágom,kedvesem !" A novellában orgonavirágot szed és koszorut fon belőle a fiu szerelme fejére, s ime, huszonhat évvel később ugyanaz a motivum kerül bele a szinmübe. Talán azért, mert a tavaszt jelképezi az orgonavirág, az igazi szerelmet pedig az érdek nélküli, ifjukori szerelem jelenti ? A munkás valamikor régen fü - szálból csinált menyasszonyi koszorut az aranymüves lá - nyának, s hiába próbál felajánlani pénzen vett báróságot az igazgató-vőlegény a lánynak, ő ahhoz megy, aki orgonavirágból fonta neki a koszorut. A végső áldást egy névtelen ember, egy jelenlevő mondja ki a fiatal párra, s lényegében ez a monológ adja - azon kivül, hogy a leány a munkást

választja - a politikai mondanivalót.

" ... Két ág egy tövön, egymáshoz nőttek és egymásnak nőttek, mint két orgonavirág. Nem kényszeritette őket össze érdek, se erkölcs, se más bányái, undok keritői egy régi világnak... Első törvénycikk, a legelső parancs a szerelem ".

A májusi bemutató után a fővárosi szinházak állandó müsorára kerül az Orgonavirág. A korabeli ujságok, igy a Fáklya/1/is előre hirt adnak róla, hogy Bródy müve, mely " Egy jókedvü májusi hangulat és nem haragos, véresszáju alkalmi irás " , a szinházak állandó müsorán lesz május után is. A Népszava beszámolt róla május 3-án, hogy három szinházban, a Nemzetiben, a Magyar Szinházban és a Vigszinházban került bemutatásra elsején. /2/.

Azóta igencsak elhallgattak Az Orgonavirággal. A Szinház cimü kötetben nincs benne a darab, a Mindenki ujakra készül cimü összeállitásban található csak meg. /3/.

Szines, tavaszi hangulatu mese Az orgonavirág. Ma már jóformán csak dokumentum-értéke van. Bizonyiték, hogy az 56 éves Bródy Sándor, ha aktiv szerepet nem is vállalt a proletárdiktaturában, - nem is vállalt soha semmilyen politikai szerepet - ezzel az irásával mindenképpen állást foglalt a Tanácsköztársaság mellett.

V.

E l m é l k e d é s e k

A s z e r e l e m é l e t t a n a

A szinmüvekben, novellákban is gyakran elmélkedik, filozófálgat Bródy. Vannak olyan irásai, melyeket kimondottan elméletinek szánt, azonban - ha jobban megvizsgáljuk - kitünik, hogy ezek is erősen szépirodalmi jellegüek. Hatvany szerint " Szokratesz tanitványainak sétáin az atheni platánligetben, a XVIII. századbeli Páris hires szalonjaiban, Nagy Frigyes és Voltaire potsdami összejövetelein nem tarkázott az elme szabadabb és fordulatosabb csapongással, mint Bródy Sándor rudasfürdői fehérrel meszelt, disztelen szobájában ". Erre hivatkozva mondta Komlós Aladár, hogy " Bródy irott elmékedéseiben sajnos nem találjuk nyomát a szokrateszi vagy platoi mélységnek és elmésségnek"./1/. Két vélemény . Igazukról döntsenek a müvek.

Elméleti munkái jórészt a tizes években keletkeztek. Ilyen a Jegyzetek a szerelemről(1903) Lárvák , kritikák /1911/, Elmélkedések /1914,/A felboncolt sziv / 1914/, A szerelem élettana /1922/, Mindegyik munkájában, filozófiai, természettudományos és pszichológiai fejtegetései

középpontjában a szerelem-élet-halál kérdése áll. Meg akarja határozni a szerelem szerepét, fiziológiai lényegét. E kérdésben legnagyobb mesternek tartja Schopenhauert, de elveit fenntartással fogadja csak el. Szerinte Schopenhauer lenne jogosult a " szerelem professzorság világtanszékének " a vezetője lenni.

Kik foglalkoztak Schopenhauer előtt a szerelemmel munkáikban ? A görögök közül leginkább Platon a Lakoma és Phaedros cimü müveiben, majd később Rousseau, Kant, Spinoza. A német filozófus Magyarországon elsődlegesen irodalmi té - ren hatott. Schopenhauer filozófiájában a tárgyi világ objektivitását, a világot mint képzeletet fogja fel, amelyben minden a tudat törvényei szerint megy végbe, s lényege egy titokzatos, megismerhetetlen valami, az akarat. Ez az egyéni akarattól független metafizikai tényező. Ősi ösztön serkenti az embert: a fajta szolgálatában áll, amikor szeret. Szerinte semmi - még a müvészi szép élvezete sem - feledteti velünk, hogy az élet nem más, mint folytonos szenvedés. Az élet baj és szenvedés, igy tehát jobb nem élni,mint élni. Az erkölcs végcélja is - nála - az életakarat tagadása" a jelenlegi nemzedék összes szerelme, kalandja együttvéve nem más, mint az egész emberiségnek komoly töprengése a jövő nemzedék összetételéről, amelytől ismét számtalan nemzedék sorsa függ"./2/. Schopenhauer tehát pesszimista filozófus, Bródy - bár ismeri jártasságát a szerelem filozófiájában - nézeteit nem fogadja el. " Ő a kiábrándulás és kiábránditás filozófusa, voltaképpen nincs tehát tehetsége a sze-

relemre, még kevésbé arra, hogy törvényeit megállapitsa"./3/.

A szerelem filozófiájának másik mesterét, Stendhalt is idézi Schopenhauer után. Stendhal irta A szerelemről cimü munkájában: " Salzburg sóbányáinak valamely elhagyott tárnájába beledobunk egy levéltelen fa-ágat. Néhány hónap mulva kivesszük és akkor látjuk, hogy telerakodott kristályekkal. Legkisebb ágai,melyek nem nagyobbak, mint egy egér bajusza, teméntelen ragyogó és fénylő gyémántokkal vannak telerakva. Az eredeti ágat megismerni sem lehet többé.Ez a krisztallizáczió. És amit én ennek nevezek, az a léleknek egy képessége és cselekvése, amely mindenből - ami csak kinálkozik az érzékeknek - uj meg uj felfedezésekre jut, arról,hogy a szeretett kedvesnek uj meg uj, több és több tökéletessége van"./4/. Ez a krisztallizáció feltevése, amelyet a szerelem életét kutató utnál Bródy kiindulásként használ fel.

Jegyzetek a szerelemről cimü munkája előszavában mintegy programot ad önmagának és meghatározza ezzel a kötet tartalmát: " sietős is a dolog, hogy a szerelemről való érzéseimet és gondolataimat lejegyezzem. Nem rendszerbe foglalva, inkább csak ötletszerüen...Nagyon szeretnék egyszerü lenni ebben a hallatlanul bonyolult kérdésben. Szeretnék bátorsággal belenézni a titkok titkába...utalnék a világirodalomra és annak az alján, a végén a magam irásaira, amelyek hét éves korom óta egész máig, negyven köteten át csak a szerelemről szólanak és semmi másról". A kötetben szó kerül tehát a szerelemről, életről,halálról, a nő állhatatosságáról, a hindu szerelemről, a férfi és a nő

fiziológiai felépitésének különbségeiről, a női és férfi erkölcsről, a női és férfi szemléletről, a férfi nő-eszményéről, fiatal nő és idősebb férfi, fiatal férfi és idősebb nő kapcsolatairól, és a házasságról. A Jegyzetek a szerelemről és A szerelem élettana egészen kevés változtatással ugyanaz. Az első megjelenési éve bizonytalan, 1910 előttre tehető, a másik 1914-es kiadásu. A Jegyzetek a szerelemről cimü kötetben lévő Bevezető a másikban Általános - ságok és különösségek cimmel jelent meg, a Beszélgetések a harmincéves asszonnyal a későbbi kötetben Egy kifejlődött asszony vallomásai cimmel, a Május erejéről cimü rész A nő állhatatosságáról, a Levél egy házasulandó ifjuhoz A szerelmes férfiak ostobasága cimmel. A két kötet tehát tartalmában jóformán teljesen azonos.

A kérdést egyetemességében próbálja vizsgálni, a szerelem mindent átfogó hatalmáról beszél." Hajlamom mégis erős, hogy tárgyamat az emberen keresztül a lét minden élő jelenségével egybefoglaljam, egy csillagrendszerbe közösitem. " Hivatottnak érzi magát a szerelem filozofiájának a megirására: " A szelid és egynőjü Forel, a pszichológus Stendhal, a tulságosan mindentudó Balzac, az inkább csak furcságokat kedvelő Mantegazza... a kóros esetek az övéi. A jó erős, tisztán emberi kell nekem " - irta. A nép és annak szerelme cimmel tervez kötetet. 1921 karácsonyán irta A szerelem élettana előszavát, s mintha csak érezné, hogy már nem sok karácsonyt ér meg, igy irt: " Sietős az utam,hogy legalább a tökéletlen irásmüveket adjam közre . . . "

Miben látja az iró a szerelem lényegét ? " Keresem a lényegét, kutatom és előállitom példáit az élet legnagyobb titkának, amely előttem igen gyakorta czéljának is látszik. Összegyüjtöm a rája vonatkozó hires vagy érdekes, nyilvánvaló, vagy eddig eldugott okmányokat, feltárom a nevezetes vizsgálódásokat, amelyek eddig folytak, akár tudományos, akár költői alapon. A roppant anyagnak egy uj - szerü, helyés és gazdaságos összehordása, mondjuk igy: elbeszélése a főczélom és az én felfogásom széljegyzetek, a magam csekély tapasztalatai inkább mellékesek, de hiszem, semmiképpen sem lesznek feleslegesek ". A szerelem lényegét röviden a következőkben foglalja össze: a szerelem önmagáért való, önmagában a legjobb, amit halandó érezhet és hogy mely czélnak szolgál ... Hogy segitségével is tartja fenn magát az emberiség: nekem ugy tetszik, hogy ez csak egyik munkája, lényeges, de nem fő momentuma ".
A szerelem Bródy szerint magában az emberben van, a tárgy szinte teljesen mellékes. Aki utba akad. Vagyis tulajdonképpen önmagunkba vagyunk szerelmesek. Nem hisz a " lelki szerelem"-ben, mert a lelki szerelem, melyet kicsit irodalomnak, kicsit majmolásnak tart, szerinte rossz szokás, az unalom és a kacérság szüli azt. Honnan ered a szerelem ? Bródy szerint a magányból, tétlenségből, unalomból. A paraszt aratáskor soha nem szerelmes, az első éves jogász és a huszártiszt mindig, mivel nincs semmi dolga. Keresi, kutatja a szerelem titkát. Az ő munkája az első ilyen szellemben készült elmélkedés magyar nyelven.Szász Zoltán

is foglalkozott ezzel a kérdéssel, Szász munkája azonban tiz évvel később jelent meg.

Élet és halál - ez az a téma, amely a saját bevallása szerint az egyik legérdekesebb számára. A szerelemről gondolkodva is igy ir: " Mit tagadjam, nagy gyönyörüség nekem , hogy tárgyammal foglalkozzam, amelyen kivül más igazán nem igen érdekel. Legfeljebb az ellentéte: a halál. És mentöl jobban közeledem az utóbbihoz, annál erősebben izgat maga az élet, azaz a szerelem. Gondolom, a kettő egy ". Ő, aki öngyilkosságot is kisérelt már meg, ugy irja, hogy nem fél a haláltól. A Fejezetek egy szerelmes férfi élettörténetéről bevezetőjében igy elmélkedik: " A halálra mindég készen voltam és emelt fejjel vártam. De minden percben jöhet, bizonyos, hogy tulbuzgó szivem nagyon sokat dolgozott és akár melyik szekundumban azt mondhatja: nincs tovább... Szeretnék még melegedni, jó lenne még kibeszélgetni magamat, nagyon,nagyon sok mondani valóm van.". Az életre visszatekintő iró önértékelését is itt találhatjuk meg: " ... meg kell vallanom, hogy nem érzem magamat bukottnak az elmult életemben. Többet adott, amit igért... a várakozáshoz képest uri mód bukdácsoltam végig sok elhasalással, még több nekilendüléssel, mindössze egyszer egy napon át éheztem". Az Egy beteg szerelem fiziológiája témája miatt is sokat foglalkozik a halállal. Fiziológiai értelemben is érdekli, hogy mi lesz az emberrel a halál után. Hisz abban, hogy egy uj élet következik, ez a földi lét csak megkezdése valaminek, aminek folytatása lesz." Az ismerős és ismeretlen

elhullottak egykor és máskor mindig közel voltak hozzám " irja az egyik történetben. Mintha nem is a halálról, hanem az életről irna annyira lirai a megfogalmazása: " ... mindég készülődtem az elmulásra, a halál csudájának hite és vágya örökké bennem élt, természetesen soha ugy, mint az utolsó időkben."

Az Elmélkedések cimü kötet novelláiban már szépirodalmi igénnyel keresi azokat a témákat, amelyek a halállal kapcsolatosak. A halál és a szerelem találkozását abszurd helyzetekben mutatja be. A halál jelenléte fokozza hőseinél a szerelmet. Igy A beteg szerelem hősnője legközelebbi vérrokonának halálától nagy szerelmi emociókat várt, valami példát hallott arról, hogy az ilyen haláleset százszorosan kivánatosabbá, tüzesebbé teszi. A villamos fiatal orvosa betegesen vágyódik arra, hogy Éva-Zsófia,- aki minden idegszálával, minden csepp vérével haldokló gyermeke életéért harcol-, ott, a kicsi betegágya mellett legyen az övé.S valami hasonló jelenség, a halálhangulat és a szerelem összefonódása van az öreg Rembrandtnál is.

A szerelem-élet-halál kérdés összefonódása nem specialitás Bródynál. A századforduló uj szerelmi lirájában is igy együtt jelentkezik. Költőink - már Zilahy Károlytól és Vajda Jánostól kezdve a szerelemtől többet várnak, mint idillt, a szerelemben, a szerelmen keresztül igyekeznek megközeliteni a lét-létezés, a halál és a sors alapkérdéseit.

Hogyan valósul ez meg Bródynál ? Oroszlánszivü Richard Párisban él, s miután elfogyott a pénze, vagyona,

elhatározta, hogy megöli magát, de a halál előtt elmélkedik - az életről. Az Ali és Tatjána cselekménye Drinápoly mellett játszódik. A fődiakonissza Tatjána Alit, a kurd katonát csókjaival hivja vissza a haláltól. A pék eltávozása cimü novella apró kis gyermekei maguk jelentik be a szomszédoknak apjuk, a péklegény halálát. Az eltünt cimü novella főhősét pedig rejtélyesen viszi el a halál az élők sorából. Ir még a kötetben Heltai Ferenc főpolgár - mesterről, aki élete legszebb pillanatában roppan össze, amikor megválasztják. Az utóbbi két novellában egy-egy karrierregény lehetősége is rejlik.Mindkét novella hőse akkor roppan össze, amikor egy nehéz élet árán eljutott a csucsra. A két novella alapgondolata tehát azonos. Mindkét hős felett kérdezi Bródy: " ugye, nem igy képzeltük akkor az életet ? Nem igy, hogy a mikor legfeljebb vagyunk, akkor törjünk le ?". Ahogyan öregszik az iró, annál inkább foglalkozik ezzel a kérdéssel. Bár azt mondja, nem fél a haláltól, mégis ugy érezhető, hogy ő, aki korábban komázott,játszott vele, most nem kivánja a találkozást. A villamos cimü kisregényben is /19o7/ menekülésszerüen hagyja el Já - nos Jánost, miután az megölte az elnököt.

Két mozgatóerő van a Bródy- müvekben: ezeket érzi a társadalom mozgató erőinek. Ez a két dolog a pénz és a szerelem. A regényekben, de főleg a szinmüvekben való je - lentkezésről már egyes szinmüvek elemzésénél beszéltem.Arról,hogy hogyan alakulnak ki a müvekben a morális konfliktusok, amelyeknek alapja ez a két mozgatóerő: a pénz és a szerelem. A századforduló pénzelméletéről már többször szó

esett, ám azt is meg kell még említeni, hogy a kettő hogyan kapcsolódik egymáshoz, hogyan befolyásolja, alakitja, torzitja, rontja meg a szerelmet a pénz és az érdek. S ezekre a kérdésekre a Bródy szinmüvek, novellák, regények, sok-sok példát adhatnak. Gondoljunk csak A medikus diákjaira, A tanitónő és A szeretö két jelenetére, amikor a fiukat védő anyák pénzzel próbálják kifizetni a fiuk választottját. Miután több mint hetven kötetének főszereplője majdnem mind nő, elmélkedő jellegü irásaiban is szükségszerüen fontos helyet foglal el a " szép nem".

Tulajdonképpen a nőkről alkotott véleményében sok rokonság van az általa is idézett Schopenhauer elméleteivel. Schopenhauer ugyanazt vallja a nőkről, mint Byron:

Az élet első kezdete
Egy nő ölében bont rügyet.
Az első szóra nő tanit,
Ő törli első könnyedet.
És sokszor végső sóhajunk
Egy nő fülében lobban el / Byron: Sardanapal/

Schopenhauer szerint a nők sem az erős szellemi, sem az erős testi munkára nem alkalmasak, a nők együgyüek és rövidlátók, életük végéig nagy gyerekek, középfokot alkotnak a gyermek és a férfi közt. S mit mond a másik nagy tanitó, Stendhal a nőkről ? " A nők szemében az érzelemnek több a becsülete, mint az értelemnek. Ez nagyon egyszerü: miután kicsinyes életszokásaik folytán semmiféle ügy se háramlik reájuk a családban, az értelemnek soha sem látják

használnát". Nem csoda, hogy Bródy is - ezek tanulságát átvéve - azt vallja, hogy a legutolsó férfi társasága is többet ér neki, mint a nők. Ennek ellenére a müvekben a főszerepet a nők játsszák. Ahogyan Schopenhauer nőgyülöletét is azzal magyarázzák, hogy " a természet ellenére nem menekülhetett a szerelem hatalmas büvkörétől, s ezért ... élére állt azoknak, akik a szerelmet és a szeretetet megvetik" /5/ ugyanigy Bródy életében is végzetes szerepet játszottak a nők, s ez a müvekben is tükröződik.

Schopenhauer és Stendhal munkái is azt bizonyitják, hogy a XIX. században a nőkérdés állandóan napirenden van. Ez a századfordulón a társadalmi fejlődés következtében még inkább előtérbe került. A századfordulón Magyarországon is elfoglalják a nők helyüket a termelésben, s bár éppen a kialakuló kapitalista viszonyok között a nők a legkevésbé fizetett bérmunkások, mégis az önállóság bizonyos fokán állnak. A Bródy novellák sokarcu nőalakjai között már gyakran felbukkan ez a nőtipus, s bár Bródy nem tagadhatja a létezésüket, fél az entellektuálisan is jogaikat kereső nőktől. A női erkölcs mindig izgatta Bródyt. Szépirodalmi munkái - mint ez már több helyen emlitésre került - erkölcsi problémára épülnek. Természetesen a női erkölcsi követelmény nála is más, mint a férfié. Izgatja, miben rejlik a nőnek az a képessége, hogy ellen tud állni " május erejének". A megoldást a fiziológiai felépitésben és a férfiak akaratának a gyengeségében látja. Mint szépirodalmi müveiben, itt is kitart a mellett az álláspont mellett, hogy " az asszony sor-

sa a férfi", és azokkal a nőkkel, " akik megelőzik a férfiakat a sorscsinálásban" nem is törődik, azokkal bajlódjon a történelem. Az Egy beteg szerelem fiziológiájában ennél még tovább megy. Szinte ijesztő, mennyire elveti ezt a nőtipust:"... mi lesz egy asszonyból, ha intellektusa és érzékei a kor nyomása és önfenntartási ösztönének hatása alatt férfias irányban fejlődnek... fölismerjed a sablonját a paraszt szolgálókba oltott Nietzscheknek". Fél, s ettől jogosan, - a női hazugságtól. Azoktól a nőktől, akiknek mit sem jelent, hogy a következő pillanatban kitünik, nem igaz az, amit egy pillanattal előbb anyjuk sirjára esküdtek.

Néhány érdekes, nőkre vonatkozó témakörrel találkozunk még a Jegyzetek a szerelemről cimü kötetben. Ezek a részek a másik kötetben nem szerepelnek. Ir pl. a női hajról. Megfigyeli, hogyan fésülködnek a nők. Emlékezik a szép görög frizurákra, Hellasz szépen fésült asszonyaira, az örök szép hajviseletekre. Sajnálattal irja, hogy a magyar parasztlányok divatja a leszoritott haj. Véleménye szerint az államnak kellene foglalkozni ezzel, tanitani a magyar lányokat, hogyan fésülködjenek. Egyes magyar vidékekre hivatkozik,ahol nagyon szép nők élnek. Igy Kömlő környékén a lakosság kun eredetü, lányaik különleges szép megjelenésüek, de csak akkor mutatnak, ha fejkendő van a hajukon, a fésülködés egyébként egészen tönkre teszi őket.

Foglalkozik a haj szinével is. A legdivatosabb szin abban az időben a vörös, de szépnek találja a szőkét is,mely a barna Magyarországon mégis csak a legkedvesebb szin. Ezek

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

mellett azonban a feketéknek és a gesztenyebarnáknak is megvan a becsülete. Ostromolja a férfiak szamárságát, akik jóformán nem tudják megmondani, hogy mi tetszik nekik: a nő vagy a ruhája. " Valamint az asszonyok maguk, oly rejtelem előttünk a ruháik is. Tetszik nekünk egy lány, pedig a ruhája szép. Nem tetszik nekünk egy asszony, pedig ő maga gyönyörü, és csak a ruhája rossz. Keressétek ezért a harmóniát és kerüljétek a szegénységet". Inti a nőket, hogy mindenki az egyéniségének megfelelő ruhát vegyen fel. Elrettentő példaként állitja az egri kislányt, aki száz szoknyát is felvett azért, hogy a formáit eltakarja, s példaképpen állitja a görög nőket." F$_e$hér gyapjuból hosszu-ujjas vagy ujjatlan - egy darabból való ruha födi egész testüket. Ez az egy khiton, mindjárt ez az egy khiton és azután csaknem semmi más... Az egyetlen ruha azonban sok mindenre jó volt , gyönyörü természetes, keskeny ráncok teltek abból ". Az öltözködésben - azt vallja - az egyszerüség hive. Ez a fejtegetés kicsit ellent mond az előbbieknek, amikor inti a nőket a szegénységtől. De mi az egyszerüség ? Szerinte a férfiak ehhez egyáltalán nem értenek. Nem tudják, hogy egyszerü például egy szép tiszta fehér ruha, nem egyszerü, ha egyszinü ruhából egy diszitő szin kirikit, s ismét egyszerü, ha tiz szin is együtt van, de harmóniában vannak. A kalap ellen tiltakozik, mert az kevés archoz áll jól. A báli ruha pedig olyan legyen, mint a hab, itt-ott egy kis virág, arany petty, ezüst szikra.

A Jegyzetek a szerelemről végül is a lányoknak szóló

tanitásokkal végződik. Ezek a tanitások azért érdekesek,mert a kivánalmak, amiket a lányok elé állit, a müveiben szereplő nőalakokra is vonatkozik: legyen a lány gőgös, tanuljon zongorázni, ne szeressen bele katonatisztbe stb. Végül a házasság intézményét birálja. Korlátokat szab a házasságban. Ezeket a korlátokat azonban a mai fiatalság lassan kiküszöböli - irja, az emberek kezdenek a maguk kedvéért házasodni és nem az egyházért. Mindezek, a nőkre vonatkozó megfigyelések csak azért érdekesek, mert megörzött néhány érdekes jellegzetességet a századforduló hölgyeinek öltözetéről, más - részt azért, mert Bródy jó megfigyelőképességét bizonyitja.

A hindu szerelem, a kamasutram elemzésére egy egész fejezetet szentel. A könyv, melyet elemez eredetileg szankszkrit nyelven iródott és forrásmunkája állitólag egy nagy régi könyv, mely ezer fejezetben tárgyalja a szerelem müvészetét. Kiemel néhány kuriózumot a szerelemről. S hogy sok minden nem változott a hindu könyv megirásától Bródyidejéig, ennek bizonyitására álljon itt egy példa: " A szegény, pénztelen fiatal ember - még ha tehetségben gazdag is - jobb, ha nem forgolódik lányok körül, kevés a reménysége " - irja a hindu tanácsadó, s a kapitalista Magyarországon jóformán teljesen ugyanez az elv.

Ezek a gondolatok kerülnek elő a két kötetben. Bródy nagy lélegzettel indult neki az irásnak. Nagy célt tüzött ki maga elé, s hogy valóban érdekli ez a téma, ezt fejtegetései és szépirodalmi munkáiból is láthatjuk. A célt azonban, amit maga elé tüzött, nem éri el. Elméleti szinvo-

nalra nem tudott emelkedni ezekben a müvekben sem, itt is megmarad novellistának, s sajnos az elmélkedőnek szánt müvei nem érik el a novellista, vagy a drámairó Bródy szinvonalát.

A századfordulón elég gyakoriak a teoretizáló irások. Bródy kortársai között is többet találunk, akik az elméleti jellegü müvekben jóval magasabb szinvonalra jutottak, mint ő. Igy például Ambrus Zoltán, akinél a regényekben és szinikritikákban is előbujik a teoretikus.

A Jegyzetek a szerelemről mindenképpen a naturalista szemlélet visszatértét jelenti az irónál. A fiziológiai jelenségek vizsgálata, az orvos szerepeltetése a Faust doktorban már korábban jelentkezett. Faust doktor is azt vizsgálja, hogy milyen változásokon megy keresztül a nő fiziológiailag és pszichológiailag a szerelem hatására.
Bródy fejtegetéseiben feltétlenül fel kell fedeznünk Freud hatását. Az osztrák idegorvos és pszichiáter a mélylélektani irányzat megteremtőjének elmélete a pszichoanalizis, melynek lényege az, hogy a születéstől kezdve az élet folyamán elszenvedett, valójában elfojtott sérelmek, kellemetlen élménycsoportok a tudat alatt jelen vannak és sokszor döntően befolyásolják cselekedeteinket, összeütközésbe kerülnek tudatos énünkkel és a társadalmi szokásokkal. Ezen alapul a neurózisokra vonatkozó elmélete is. Bródy orvosi témáju irásai, igy a novellák és a Faust orvos is, de különösen a szerelem lényegét vizsgáló irásai ebből az elméletből indulnak ki. A beteg szerelem Kovács Istvánja azt remé-

li, hogy le tudja, le meri irni azokat a dolgokat, amelyekről a pszichopatológus is, a tudós is csak " nagy általánosságban és látható félénkséggel szokott beszélni".

Bár nem ezekben a müvekben jelentkezik, de mindenképpen a témakörhöz tartozik a szépirodalmi müvekben az apák szerepeltetése. A Hófehérke apa-hőse, vagy A medikus - ban a kis gazdag polgárlány apjának, illetve Timár szerepe a Timár Lizában. Ha igaz az, hogy Freud pszichopatologiai elmélete hatott rá, akkor itt ismét Freud hatását kell látnunk. Juhász Ferencné is utal erre dolgozatában és emliti azt is, hogy Ferenczi Sándor ideggyógyász, aki Bécsben Freud munkatársa volt, elismerően irta Bródyról, hogy " lélek ismerője ".

Annak ellenére, hogy ezek a Bródy müvek összességükben nem érik el a novellák, regények és szinmüvek szinvonalát, mégis jelentősek. Azok a követelmények, elvek fogalmazódnak meg benne, melyek szépirodalmi jellegü müveikben. S ezekben a kérdésekben való kutatás vall Bródyról, az emberről, érdeklődési köréről s vall a naturalista iróról, aki bátran nyul hozzá olyan kérdésekhez is, mint a szerelem élettani elemzése.

VI.

R e g é n y e k

A vizsgált időszakban már csak két nagy mü keletkezett: A villamos /19o7/ és a Rembrandt /1925/. Sok tényező hozzájárulhatott ahhoz, hogy a regények száma ebben az időszakban igy leszükült. Az egyik feltétlenül a szinpad hatása. Ebben az időszakban a szinmüvek átveszik a vezető szerepet a regénytől. A szinmü gyorsabban készül el, mint egy regény, s a hatás jóval könnyebben lemérhető. Az amugy is eléggé talaját vesztett irónak feltétlenül szüksége is volt erre a doppingolásra. Novellaskötetek jelennek meg ugyan ebben az időszakban is, de nagy lélegzetü müre már nem futja energiájából. A villamos kisregény, a Rembrandt pedig az utolsó mü, igazán a müvész belsejéből jövő, nem megrendelésre irt, hanem a benne izzó, tollára tolakodó gondolatok papirra vetése, - már nem készülhetett el teljesen.

A regények hiányát általános kifáradás is magyarázhatja, s mindehhez még egy tényező járul: a társadalomnak Bródy iránti magatartása. Igaz, a Tanácsköztársaság idején nem vett részt aktivan annak kulturpolitikai munkájában, mégis - az Orgonaviráq megirása miatt a proletárdiktatura bukása után el kellett hagynia az országot, s már csak nagy betegen tért vissza, - böröndjében egy félig- meddig " összedrótozott" Rembrandttal.

A villamos

A legrangosabb, legmodernebb irások közé számitják A villamos cimü kisregényét, amely 19o7-ben jelent meg folytatásokban, 19o9-ben pedig könyvalakban. Uj vonások, uj arcok tünnek fel a regényben. Bár a kiszolgáltatott munkás, bérmunkás a novellákban már korábban is jelentkezett, főszerepet csak most kapott A villamosban.

Világa a kapitalizmus, mely Magyarországon 1867-től kezd kialakulni. A 9o-es években a magyar munkásság kettős kizsákmányolás alatt szenvedett. Az imperializmusba való átmenet idején a külföldi tőkebehatolás, a munkásosztály és az egész nép kettős kizsákmányolásának az alapja. A munkásosztály megmozdulásai és a sztrájkok egyre gyakoribbak lesznek. A munkásság életszinvonala az előző időkhöz viszonyitva - a munkásság egészét tekintve - csökkent. A helyzet a következő évtizedben még romlik. A kapitalizmus a századfordulón az imperializmusba ment át. Az imperializmus ismert sajátosságaiból következik a burzsoázia és a proletár közötti ellentét kiéleződése. Erről az időről irta Lenin: " mind erősebben nyomják, nyuzzák, teszik tönkre, kinozzák a proletáriátus és félproletáriátus tömegét. A tömegek, amelyeket még erősebben nyomnak el, mint azelőtt és amelyekre az imperialista háboru

minden szenvedése ránehezedik, arra törekszenek, hogy le - rázzák magukról ezt az igát és megdöntsék a burzsoáziát ".

Ez János János világa, avagy A villamosé, mert Bródy sokszor csak igy emliti: a villamos, János János ugyanis villamoskocsivezető. Ezt az állást testvére szerezte neki, aki tanitónő és egy gazdag nagyur gyermekeit tanitja. A nagyur megigérte, hogy besegiti a testvérbátyját a villamoshoz némi ellenszolgáltatás fejében. A fiatalember nazarénus, és semmit sem tudott róla, hogyan született az állás. " Ha tudta volna, hogy erkölcstelen alapon ül: ijedten ugrott volna fel. De nem sejtett semmit, ez a zöldszivü János János egyáltalán alig tudott valamit a világi életről ... . A tanulásnak, a munkának, a kötelességnek élt eddig. Inas volt, legény volt, katona volt... ". A fiatal tanitónő állásszerzése kisértetiesen hasonlit egy másik jelenetre, egy másik tanitónőre. Tóth Flórának hasonlóképpen ajánlkoztak fel segiteni a falu előkelőségei. Flóra ellenáll ennek, a maga munkájából akar megélni, s emelt fejjel távozik. A villamos kis tanitónője azonban testvéréért feláldozza magát. A két eset hasonló és erre a korra nagyon jellemző. Az 19oo-as években az elhelyezkedési lehetőségek szinte a minimálisra csökkentek. Kialakult a munkanélküli tartaléksereg.Az 1897-es adatok szerint a munkanélküliek száma Budapesten 15ooo-A munkanélküliség állandóvá válik. 1899-ben és 19oo-ban 3o ooo körül volt Budapesten a munkanélküliek száma. 19oo-ban 54 ezren, 19o4-ben loo ezren, 19o7-ben / a regény megirásának éve/ 2lo ezren vándoroltak ki az országból .

Ebben a társadalmi helyzetben a villamos, János János állása irigylésre méltó. Amikor fehér nadrágban végig vezette a sárga villamost a városon, nagy embernek érezte magát.

A regény tulajdonképpen János és felesége története. A kalauz feleségül veszi az egykori utcalányt, Éva-Zsofia multja azonban végig kiséri házaséletüket. A villamostársaság elnökével ugyanis régebbi az asszony ismeretsége, mint a férjjel, az öreg bosszut akar állni Jánoson, mert miatta vesztette el az asszonyt. Elhatározza, hogy először felemeli, majd visszaejti a nyomorba a kis villamost. János és Éva- Zsófia házasságát igy végigkiséri az öreggel való küzdelem. Kutatómunkára ösztönzi az elnök Jánost, majd sztrájkszervezésre, s mindezt azért, hogy találkozhasson az asszonnyal, vagy ha nem, akkor bosszut állhasson rajta.

Az elnök, " a nagy villamos" azért is ösztönzi Jánost sztrájkszervezésre, hogy ő maga részvényeket vásárolhasson. Ez az egyetlen Bródy mü, amelyben a kor jelentős ellenállási formája, a sztrájk a cselekménybe szervesen beépülve ilyen jelentős szerepet játszik. A sztrájk-téma bekerülése a regénybe erősen indokolt. A századfordulótól a munkásosztály és a szegényparasztság megmozdulásai sürüsödnek. A bérharc ujabb lendületet vett. Egyre nagyobb tömegek kapcsolódtak be a bérmozgalomba, korábban egyáltalán nem, vagy alig érintett munkástömegek is: igy a gyárimunkások, bányászok, nőmunkások, villamosvasuti alkalma-

zottak, vasutasok. A mozgalmak növekedésének az oka az 1899-ben kezdődő gazdasági válság, a kizsákmányolás növekedése. A bérharcok munkanélküliek által szervezett tüntetésekkel párosultak. Ilyen volt - csak a nagyobbakat említve - az 19oo február 5-i budapesti sztrájk, a román és magyar lakatos és vasesztergályos munkások sztrájkja, az 19oo. juniusi sztrájk, a budapesti villamosvasuti alkalmazottak sztrájkja. Béremelésért és szervezkedési szabadságuk biztositásáért léptek sztrájkba. 19o1 a munkanélküliek tüntetéseinek az éve volt. 19o2-ben a győri vagongyár sztrájkja volt a legnagyobb, 19o3-ban pedig uj vonásként jelent meg, hogy nemcsak egyes szakma munkásai sztrájkoltak, hanem általános sztrájkokat szerveztek. 19o4-ben került sor az első országos méretü sztrájkra. Az 19o5-ös évben az orosz forradalom hatására rokonszenvtüntetésekre került sor. Egymást követték az általános politikai tömegsztrájkok. 19o5 legnagyobb megmozdulása szeptember 15-i vörös péntek volt. A sztrájkok, tüntetések történetét, pontos adatait végig - nézve szembetünő, milyen jelentős a villamos vasuti alkalmazottak sztrájkja. 19o6-ban ismét sztrájkoltak a villamosvasuti alkalmazottak. S mivel 19o7-től a Szociáldemokrata Párt igyekezett fékezni a munkásság ösztönös harcait, ahelyett, hogy mozgósitotta volna őket, igy a villamosvasuti alkalmazottak 19o6-os sztrájkja volt ebben az időben az utolsó jelentős munkásmegmozdulás. 19o6. október 25-én álltak meg a villamosok és mintegy 7 ezer vasuti alkalmazott követelte a rövidebb munkaidőt és a munkabér felemelését. A többi buda -

pesti munkás élelmiszerrel, pénzzel támogatta a sztrájkot.

Ezek a megmozdulások feltétlenül konkrét élményt adhattak Bródynak a sztrájkszervezés -és magának a sztrájknak a leírásához. Az elnök javaslatára János János belemegy abba, hogy nekifogjon a szervezéshez. Alapos felkészülés után fellángolt a sztrájk a fővárosban, félig megfagyva vándoroltak az utcán a járókelők. A sztrájk egy ideig haladt előre a maga utján, a munkások kitartottak, pedig egy idő után már nyomorogtak, éheztek. Karácsony következett, de csak komiszkenyérre volt kilátás. János öntötte a lelket a munkásokba, de azok fel akarták venni a munkát. " Igen jelentős részük elégedetlen volt az elégedetlenséggel. Sokan még megaláztatás révén is vissza akartak kéredzkedni. Jött a karácsony és jöttek az asszonyok meg a gyerekek, szomorkodtak, vagy örvendtek előre. A szomoruságot még ki lehetett állni, de az ostoba gyermeknép vak örömét nem ...

- Dolgozzunk, dolgozzunk, fogjunk munkába, nem lesz ebből semmi - hallatszott a sztrájktanyákon, mind hangosabban hallatszott a szó. János prédikátor el-elcsititotta őket, tiszta baritonja, a közönséges életből vett hasonlatai elbódi - tották és meggyőzték társait, amig hallották. Háta mögött azonban már birálták, szidták és rákényszeritették, hogy az utolsó aduját is kiadja: - Biztosan tudom, hogy győzünk. Nem mondhatok mást, esküszöm rá ! A sztrájktanya elcsendesedett, egyszerre valami rekedt hang közberikoltotta:

- No, most már jól vagyunk. János esküszik. Főzzetek az esküjéből, vegyetek egy pár cipőt az esküjéből !

Az elnök és á János által megszervezett sztrájk tulajdonképpen szubjektiv okokon alapuló mozgalom volt. A munkásságban ugyan megvolt az elégedetlenség, a közvetlen ok az elnök részéről az, hogy találkozhasson az asszonnyal és részvényeket vásároljon,János pedig azért vállalja, hogy visszakapja elvett állását, később pedig már meggyőződésből. Ehhez járult a sztrájk egészséges inditó oka: a munkásság elégedetlensége. A fellágolt sztrájk már valóságos mozgalom. János itt rokona Zola Etienne-jének. A két sztrájkvezér embertelenül küzd a nyomorgó, éhezett munkásokért. A Germinál munkásai között azonban több a tudatos forradalmár, János sztrájkjának munkásai között sok a konzervativ hajlamu és kispolgári magatartásu ember, akik visszavágynak inkább az igába. Eti - enne a második Internacionálé tanait hirdette a népnek, a bányászoknak, János a saját józan eszére támaszkodva magyaráz a villamosmunkásoknak.

János az utolsó percig hisz az elnöknek. Hiszi, hogy csak arra vár, hogy a sztrájk megerősödjön, s akkor a villamostársaság majd megadja a sztrájkolóknak, amit kérnek. Az elnökhöz megy, s feleségét nála találja. A villamos regényének egy uj fejezete kezdődött akkor, amely föllángolt a vérben, elmélyedt a gyilkosságban, kicsapott medréből egészen a hatalmas halálig. Itt elhagyta hősét az iró, mert - vallomása szerint - már nem szereti a halált. Ő, aki fiatal korában liraian és rokonszenvvel irt róla, most igy vall: " Átok a legszebb pusztulásra, átok a végzetre, amely szétrobbantja a gyönyörü - bármily aljas mégis gyönyörü - embert, átok a dicsőséges

halálra, és ha legnyomoruságosabb is, éljen az élet !

A regény 19o7-ben keletkezett az öngyilkossági kisérlet után. A befejezésben, a haláltól való menekülésben feltétlenül benne van ennek a lelkiállapotnak a szava. Nem ismerve a körülményeket ugy éreznénk, hogy János tettétől való iszonyodása törést jelent a regényben a csak a körülmények ismerete teszi a befejező sorokat érthetővé.

A regény keletkezése érdekes. A probléma - erre a Fehér Könyv néhány cikke bizonyiték - régóta foglalkoztatta Bródyt. Többször irt a villamosvezetők helyzetéről, felveti a kérdést, hogy a hosszu munkaidő hogyan növeli a balesetveszélyt./János János találmánya éppen a balesetveszély elháritására szolgál/. Ezek a cikkek dokumentálják, hogy Bródy Sándor valóban ismerte, látta a villamosalkalmazottak helyzetének nehézségeit. A tények ismeretében nagy regény is születhetett volna a villamosról, hiszen " az álláskeresők kiszolgáltatottsága, a villamostársaság alkalmazottainak sokszorosan függő helyzete, a tőkések üzleti manővereinek legszélesebb skálája, az egyszer már félrelépett lányok, asszonyok örökös morális készenléte ugy jelenik meg A villamos lapjain, - ahogy soha még magyar regényben. Véres és ugyanakkor elkerülhetetlenül gyökeret eresztő, modern valóságként"./1/.

Nem mondhatjuk semmiképpen sem hibátlan alkotásnak A villamost, nem is legértékesebb a Bródy müvek közül. Igaza van azonban Bóka Lászlónak, amikor a regény értékelésénél felteszi a kérdést: " szabad-e a ma igényével közeled-

nünk hozzá? De hol van a regényke helye a magyar irodalom történetében, akár csak tematikájával is... A történet során iszonyu fény villan a társadalmi gépezet egészébe, kizsákmányolók és kizsákmányoltak világába,s életébe, a jóléttel megzabáltak unalomba csömörlött otthonába, s azokba a munkásotthonokba, ahol annyi gyerek hal meg, annyi boldogtalanság sürüsödik össze. Igaz, Bródy jobban látja a jelenségeket, mint összefüggéseiket, csak gyülölség lobog benne, anélkül, hogy látná a kibontakozás utját. De müvének mégis csak a felfedezők babérkoszoruja jár, de müvének érzelmi konzekvenciája mégis forradalmi indulat"./2/.

A villamos főhőse az első olyan figura lesz irodalmunkban, melyet nem csak a nyomor jellemez, hanem az önérzet és az emberség is. Ha nagyobb eszmei tudatossággal vizsgálta volna ezeket a kérdéseket, akkor még tovább juthatott volna. János János becsületes munkásember. Messze áll a marxizmustól, nazarénus prédikátor. Életének házassága előtti szakaszában nem is igen terjedt gondolatmenete tovább, mint hogy a fehér nadrágot mindig tisztán kell hordani. Ezért is nősült meg. Nem gondolkozott azon, hogyan kapott munkát, csak ült a fehér nadrágban a nagy sárga villamoson. Házassága problémái adták a lehetőséget, hogy megmutatkozzon benne a becsületes ember, akit nem csak a nyomor jellemez, hanem az önérzet is, aki követeli a becsületes élethez való jogát. Nem vállalta a spicli szerepét a nagyurtól, csak akkor kapcsolódott be a sztrájkszervezésbe, amikor meggyőződött, hogy a sztrájk jobb sorsot hozhat a munkásoknak. Képes szellemi

alkotómunkára is, szervező és összefogó erő fejlik benne. Igaz, a nagy mechanizmusban még a nevét is elveszti, el - személytelenedik, ő a villamos, a 647, egy aprócska kis csavar. Felfedez egy gépezetet, mellyel a balesetek számát lehetne csökkenteni. Az ujitás hasznos, emberéletet lehetne vele megmenteni. A villamos hóhér naponta szedte áldozatait, de a " nagy villamos"-nak nem érte meg a találmány, mert " minden elkerült szerencsétlenség századokba került volna a társaságnak. Igy csak a vért kell lemosni a kerekekről, nem is kell okvetlen, igy is berozsdásodik és lekopik hamar". Ez a másik központi alak, a főnök gondolatmenete.

Az elnök alakja rendkivül összetett. Feltétlenül van benne valami, amit Bródy pozitivnak, imponálónak tart. Ez elsősorban a szivósság, az akaraterő, mellyel irányitja a céget. Tizenöt éves korában kinézett magának egy nagy bérház - zat, és husz év mulva megvette. Még meghajolva és testileg megviselve is tele volt vággyal, tervvel beláthatatlan időkig, s volt ereje minden embert a maga céljaira felhasználni. Rokonszenvesebb, mint a fia, akinek csak a mágnás, vagy a katonatiszt számitott, s az apjával is csupán azért tartotta a kapcsolatot, mert kellett a pénze. Rokon ez a fiu Timár Lizával, s nem véletlen, hiszen egy kor szülöttei, mondhatjuk tipusai ők. Az elnök fia flegmatikusan követeli, hogy az apja gondoskodjon róla: " Felkértelek én téged, hogy okozzad az én létemet ? Ha idehivtál a magad mulatságából - a földre, viseld a költségeket ". Az apa és a fia a mult és a jövő, a takarékosság és a pazarló, a cinikus és a hiu találó-

kozása, A két ember közül mindenképpen az öreg a jövő embere, a kapitalizálódó társadalom polgára.Olyan szemléletesen festi le Bródy az elnököt, hogy szinte látni, mint döl hozzá a pénz. Sok rokona van a magyar irodalomban és a világirodalomban is. Van rokonsága Csokonai vitéz Mihály zsugori urával, aki " Ül pénzes ládáján sovány ábrázattal, tisztelvén a Mammont örök áldozattal". A villamos elnöke pedig " verejtékező homlokkal és visszafojtott lélegzettel leste, hogy vemhes milliói mint szülnek ujabb milliókat ". Rokona egy kicsit Moliere Fösvényének, bár az a kispolgár tipusa , megtalálhatjuk őseit Balzac hősei között is, hiszen kevés olyan iró van, akinek olyan jól sikerült ábrázolni a virágba szökő kapitalizmust, mely a barátságot, szerelmet, tehetséget egyként áruvá változtatja. Célja érdekében - hogy visszaszerezze Eva-Zsófiát - mindenre képes. Pénzt ajánl az asszonynak, s amikor az nem fogadja el, elhatározza, hogy felemeli a családot, majd visszaejti a nyomorba, tervszerüen, céltudatosan dolgozik, s élvezi a bosszut.Alakja néha már nem is olyan, mint egy ember, inkább valami fantomizált jelenségnek hat. Igy például abban a fejezetben, amikor Eva-Zsófia bezörget férje ablakán és meglátja a " rejtelmes és rettenetes öregembert, rossz életének legkiválóbb emlékét" , vagy a kis Johanna, gyermekük temetésekor. A halottas kocsival szemben feltünik a " rejtelmes öregember " feketében. A nagy szája mosolyra torzul . .. Mintha a temetőből jönne, mintha ő ásta volna meg a sirt". Az elnök ilyenformán való megjelenitésével már a romantikához is

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

közelit. Talán éppen Jókai hatása ez, hiszen Jókairól irt visszaemlékezéseiben mindig ugy nyilatkozik, hogy nagy hatással volt reá az iró, akihez személyes kapcsolatok is füzték. Ezeknek a részeknek olvasásakor eszünkbe jut a Fatia Negra alakja és még jónéhány Jókai hős.

A regény cselekményét a szerelem mozgatja: János egészséges, őszinte szerelme és az elnök beteges szerelme. A cselekmény alakulása szempontjából a második a lényegesebb. A beteg szerelem, vagy a szerelem, mint betegség mindig izgatta az irót. Már - mint ez a szerelemről irt fejezetben már emlitésre került - 1888-ban a Faust orvosban azt vizsgálta, hogy milyen fiziológiai változások mennek végbe a nőkben a szerelem hatására. A pszichológiai folyamatok és pathológiai folyamatok elemzése ez a regény. Extrém lélektani kisérlet, melynek célja uj módon bemutatni az embert. Az orvosok szerepeltetése naturalista vonal Bródynál. Az ő közremüködésük szükséges, hogy a müvekben a pathológiai állapot elemzésére kerüljön sor.

Feltétlenül hasonlóság van A villamos és Bródy Jegyzetek a szerelemről és A szerelem élettana cimü munkájában. A beteg szerelem Kovács Istvánja hasonlóképpen betegesen ragaszkodik egy nőhöz, akit nem tart sem ő, sem a környezete tisztességesnek. Kovácsot neurasztériája viszi vissza állandóan a nőhöz, akit pedig nem vehet el feleségül. Hasonlóképpen nem vehetiel az öreg sem Éva-Zsofiát, bár gondolkodik ezen a megoldáson is, de " Mit mondanának a gyerekek ? A rész-

vényesek? " A részvényei esnének, s ez megakadályozza abban, hogy házasságra gondoljon. Vonzódik az öreg Évához, aki a társadalom alján él, mert fél tőle, hogy mások meglátják. Vonzódik, mert ez a lány megmondja neki az igazat, mig a többi ember a kedvébe jár. Leszidja, amikor mások félnek tőle. Beteg szenvedélye hajtja, hogy övé legyen az asszony, aki mást szeret. " Amit kis szemeivel meglátott, arra rátette szeplős kezét és felfalta..."

A Zolával való hasonlóság nemcsak a sztrájkon keresztül mutatható ki, hanem Éva-Zsófia és Nana alakján keresztül is. Éva -Zsófia " kávéházi // leány, Nana a szinháznál keresi a dicsőséget. Mindkettőből árad valami különleges erejü varázs, amely megbolonditja ugyanugy a kis Gorget, Muffat grófot, Fontant, Philippe hadnagyot Nana körül, mint ahogyan Éva-Zsófia az elnököt. Sok különböző vonás van mégis a két nőnél. Éva - Zsófia őszintén szereti János Jánost, csak bizonyos pillanatokban, bizonyos szituációkban jut vissza régi énjéhez, igy például a kislánya halála, majd a nyomoruság készteti arra, hogy elveszitse a fejét. Bródy Éva-Zsófiája társa azonban ~~nem~~csak Zola Nanája. A "bukott" nő a századvég irodalmának egyik jellegzetes alakja.

Érdekes a villamosnak a szerepe a müben. A konkrét villamos egyben szimbólumként is jelentkezik. Már maga a villamoshoz jutás egy jobb élet lehetőségét rejtette magában. Ugyanakkor a kapitalizmus egyik jellemző tünete, az elidegenedés nyer kifejezést a villamoson keresztül. Mint korábban a kisiparban a munkaeszköz a kisiparos segitőtársa volt, addig

a kapitalizmusban a munkaeszköz fokozatosan elidegenedik a munkástól. A gyári ipar területén a feladatok specializálódásából, a munkaintenzitás növeléséből fakad ez. A munka a munkás számára külsődlegessé, szinte kényszermunkává, az emberrel szemben idegenné válik. János János kényszeritője a villamos - a nagy sárga szerkezet -, mely Bródy leirásában egyben mint a nagyváros szimbóluma jelenik meg. Megszemélyesiti a villamost, és János János és a villamos kapcsolatát ugy mutatja be, hogy a vezető szerepet jóformán a villamos kapja, a kalauz csak annak kiszolgálója.János János, a kalauz némán és komolyan vezeti a kocsit keresztül a városon " kocsi és kocsisa között ilyen ellentét nem volt még soha. Az elegáns kupé pedig még uj volt - már vagy négy emberi életet marcangolt halálra; a kocsivezető pedig... nem ártott még a légynek sem". A nagyváros fő üzlete a villamos jóformán monopóliumot élvezett. A rendőrök fő feladata, hogy le és felszállásnál vigyázzanak, hogy " a villamos hóhér rendes napi kivégzettjeit vérükben ázva őrizzék, amig jön a nép vért látni, zugolódni... "
A villamos a nagyváros jelképe. Olyanforma helyet foglal el a város életében, mintha nem is a villamos lenne a városért, hanem a város a villamosért. A villamos majdnem a hatóság. A városon dölyfösen végigszáguldó sárga villamos jelképe annak a világnak, amely a faluról feljövő tiszta embert romlásba sodorja. János János a géplakatos, a falusi tanitó ötödik fia fokozatosan átalakul a városban. Nem János az egyetlen ilyen hőse, a novellákban is több vidékről,

faluról felkerült hős veszti el maga alatt a talajt. Amikor János Pestre jön, tiszta lelkü nazarénus. Véletlen, hogy éppen az utca leányával találkozik, s ez lesz az első lépés a változás utján. A második az, hogy sztrájkszervező lesz. A körülmények kényszeritik erre, prédikátori képességei segitik ebben. A harcos kiállás azonban nem az ő természete. Furcsa átalakulási folyamat ez, melynek a végső állomása az, hogy János János, a nazarénus gyilkos lesz. Ő, akinek hite azt parancsolja, hogy " ne ölj" , élete " " fellángol a vérben, elmélyed a gyilkosságban, kicsap medréből egészen a hatalmas halálig." S ki ezért a bünös ? Elsősorban az elnök, aki féltékenységből céltudatosan teszi tönkre János családját, de közvetetten a háttérben maga a társadalom, a kapitalizálódó Magyarország, amely kitermeli a mindent, mindenkit felfaló tőkés tipusát.

Érezhetjük a romantika hatásának is azt, hogy a politikai mozgalomtól elfordul a cselekmény, és az alap - konfliktus lényegében az elnök és az asszony harca lesz . Ebben a befejezésben azonban valami jóval több is van. Ha nem a hirtelen indulat vezetné Jánost a gyilkossághoz, akkor mondhatnánk azt is, hogy anarchista lázadóként cselekszik. Bródy maga nem ért egyet János bosszujával. Nem a munkás bosszuját látja itt az iró, hanem valami pathológiai folyamatot. " Ami pedig a halált illeti, az iró bocsánatot kér, de nem szereti többé a halált. Átok a legszebb pusztulásra, átok a végzetre, amely szétrobbantja a gyönyörü - bármily aljas, mégis gyönyörü - embert, átok a diesősé-

ges halálra és ha a legnyomoruságosabb is, éljen az élet !"

A regény realista alapgondolata a cselekmény folyamán tehát eltorzul, romantikus megoldást nyer. Az alapprobléma az asszony és az elnök küzdelme lesz, és minden ennek rendeződik alá. A romantikus befejezés gyengit a regényen, mégis egészében véve pozitivan értékelhetjük. János János, a munkáshős a Tanácsköztársaság előtt tiz évvel született. Ebben az időben Gorkij volt az egyetlen, akinek hősei hasonló világban éltek és küzdöttek. S hogy pozitiv monda - nivalóját megértették azok, akik ellen szólt, bizonyitja az, hogy a királyi ügyészség társadalom elleni izgatás cimén vádat emelt a regény ellen.

R e m b r a n d t

A kényszerü külföldi tartózkodás alatt, Olaszországban, Bécsben,Bádenben irja élete utolsó nagy müvét, a Rembrandtot. Itt fog hozzá az összegyüjtött anyag rendezéséhez, az utolsó mü megirásához, melyben vall Rembrandtról, a nagy holland festőről, de vall saját magáról is. A Rembrandt ugyanugy életrajzi elemekkel átszőtt kötet, mint a Lyra. A munka rajongó szerelmesét, a kapitalizmus ellenségét és egyben a tőke előtt fájdalmasan összetörő gyönge embert ábrázolta. Bóka László szerint ez a mü koronája a Bródy életmünek, " töviskorona, melyen rubinfénnyel ragyog a vér ". Hatvany pedig " halál elé vacogó " regénynek mondja a Rembrandtot.

Keletkezése nem Aphrodité kipattanása Zeus fejéből. Messze visszanyuló előzményei vannak a kötetnek Bródynál. Mindenekelőtt a képzőmüvészet iránti érdeklődése. Ennek kezdeteire utal, hogy valamikor ifju korában szinte ugyano - lyan mértékben vonzódott a képzőmüvészethez, mint az irodalomhoz. Dolgozatom első részében idéztem erre vonatkozóan a Lyra kötetből, hogy szobrot faragott, képet festett Egerben, s rajztanár is akart lenni.

A századfordulón megelevenedő képzőmüvészeti élet is nagy hatással lehetett rá. A modern magyar képzőmüvészet

" kapunyitása" 189o körülre tehető. Az érdeklődés akkor fordult erőteljesebben a képzőművészet felé. A festőkről irt cikkei között megtalálhatjuk nemcsak a modernek, hanem a XIX. század nagyjainak megörökitését is.
Igy " Munkácsy utolsó vacsorája " cimmel irt Munkácsy halálakor /189o/ nekrológot. Munkácsyról, aki " ... látott, bátran, érdekesen és magyarosan, ugy, ahogy előtte senki ama rövid husz vagy százezer esztendő alatt, amióta az az isteni szerszám, amelyet szemnek neveznek, a földre lehelyeztetett... ő látta meg legelőször a magyar parasztot, nem a birót, aki kihizott a gunyájából és belebujt az urak kék livréjébe, hanem azt, akit a cigány kisér és a kutya megugat, a duhajt, azt, akit mindjárt - mindjárt felakasztanak, a daliást, akit visznek katonának, a pupost, akit itthagynak a kocsmában, a falu csufjának"/1/.

A másik nagy romantikus magyar történelmi festőről, Székely Bertalanról akkor emlékezik meg, amikor kinevezték az Országos Mintarajz Iskola igazgatójának. A magyar állam nagy hibájának tartja Bródy, hogy Székely Bertalant, aki a legnagyobb élő magyar történelmi festő, arra kényszeritik, hogy nebulókat tanitson. Nagy hiba, hogy " nemzeti müvészetről álmodunk és cinikus könnyelmüséggel ráztunk le a nyakunkról valakit. Valakit, aki zseni volt." /2/

A két nagy romantikusról irt cikkével azonban nem zárul le a képzőművészet iránti érdeklődése. Jóbarátja volt a nála idősebb Hollósy, akinek kiállitásáról elragadtatással irt:" ... a legteljesebb és legbecsesebb müvészi mun-

ka, amelyet Munkácsy óta magyar ember festett ". /3/. Hollósy mellett vonzódott Thorma és Réti festészetéhez, Hollósy tanitványaihoz. Mivel magyarázható a kapcsolat ? Azzal, hogy a Hollósy-kör müvészete a naturalizmus nagy nemzetközi áramába kapcsolódott be, Hollósy esztétikai elvei Courbet-vel és Zolával rokonok. A romantika és az akadémizmus sablonjai ellen a valóságra és az életre hivatkozik Hollósy Simon, esztétikája pedig a naturalizmusé. A Hollósy tanitványok - Thorma János és Réti István - a mester hatására Zola,Ibsen,a skandináv és az orosz realizmus,a társadalmi elkötelezettséget vállaló irodalom felé fordultak. A naturalizmus az ő szemükben müvészi elv, világszemlélet. Hogyne vonzódott volna Bródy a két kortárshoz, amikor az ő müveinek témái - a szociális tendenciáju témák - jelennek meg képeiken. Romantikával kevert naturalizmus - mondhatjuk a Bródy müvekre és a nagybányaiak festményeire is. Nem véletlen, hogy Bródy felkéri barátait, illusztrálják a könyveit, s az sem, hogy Thorma Szenvedők cimü képe olyan, mint egy Bródy novella. A két életmü között igen nagy a hasonlóság. Nem véletlen az sem, hogy a nagybányaiak kiállitásáról Ignotus és Lyka Károly mellett Bródy Sándor is irt több kritikát.

A müvészsors - ábrázolásban azonban nem Bródy az egyetlen, és nem is az első. A világirodalomban és a századforduló magyar irodalmában is több hasonló problematikáju regényt találunk. A sorozat első ilyen tagja Zola L,Oeuvre - /A mü/cimü munkája, Claude Lantiernek, egy örökké ujat kereső

festőnek a drámája. Zola a müvész problémáját a korabeli müvészi és irodalmi életbe helyezi s igy a lélektani drámát társadalmivá tágitja. A tépelődő, meg nem értett, s végül öngyilkos festő alakjához Zola Barátja, Cezanne sorsából, müvészetéből is meritett. A müvész és a könyv müvész-főhőse között azonban jelentős különbség van. Ezt a különbséget maga Cezanne fogalmazta meg. Az ő hitvallása igy szól: " Ha egy képünk nem sikerül, azért még nem leszünk öngyilkosok. A rossz képet tüzbe dobjuk, s nekifogunk a következőnek". Az akarat az örökké ujrakezdéshez és megujuláshoz azonban Zola regényében nincs meg, de nincs meg a többi karrierregényben sem.

A müvészregények közé sorolhatjuk a német Hauptmann Crampton mesterét is. Hőse a festő, aki óriási tehetséggel, dicsvággyal indul neki az életnek s egyszerre letörik, összetörik, a " nagy talentum hirtelen eltünt, mint az időszaki forrás; lesik, várják ujra való felbuzdulását, hiába. Senki sem tudja világosan megmondani mi ennek az oka, hogyan és miért történt, miképpen bokrosodott meg a szegény müvész. Emlegetnek szerencsétlen házasságot, mostoha sorsot, atelierhiányt, pénzszükséget, betegséget... Minden müvészet tele van ilyen bus esetekkel, de különösen tele a festészet. Magyar példát is tudok akár hányat és nem egy Crampton mesterrel szoktam találkozni a budapesti kávéházakban./4/ Hauptmann Michel Cramel cimü müve is müvésztémáju. Bródy elragadtatással ir a müről a bemutató alkalmával, a festő tragikus sorsát Faust sorsához hasonlitja.

Budapesti és nem budapesti, de magyar környezetben élő Crampton mesterekről mintázták hőseiket Justh Zsigmond, Ambrus Zoltán és Asboth János is. Justh 1888-ban irta a Müvészszerelem cimü regényét, Ambrus Zoltán Midas királya pedig 1891-92-ben jelent meg a Magyar Hirlap hasábjain,19o6-ban könyvalakban látott napvilágot. Tehát abban az időben keletkeztek, amikor Bródy müvészregényei / Szinészvér/ 1891/, A nap lovagja / 19o2/ Az ezüstkecske /1898/, A közös ihletö mindenképpen Zola A mü cimü regénye. Zola bátoritja Ambrust, az entellektüel irót, hogy filozófikus regényt irjon, polemizáljon a romantikával. Ambrus Midas király cimü regényének főhőse Biró Jenő festőmüvész szerelme, fényes karrierje, Midasi gazdasága és boldogtalansága. A cselekmény itt bezárul. Lehetőséget ad azonban az irónak, hogy rámutasson a 8o-9o-es évek magyar társadalmának sajátosságaira, a magyar polgári fejlődés ellentmondásosságára. A magyar karrierregény Bródy előtti előzményei közé tartozik Tolnai Lajos A báróné ténsasszony, Iványi A püspök atyafisága és Vértesi Arnold A nyomoruság iskolája cimü regénye is.

A Bródy karrierregények, mivel ezek jórészt 19o5 előtt keletkeztek,a dolgozat első részében kerültek szóba. Itt csak utalnék Az ezüstkecske Bem Gyulájára, aki - nek képei " érdekesek, tiszták, erősen árnyékosak, és a-hol rá lehetett birni a megrendelőt, mindig Rembrandt modorában. Ha azonban kellett, bizony lemondott Bem Gyula a müvészet nagy elveiről is, és a fehér inggallérról elhagy-

ta a verőárnyékot, mert azt az alsóbb, sőt részben a felsőbb körök is piszoknak nézték." /5/
A Rembrandt neve itt fordul először elő az életmüben. A nyomorban Van Dycket emlegeti és Rubenset, ezek a festők azonban már Rembrandt felé forditják a figyelmét. S ekkor jön 1906, a nagy Rembrandt jubileum, a festő születésének 300. évfordulója./6/

1906-ban, alig fellélegezve, visszatérve a halál - ból az Uj Idők megbizásából ment Bródy Amszterdamba, mint tudositó. A Rembrandt kötetben emlékezik vissza erre az eseményre. "... néhány világrészben valóságos mozgolódást kelt arra a hirre, hogy munkásságának és szenvedéseinek szinhelye, Amszterdam, a háromszáz esztendős dátumot most julius tizenötödikén megüli. A Rembrandt irodalom szintén óriási mód megnől, Párizsban könyv jelenik meg róla, melynek ára: ezerkétszáz korona. De német, holland és angol gyufaskatulyán is megjelent valamely jól ismert önarcképe. Sőt, magam is eljöttem ide az északi Velencébe, hogy megnézném: mit csinál az üzlet-nemzet egy festő hire-hamvából?" /7/ Az érdeklődés ekkor kelt fel benne a nagy müvész iránt, s tulnő a hirlapi cikkek keretein. A Rembrandt müvek egész sorát hozza magával. 1907-ben keletkezett az első novella, " Rembrandt " cimmel, majd egy egyfelvonásossal próbálkozott, s a Rembrandt fejek cimet adta egy portré-kötetének is. Az érdeklődés azonban tovább él benne - regényt készül irni. Betegen, fáradtan fog hozzá az emigrációban, a Grünwald -szanatóriumban, hogy " elkezdje összedrótozni a Remb-

brandtot ". Bródy András irja a Husevők cimü kötet függelékében: " Apám halálos ágya alatt egy rokkant bőrkoffer hevert, ebben volt a R e m b r a n d t kézirata. Már betegsége előtt tudtam arról, hogy élete fő müvét, a R e m b r a n d t o t nagyon lassan és nem folytatólagosan irja. Emigrációja alatt talán nem is törődött igazán mással, mint R e m b r a n d t - tal"... /8/ Ez az összefüggő Rembrandt kötet mégsem készül el, a halála után rendezte András fia sajtó alá.

A novella még csak rövid kis történet, de benne Rembrandt élete egyik csalódása: amikor megtudja, hogy Titusz fia szereti szolgálóját, asszonyát Hendrickje Honderst. A cselekmény ugyanaz, mint az egyfelvonásos drámáé s a novella is jóformán ugyanolyan, mint az, Rembrandt tragédiáját jelenti, hogy éppen fia vette el tőle azt a nőt, akiről ugy gondolkozott, hogy " asszonynak elég lesz már erre az életre." Az ötvenegynehány éves müvész megalkuszik, átadja helyét a fiatalnak, sem a fiát nem zavarja el, sem az asszonyt. Elmegy, mondván:"... egy kicsit elbujok a kocsmázók közé, az árusok közé, akik mindig részegek, és rossz ruhájuk is szakadt. Mondjátok, hogy meghaltam." /9/. Életrajzában valóban megtalálhatjuk azt a periódust, amikor teljesen magára marad, anyagi gondokkal küzd, de akkor alkotja még két remekmüvét, az utolsó önarcképet, /lo/, és az a tékozló fiu visszatérését./ll/

Önként adódik az összehasonlitás a magával meghasonult Bródyval. A két müvész között feltétlenül van pár-

huzam. Az,hogy oly sokat foglalkozott ezzel a témával, már ezt bizonyitja. Emellett Rembrandt gyors eltünése, a bajokba beletörődése egy kicsit rokon a megfáradt Bródyval. Rembrandtban a modern müvész előfutárát látja, akinek legtöbb mondanivalója, témája önmaga.

Talán nem tetszik erőltetettnek egy megjegyzés a szinmüvel kapcsolatban. Jól kidolgozott az egyfelvonásosban az a jelenet, amikor a plébániai hivatal elöljárói - mint erkölcsi és vallási hatóság - beállitanak Rembrandthoz Six polgármester vezetésével. Ez a bizottság azért jön, hogy szemére vessék a mesternek, hogy együtt él Hendrickjevel. Ez az erkölcsbiráskodás kisértetiesen hasonlit a másik jelenetre, amikor Flórához jönnek / mindkettőnek helyébe megy a bizottság/, s az erkölcs nevében akarnak bosszut állni rajta. S a biráskodókat nem az háboritja fel, hogy a leány ott él a müvésznél, hanem az, hogy ugy élm mint a felesége. " Egy cselédnek nem engedheti meg a plébánia és a városi tanács, hogy ugy viselkedjék, mint a feleséged,amikor nem az"... /12/

Ez a két kisérlet - a novella és a szinmü - része az egész Rembrandt anyagnak. A teljes kötet halála után került nyomdába. A cime ennek is Rembrandt, de alcimként ott szerepel a következő: Egy arckép fényben és árnyban.Feltétlenül utalás ez arra is, hogy a mester sok, több mint félszáz önarcképet festett. Bródy több helyen ir az arcképről. Igy például a novellában azt irja: " Hiába festette le magát, vagy félszázszor, mégis mindig nem unta a saját arcát,amely-

nek széles felületén kéjesen terpeszkednek el puha árnyékok és türelmetlen szenvedéllyel villantak föl a fények. Az egész földgömb volt neki a maga feje, a szeme: a tengerek, a homloka: a mező, a vaskos áll: a mart, orra: a hegy". /13/ A " fényben és árnyban " megjegyzés pedig utalás lehet a festő technikájára; müvei mind a fény-árnyék ellentétére épülnek. A szereplőket egyenlő megvilágitásba helyező csoportarcképek divatja korában Rembrandtnak ebből támadtak kellemetlenségei a megrendelőkkel. Bródy tehát ezzel az alcimmel Rembrandt festészetének lényegét ragadta meg.

A kötet első bevezetőjében vall arról, minek szánja tulajdonképpen a müvet: " Ez nem regény, nem müvészettörténet, hanem az, amit orvosok " egy betegség történetének " neveznek. Studium e munka egy öreg fejről és szeretném, ha Rembrandt-hoz hasonlitana."/14 /. Itt-ott a vallomások Bródyról is vallanak. Ezt észrevették már kortársai is, sőt ők látták igazán, akik személyesen is ismerték az irót. Hatvany például a Rembrandt-fejek megjelenésekor, 1910-ben irt a Nyugatban: " Azért Rembrandt feje sem Rembrandt fej - amint hogy tisztelet-becsület ne essék - nincs a földön a kötetben egy Rembrandt fej se. Csupa Sándor - fej ez, drága Sándor bá' mind egytől - egyig. " /15/ Ugyanebben az Előszóban azonban Bródy azt mondja, hogy " ... Nem a kiadók számára vázoltam fel a tanulmányfejet, hanem a magam érdeklődésére, passziója kedvéért, és legfőképpen azért, hogy amig dolgozom rajta, vele együtt lehessek négyszemközt. /16/ " Őszintén hiszi, hogy a lélek fe -

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

nekére látás éppen ugy ereje neki is, mint a nagy müvésznek. Hogy ő is olyan odaadó, olyan pazar. Hogy ő is koldus és grandseigneur egyben. Hogy ő is éppen ugy meglátta a kocsmák homályában a bizonytalan állásu és világitásu alakokat. Hogy ő is mindent akaró, minden nőt kivánó és erőnek erejével csak a maga nagy kedvében gyönyörködő pulzus volt." /17/.

Számára a legkedvesebb, legizgalmasabb társaság minden élők között a mindenét elpocsékolt, mindenből kigazdálkodott és éppen ezért a leggazdagabb müvész. A mester, akit háromszor is ellicitáltak, akit mindenki elhagyott, aki csődbe jutott a nyomorult törvények és saját maga előtt is, aki eladta a felesége sirját és minden rosszban volt része. " A munkáján és személyén keresztül ujra belekapaszkodtam a létbe, és azóta vagyok tovább. Meddig, ki tudja ? Én nem". Még két évig. 1922-ben irta az Előszót.

A második Előszó - Bródy utolsó irása - 1924 januárjában készült el. Akkor, amikor az iró már teljesen egyedül volt, csak fiai voltak mellette. Nyugodtan mondhatta már fájdalmas és rezignált hangon a holland piktorról és magáról is: " Volt népszerü, volt hires.Aztán, mint a dolgok rendje hozza: öregedett. És mint öregedő, száradó: jobb és különb ember lett. De a világ erkölcse: a gyengét, a jót lebunkózni, elpusztitani".

A bevezetők után jönnek a mozaikszerü kis fejezetek. Szerkezetileg egybeépitenie már nem volt ideje, az életről-halálról szóló irás közben halt meg. A mozaikokból azonban

—ha összerakjuk - gyönyörü kép áll össze. Kiket festett meg Rembrandt ? Az értékes életmüben kiket elevenit meg? " Nem festett diplomatákat és politikusokat, hanem igaz embereket. " S lényeges az is, hogy hogyan festett. A Rembrandt alkotó, látó szeme - melyet Bródy külön is megénekelt az egyik fejezetben - azt is meglátja az embereken, hogy " hány forintja volt otthon és mennyi a zsebében... ", s festés közben " a lelkeket mint harisnyákat forditotta ki.".

A mások arca mellett mindvégig legkedvesebb témája a festőnek a saját képmása. " Mint minden müvész Narcis volt ő is, szerelmes önmagába, az örök-tó, az élet partján állott, a viz tükrében önmagát látta mindig ".Sokféleképpen megfestette magát s élete végén már visszaemlékezés egy-egy kép. Amikor a volt molnár fiu nézte a maga fejét, olyan nosztalgia támadt benne, mint amikor az öregedő Bródy a Lyrában visszaemlékezik, sőt meglátogatja azt a kis szobát, ahol valamikor a Nyomor befutását várta. A haláltól nem fél, játszik vele, eladja a holtestét. Az életre gondol még a halál előtt is. Ezen a területen is rokon Bródyval. " ... majdnem mindig el volt ragadtatva. A föld, ami van, és a föld feletti, amit érzett: csupa csuda volt előtte. És ami a földön van: forma, szin, hang és lényeg, mind gyönyörüség. Egy koldus enni kérő rongyos saruja és Dávid király remegő aranyból vert arculata egyaránt. De főképpen mégiscsak a fejek, az élő emberfej, amelyet nézni, vagy lapos rongyon visszaadni: olyan gyönyörüségeket

hozott neki, hogy az már szinte kéj volt.".

Bródy rokonlelke az öreg Rembrandt. Ugy akar közeliteni hozzá, mint " árnyék az árnyékhoz". Állapotuk is körülbelül hasonló. Bár Bródy azt irja " Harmens akkor még nem volt annyira, mint én most, amikor ezeket a sorokat irom ! ". Lehetősége van - megismerve a festészetet - összehasonlitani azt az irodalommal. Az alkotási folyamat különbözőségét emeli ki. A jó irás megirása kin, a piktura viszont munka közben is gyönyörüség. Csak a piktor élvezi igazán a munka folyamatát, mert munka közben is tud gyönyörködni. S ez a piktor, aki a munkában gyönyörüséget talál, boldog a legnyomoruságosabb körülmények között is. Négyszer ellicitálták, egy inge van mindössze. Környezete matrózok és cethalfogók, heringárusok. Ők nézik, hogyan rajzolja meg a müvész az általuk is ismert alakokat. " Ismert csavargók Jézus dölt keresztje mellett, kinukban orditók, vagy vigyorgók ". Élete végén letörve, csaknem szélhüdötten, a társadalomtól, sőt a városból kilökve, a napi gondokkal küzdve tölti napjait. Fest italért, ételért, odadobott pénzért igen sokat pingált. S a végén ugy temették el két csupasz deszka között. Talán még sokáig festhetett volna, ha a pénz el nem fogy.

Több vita folyt már arról, hogy mi is tulajdonképpen a Rembrandt. Több müfajba is sorolhatnánk, de tulajdonképpen egyik szabályainak sem felel meg. Rokon ez a regény a nagy Cellini, Berlioz önéletirásával. Mondhatnánk regénynek, hiszen egy müvész életregénye, s közben megismerjük

a kortársakat, Rubenst, Van Dycket. Szerkezete azonban egyáltalán nem felel meg a regény szerkezetének, kuszált, a részek ismétlődnek, mozaikszerüen kapcsolódnak össze. Szerkezete még a novella követelményeinek sem felel meg. Földes Anna például " karcolatoknak,rajzoknak" nevezi. Kapcsolata van a drámával is. Ezt már a fejezet elején emlitettem, hogy mennyire drámai az első novella, melyet a Rembrandt témában megirt. Ez a drámaiság azonban nem csupán a korai novellára jellemző, hanem az egész kötetre.

Hogyan értékelték a kritikusok a Rembrandtot ? Kárpáti Aurél, aki a novella nagy mesterének tartja Bródyt, s különösképpen értékeli benne a tartalmi és stilusbeli gazdagságot, pályája csucsának a Rembrandtot érzi. Kárpáti Aurél azt irja: " Az irót reprezentálja félszázzal több kötete, de az embert csak ez az egy adja hiánytalanul. Aki ezt nem olvasta, nem tudhatja: ki volt Bródy Sándor /18/. Ezzel ellentétben Nagy Lajos a Nyugat 1925-ös számában elmarasztaló kritikát irt róla. Hibáztatta, hogy a mü nem egységes, sok novella egymás mellé rakása a Rembrandt. " A Rembrandt tehát kevesebb, sokkal kevesebb, mint egy Rembrandtról irt regény ". A novellák viszont olyanok, hogy egymás nélkül nem állnak meg. Önéletrajznak sem találja jónak. " Bródy Sándort pedig a Nyomor cimü első novellásкötetéből, A dada és A tanitónő cimü szindarabjából, A nap lovagja cimü regényéből kell megitélni. "/19/. A Rembrandt tehát adatokat nyujt az iró lélekrajzához, de önvallomásnak nem elég őszinte - irta.

A Rembrandt vallomás két művészről: a festőről és az íróról. Számunkra értékesebb az, amit az íróról tudunk meg. Vallomás ez az öregedő Bródyról, aki öreg korára magára maradt, épp ugy magára hagyták, mint Rembrandtot. Bródyról, aki " az emberi és művészi sikerek csucsáról zuhan a feledésbe "/2o/. Rembrandttal együtt is mondhatná az iró, amitaz Elmélkedések cimü kötetben egyik hőse felett kérdez: " ugye nem igy képzeltük akkor az életet ?

A Rembrandt nem készülhetett el teljesen, a halál akadályozta meg a befejezésben Bródyt. Szerkezetileg valószinüleg még csiszolt volna rajta, ha van ideje. A mindenét elpocsékolt művész regénye azonban még igy is - azon kivül is, hogy a Bródy iránt érdeklődőknek érdekes, izgalmas dolgokat árul el - a magyar művészregények értékes darabja s lirai szép vallomás a molnár-firól, az ecset csodálatosan tehetséges holland mesteréről.

VII. K é s ő i n o v e l l á k

Indulásakor Bródy Sándor novellákkal " tört be" a magyar irodalomba. A kishivatalnok Mefisztó, a szegény városi proletár Garibangyi, a társadalom kisemberei, mint Rozi kis - asszony és Brand ur, vagy a mosóné leányai története megzavarták a századforduló még erősen Jókai világában élő irodalmi közvéleményét.

A kapunyitás tehát novellákkal történt. A korábbi korszakokban is irt nagyszerü elbeszéléseket, mégis, ha Bródy novelláiról beszélünk általában a Nyomor jut először eszükbe. A késői korszakról Czine Mihály a Husevők előszavában igy irt: " A novellairó pedig egyre nagyobbakat hallgat, különben is azt hiszi, kimerült, és hütlen lett hozzá a mestersége. Nem igy volt: mégiscsak megirt nagy novellái... mutatják, hogy most is rendelkezésére állott, talán még teljesebben, mint korábban, a Fantázia, Plasztika és Poézis..."/1/.

A századforduló reprezentativ müfaja a magyar irodalomban mindenképpen a novella. A XIX.század közepének nagy - regényirói a század végére kifulladnak, s már a 80-as évektől a novella müfaja került előtérbe. Ebben az időben a novellairodalomnak egész sor jelentős képviselője születik: Ambrus Zoltán, Gozsdu Elek, Petelei István, Thury Zoltán, Papp Dániel életmüvének jelentős része novella. A 90-es

évektől a naturalista novellisták uj témákat fedeznek fel, s uj mondanivalót. Bródy, Thury, Kóbor Tamás, Petelei világa ugyanis a századforduló átmeneti társadalma, a dualizmus válságos korszaka. Témájuk igy a dzsentri, a magyar középosztály, a kis városok lakói, a parasztság és a földmunkásság válsága.

A századfordulón a sztrájkok, agrárszocialista mozgalmak egymást érik, a szocialista tömegmozgalmak még inkább fellendülnek a Szocidldemokrata Párt megalakulása után. A századvég novellistái tehát ebben az alakuló, forrongó,állandóan fejlődő világban élnek. Csak a novella képes pillanatnyilag ezeket az ellentmondásokat tükrözni, mert a regény megteremtésének a feltételei már, a lira megteremtésének a feltételei még nincsenek meg, igy az alakuló uj valóság elemei a novella müfajában találnak kifejezési lehetőséget.

Az emlitett irók munkássága jórészt a 8o-9o-es évekre esik, de átmegy a XX. század első éveire is. Petelei István általában morális témákatdolgoz fel, pszichológiai témáju novelláinak hősei a " félrecsuszottak, mániákosok, őrültek". Thury, a Münchenben járt iró humoros-szatirikus hangon ábrázolja novelláiban azokat az embereket, akiket birál. Nála már megjelennek azok a hősök is, akik szembefordulnak az őket tönkre tevő körülményekkel. A magyar novella egyébként egész története során a kisemberek, a megalázottak életsorsának tükrözője volt és csak néha bukkan fel a hősiesség példája. Thury, Bródy, Tömörkény, Móricz,Zalka

Máté, Karikás Frigyes novelláiban ez már megvalósult és a mai magyar novellában válik törvényszerüvé.

Részben ezek a hősök jelennek meg Bródynál is, de nála a hősök köre kibővül, hangja merészebb. Ő volt az, aki a legnagyobb robbantást jelentette, aki a legnagyobb felháborodást keltette, főleg a konzervativ kritikusok részéről, aki a legmegtermékenyitőbben hatott az utókorra. Az emlitett társadalmi körülmények mellett az ujságirás napi robotja is a novellák felé irányitja az irókat, s igy van az Bródynál is. 19o5-ig összesen tiz novelláskötete jelent meg. 19o5 után egzisztenciája inkább lehetővé tette volna, hogy az ujságirással felhagyjon. " Ha valaha, akkor most kellett volna megalkotnia rengeteg anyagából a magyar társadalom balzaci méretü regényét" /2/. A balzaci méretü regényből nem lett semmi, a hátralévő tizenkilenc év alatt már csak az emlitett két regény: A villamos /19o7/ és az önvallomásszerü Rembrandt/1925/ keletkezett, tiz szinmü meg tiz kötet elbeszélés: A muskátlis kisasszony és egyéb elbeszélések /19o5/, Szinésznők /19o5/, Regényalakok /19o7/ A hercegkisasszony és más elbeszélések 19o7/, Rembrandt fejek /191o/ Komédia, Karcolatok /1911/, Lyra /1911/, Imre herceg /1912/, Husevők /1913/. Érdekes, hogy ez a jelentős mennyiségü novellatermés hét év alatt keletkezett, 1913-ban jelent meg az utolsó. Igaz, a kötetekben vannak régebbi irások, sőt ismétlődik is néhány.Amikor a novellák befejeződnek, ezután még néhány szinmü keletkezett, mondhatjuk, hogy teljesen felváltják a szin-

müvek a novellákat. Ezután irta még a Timár Lizát, az Árnyékokat, Lyon Leát, A szeretőt és az Orgonavirágot.

A késői novellaskötetek témáiban igen nagy területen mozognak: a romantikus szerelmi történetek mellett a társadalom jellegzetes tipusainak bemutatásáig, a Színésznők lirai portréitól a Rembrandt fejek, vagy a Komédia szinész-müvész-iró portréjáig, s itt született meg az önvallomásszerü Lyra is, melyből életének egyes szakaszairól igen sokat megtudhatunk. Mivel ezek a kötetek semmiképpen sem elemezhetők együtt, igy időrendszerüen követik majd egymást.

Színésznők /1905/ és Komédia /1911/

Szinházi kritikái, a szinházi világban élő cikkei, ebben az atmoszférában született portréi - s talán ez a leg - több a szinházzal kapcsolatos irásai között - jórészt a Bródy és a szinpad cimü fejezetben már feldolgozásra kerültek, igy itt már csak néhány dolgot emelek ki.

A Szinésznők 1905-ös kötet, a Komédia 1911-es. A cikkek jórészt ugyanazok, a korábbi kötet irásai szerepelnek a Komédiában is, csak ez jóval bővebb, nemcsak portrékat tartalmaz, hanem előadások birálatát is. Komoly kritika nem igen van benne, nem vitatkozó szellemü kritikus, mint például a kortárs Ambrus Zoltán, akit olyan " itélni merő" szinházi kritikusként ismertek meg, hogy 1917-ben a Nemzeti Szinház igazgatójának neveztek

ki. Bródy szinházi irásai legnagyobb része jó vagy kevésbé jó portré, vagy egyenesen kis novellává kerekedik ki, mint a Strófák Blaha asszonyról. A Szinház cimü kötetet Ujházy Edének ajánlja, aki maga is irt szinészportrékat. / 19o3-ban, amikor megindult a Jövendő, Ujházi Ede az első számban megkezdi a visszaemlékezéseit és egy egész sorozatot irt Régi nagy szinészek cimmel/. Az Ajánlás után Bródy Blaha asszonyról, Márkus Emiliáról, Jászai Mariról, Varsányi Irénről és a többi nagy szinészről irt portrét. " ... sajna, ez a könyv mégis csak az én,asszonyok dolgában rapszódikus elmém és érzésem munkája"/3/ - irta maga az iró. Igy kell elfogadni és a kor szinházi müvészetének kutatásaihoz felhasználni. Szinháztörténettel foglalkozó kutatók használják is ezeket az irásokat, hiszen pl. Cenner Mihály is Márkus Emiliáról irt visszaemlékezésében emliti Bródynak a Márkus Emilia hajáról irt munkáját./4/.

Regényalakok /19o7/

A cim olyanformán találó, hogy két novella van benne, melyek regényekké nőnek később.
Az egyik A fehérruhás lány. A tanitónő alapötlete található benne. Ez is már feldolgozásra került a szinmü elemzésénél, Tóth Flóra itt a novellában még naivabb szemléletü, mint a szinmüben és a cslekmény megszakad ott, ahol a szinmü bonyodalma tulajdonképpen kezdődik. Érdemes meg -

emliteni, hogy a Bródy-kritikusok sokan helytelenitik is ezt, hogy a novellák cselekménye gyakran ott szakad meg, ahol még a kibontakozást várhatnánk.

A másik novella, amelyből majd kisregény lesz, a Nászvirág. Andorlakiné cimmel jelent meg később. A különbség itt is az, mint az előbbi kettőnél, hogy a novella csak addig játszódik, amig az ifju férj eltünik, a kisregény pedig rámutat az okokra, sőt az ifju asszony élettörténetét egészen a kibontakozásig viszi. Rendkivül naiv, valószi - nütlen, romantikus mindkettő cselekménye.

Egészében véve ez a kötete valamivel gyöngébb a többi novellásкötetnél. Bár a novellákban általában morális tanulság rejlik, ezt azonban naiv, romantikus formában mond - ja el / Pipőke férjhez megy, Két néni stb/. A kötet legjobb irása az Arthur. Alcime: Egy ujságiró élete és halála. Bródynak az ujságirás szeretetétől átfütött vallomása ez. Valószinü, hogy éppen az ujságirás miatt nem tudott munkássága még jobban kiteljesedni, mégis a haldokló Arthurról azt mondja: annak a mesterségnek élt, mely a leg - eszményibb. Azért élt, hogy mindenki másnak hasznot szerezzen és magának ártson. Erdekes ellentmondásra is felhivta itt a figyelmet Bródy: azt mondják, hogy az ujságirói mesterség örlő, mégis a legnagyobb ritkaság a korán meghaló ujságiró. Milyen az az élet, amit folytatnak ? " Párologtatjuk magunkat füsttel, gőzzel, izgalommal és lázzal... Némely részünk csak azért várja meg a reggelt, hogy elolvassa: kell-e a cikke nyomtatásban ? ... Volt

két év az életemben, hogy nem aludtam ki magamat - és van közöttünk legalább 5o ember, aki reggeli öt óra előtt sohasem fekszik le" /5/ Ugyanakkor ez az ujságirói pálya az oka, hogy a mintegy 25 kötetnyi Bródy novella között sokáig élő novellák vannak. A legjobbak azok, melyeket "egy lendületben, tüztől remegő fejjel irta egyetlen javitás nélkül" /6/. De azok, amelyeket azért irt megállás nélkül, mert már várta a szedőfiu, kellett az ujság másnapi számába egy pontosan hat lábnyi szerelmes fabula, a közönség izlésének megfelelő"/7/, ezek a novellák - és nagyon sok ilyen van - korántsem tökéletesek. Ez is a következménye a " legeszményibb mesterségnek."

Novella /1911/

A Földes Anna monográfiában /19o?/ jelzéssel szerepel. A Csongrád megyei Könyvtár anyagából került elő egy kötet 1911-ből. Valószinüleg ez lehetett az eredeti kiadás éve, mert ha 191o előtt jelent volna meg, akkor 1911-ben nem adták volna ki ismét.

A tizenöt kis novella előtt Bródy ajánlása áll.Az első ajánlás az olvasóhoz szól: " Szives jóindulatukba ajánlom ez első kis regényemet, amely ha vadnak, sőt ügyetlennek is látszik, talán mégis érdemel némi figyelmet... ezzel kezdődött a verista irodalom Magyarországon. Nézzétek, mily kemény szókimondással, mosdatlan szájú igazságszeretettel jön az ugynevezett naturalizmus, közeledik azzal a

szörnyü elhatározással, hogy mindjárt belevilágit a dolgok legeslegmélyébe ! ... Jóakaratu mosollyal nézem azt a fiut, aki az irodalom nagy céljai mellett alighanem azért mondta el a budapesti bünös kis mesét, hogy egy ártatlan vidéki lánynak imponáljon, hogy ő milyen tapasztalt és romlott !"/8/.

Ezután következik " A régi ajánlás Lidinek" 1884-ből, majd " Az uj ajánlás Lidiának" követi azt.
A kötet első darabja, a Dina még Békésgyulán keletkezett, 19oo-ban jelent meg a Fehér Könyvben, igy a kisregény nem tartozik késői irásai közé, első karrierista regényeként tartjuk számon. A kötetben szereplő novellák keletkezése a legkülönbözőbb dátumokat mutatja: 19oo-tól 1911-ig. A T ó t h E m e r e n c i a cimü novellájának tanitónője rokon Tóth Flórával. A tanitókisasszony " szabad szellemü nőcske", aki egy szál batiszt ingben és egy fehérpiké szoknyában jött ide, hogy müveltséget terjesszen a nép között, akinek a legtehetségesebb tanitványát viszik el aratni, amikor az igehatározót és a mellékmondatokat tanulná éppen. Előhangja ez a Tóth Flórának. Egyben nem egyezik a későbbi Flóra alakjával; a szinmü tanitókisasszonya ellenáll mindennek. Nem adja fel elveit, de nem adja fel önmagát sem. Ez a tanitókisasszony viszont maga adja a tanácsot Tóth Emerenciának, az anyának: Ha nekem ilyen szép és okos leányom volna, ki nem venném az iskolából, legalább addig nem, amig az igehatározókat meg nem tanulja. És ha el kell adni magamról a testi ruhámat... a testemet ! ..." Tóth Emerencia

megfogadja a tanácsot, az " urtól" meg is kapja a nagy papirpénzt, de ez sem menti meg lányát az aratástól. Igaz, a kislány is,bár az osztály legjobb tanulója, ahogy meglátja a kalászt a mezőn, rögtön elfelejti az egész iskolát, nem emlékszik már az igeragozásra, meg a földrajzra. Az a u t o m o b i l cselekménye már más világban játszódik, a bankárok világában, s az asszony a technikus vőlegényt, az ügyvéd férjet hagyja ott a bankárért, aki biztositani tudja számára az automobilt. Az e m b e r m e g a l á n y a cimü novellában rokonság van Tóth Emerenciával. Mindkettőben a paraszt családfő lányát áldozza fel a földért, a gazdagságért. Igaz, a Tóth Emerenciában csak annyira, hogy a kislányt vizsga előtt veszi ki az iskolából, Az ember meg a lánya cimü novellában viszont meggyilkolja. Nyár volt és aratás idő. Talán már markot is szedhetett volna a gyerek, de hideg vizet ivott és beteg lett. A gazdaság számára haszontalan gyereket el kellett pusztitaniok. Egyik legkegyetlenebb novellája ez Bródynak, az erős győzelme a gyenge felett. A c s á s z á r k i s a ss z o n y cimü novellában ugyanazt mondja ki a házasságról, amit a szimüvekben. Mária Terézia szájába ddja azt, aki lányát, Mária Lujzát biztatja, amikor Napoleonnal készül házasságot kötni."... a testvéreid mind rosszul mentek férjhez. Rosszul a mamára és házunkra vonatkozólag.Ők esetleg boldogok. Te esetleg boldogtalan lehetsz. De nem az a fő. A házasságban egészen más az, ami fontos. Az összeköttetés, a pozició"./9/.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

Néhány romantikus, szerelmes történet van még a kötetben, ezek közül a M á j u s i f a n t á z i a olyan szempontból fontos, hogy ez is a z orgonavirág-motivummal kezdődik. " Már messziről érzem az orgonavirág szinét és szagát, legjobban szeretem mindenek fölött. Előre érzem és várom a télnek végén és ősszel.. Mindig elhatározom, hogy jobban megbecsülöm, erősebben kiélvezem és öntudatosabban eldorálom, amikor van... Most megint itt van. És az ő kedvéért ülök vasuton is, éjjel, hogy hazájába mennék, a bus és komoly Erdélybe, ahol egy hétig minden vidám és illatos a teljes orgonától... /lo/. Maga a no - vella nem különösen érdekes, egy fiatal nő utazik bátyjával a vonaton és illegálisan találkozik udvarlójával. A végén az iró ismét visszatér az orgonához, igy " orgona-keretbe " foglalva a romantikus történetet.

A hercegkisasszony és más elbeszélések /19o7/

Két érdekes novellát találunk a kötetben, a Timár Liza és A medikus novellamagját.
A Timár Liza alapötlete A h e r c e g k i s a s s z o n y cimü novellában található. A hercegkisasszony egy bankár leánya, külföldi intézetekben, panziókban tölti az éveket, az arisztokráciával érintkezik, amig apja Pesten dolgozik. Csak azért nem szakad el az apjától, mert az pénzt ad neki, de anyjától egyre azt várja, erősitse meg a hitében, hogy ő egy herceg gyermeke. Tizenkilenc éves, amikor végre anyjától megtudja a valót, hogy ő már két éves volt, amikor

a herceg udvarolt neki. A hercegkisasszony éppen ugy az álmok világában él, mint Timár Liza, nem tud az álmok világából a földre lépni a tisztes polgári életbe, s ez talán a pusztulását is okozza.

" Mama, én megpróbálok polgári nő lenni, ha belehalok is. Azt hiszem, hogy belehalok".

A másik szinmütéma a J á n o s és b a r á t a i. A medikus /1911/ alaptémája részben már ebben a novellában/19o7/ kerül elő, részben már korábban a Jisbi Benobban /1892 /. Az alapötlet tehát itt is variálódik, amig megszületik a szinpadi mü. Érdemes megnézni, hogy a kötet novellái milyen témakörök köré csoportositathatók.

Nők helyzete - Kiss Anna levele

Pénz - János és barátai, Samu, Vásár, Az albirónő

Szerelem - A hütlen férj

Hatalom - Alfonz herceg

A pénz hiánya a nyomor, a bünök forrása. A kötet novellái legnagyobb részének ez a központi gondolata. Házasságkötés előtt álló hugának akar segiteni Samu. A család becsapta a vőlegényt, mert nincs hozomány. Samu lop annyi pénzt, amennyi kell, s átadja az anyjának, aztán eltünik a láthatárról, s marad a pénz, " eredetének semmi rossz jele nem volt rajta". Ez a novella is jóval korábbi, mint a kötet, még 1889-ben keletkezett. Az a l b i r ó n é azért keresi tisztességtelen uton a pénzt, mert a férjnek nincs állása. Férje azonban nem tudja, hogy miből veszi minden délben a marhahust az asszony.

A nyomoruságban élők mellett témája a nemes, a hercegi hős is. Alfons herceg nagyon-nagyon szerelmes a főcsónakmester lányába, de csak addig, amig király nem lesz.A rang azután feledteti vele a szerelmet, ugyanugy, mint Imre herceggel. Erdekes, hogy a kötet 19o7-ben jelent meg - igaz, a novellák jórészt korábban keletkeztek, igy Az albiróné 1886-ban, Samu 1889-ben, Alfons herceg 19oo-ban, János és barátai 19o3-ban, csak A hercegkis - asszony 19o7-ben - az a hang, amellyel A villamosban jelentkezik, a novellákban nem található meg. Nem található benniik a XX.század első évtizedének munkásmozgalmi légköre, a sztrájkok és parasztfelkelések világa. Inkább, mint ő maga is mondja, még mindig a szobatémák uralkodnak az irodalomban, és ez alól Bródy sem kivétel.

Rembrandt fejek /191o/

A cimadó Rembrandt témából egy novella található, de a másik három témakör is portré: Fejedelmek, Politikusok és halhatatlanok, Müvészek cimmel csoportositotta az iró. A Rembrandt novella az első Rembrandt - irása. / Amsterdam, 19o6. julius/. Több helyen leirja Bródy, hogy Rembrandt milyen szeretettel festette saját portréját. Ez az első cikk teljesen a portrékra alapoz, melyeknek száma összesen több, mint félszáz. A kiindulás riportszerü, mi is mondhatna többet a müvészről, mint az önarckép. Azokat a képeket választotta ki, amelyeket a müvészettörténet is

mint hiresebbeket tart számon. A riport annyira festői, hogy ennek alapján az olvasó előtt szinte Rembrandt egész életutja megjelenik: A kasseli Muzeum kis siheder képétől az utolsó bécsi képig. A kétféle portré találkozik itt, a képzőművészeti és az irodalmi portré. A Rembrandt-fejek a portréknak, s ezen keresztül egy embernek kitünő bemutatása.

Bródy egyébként is kedveli ezt a müfajt, mely ugy a képzőművészetben, mint az irodalomban gyakori. A kiválasztott embernek legsajátosabb ismertetőjegyei bemutatására törekszik. Az irodalomban az ujságirás, a zsurnalisztika területén honosodott meg leginkább, s nem véletlen, hogy Bródy is szivesen választotta müfajául. Érdekes megnézni azt, kiket választott ki témául a müvészek,politikusok, fejedelmek közül. A müvészek sorozat Jókai,Vajda, Munkácsy, Zola, Tolsztoj, Fadrusz János, Tóth Béla és Makai Emil portréját adja. " Mindig arcképfestő szerettem volna lenni: Soha semmi nem érdekelt jobban, mint az a sajátságos szerkezet, amit emberi fejnek szokás nevezni... Kicsiny gyermekkorom óta az volt mindég a fő ambicióm,hogy nézzem és lemásoljam, kivonatoljam és sokszorositsam az emberi fejeket. Es jobban érdekel egy uzsoráskodó pesti ügyvéd arca, mint a legistenibb tájék... Ez betegség, vagy hivatás , nem tudom, nem is törődöm vele"/11/. Lehetetlen itt nem gondolni arra a másik vallomásra, melyet Rembrandt portréjának előszavában irt le: " Nekem a legizgalmasabb társaság minden élők között a mindenét elpo-

csékolt, mindenből kigazdálkodott - és éppen ezért a leggazdagabb müvész" /12/. Erdekli a müvész feje, az alkotó feje, általában az ember. Egész munkássága ezt bizonyitja. A fej mellett a másik testrész, mely a müvésznél elválaszthatatlan, a kéz, s az ujjai. Jókainál ezt irja: " legkisebb jele sincs annak, hogy ezekkel irta tele az egész világot" /13/. A fej, a kéz mellett a müvészi szem, mely " mutatta, hogy mindent tud, mindent érez, mindent lát, és az emberi élet a maga végtelen nagyságában, mélységében és tarkaságában e néhány centiméter nagyságu tükörben visszatükröződik. A kor legnagyobb magyar romantikus iróját irt portréja naturalista portré. A tényszerü aprólékos feltárás erről vall, és naturalista vonás a Rembrandt portréknál az örökletes tényezők kutatása is.

A másik érdekes portré a Zoláé, akinek munkássága oly nagy hatással volt rá. Zola halála adja az alkalmat, a lenditő erőt, akárcsak Jókainál. 1902-ben árvult meg Zola hatalmas iróasztala, Zoláé, akinek " szenvedélye volt embertársai számára megsokasitani az életet, megtanitani a világot, hogy lásson és tudjon becsületesen és boldogan élni, aki " izzó szerelemmel szerette a misszióját, hogy tükör legyen és visszaverje a földi lét ezer izzó sugarát, ijedelmes, mély és fekete árnyékait" /14/. Zola regényeinek témája szociális esemény mind, nemcsak érdekességénél fogva, hanem mert oly szociális érzék, mint az övé nem volt költőben soha e világon - irta róla Bródy." Föltárta az elő-

kelő és polgári társadalom összegabalyodását... sőt az irók szemét beigazitotta a látásra"/15/. Ebben a hat oldalas portréban lényegében belefoglalja Zola munkásságának lényegét: hogy föltárja a valóságot, annak fekete oldalát, fölnyitja a müvészek szemét a látásra, s uj távlatokat nyit az európai regénynek. Bródy Zola ellentmondásaira is utal, hogy a szivével még benne van a romantikában, a módszere viszont a kritika.

A Tolsztoj portré egy regényre, a Feltámadásra korlátozódik, melyet az " erkölcsös , a keresztény, az öreg Tolsztoj irt, és " isteni módra erkölcstelen, pogány".

Az irók sorában egy szobrászt Fadrusz János kapott helyet. Fadrusz halálakor " müvészi egyéniségről szóló rövid essay" megirása lett volna a feladata, de a halálhir megdöbbenti annyira, hogy " nem tud mást, mint motyogni: Fadrusz az ember, az ember". s lesz a müvész esszé-tervéből egy meleg, lirai portré, a személyes emlékeken végigfutó fájdalmas visszaemlékezés a müvészre, aki vakon hitt a müvészetben, s akinek ezt a hitét hirdeti ma is többek között a szegedi Tisza Lajos szobor, vagy a kolozsvári Mátyás szobor.

A két költő: Vajda János és Makai Emil is itt kapott helyet és Tóth Béla, az ujságiró, a "magyar lélek kincseinek első összegyüjtője". Mindegyik irás nekrológ, s az ujságirói feladatból adódik, hogy meg kellett irnia, mivel azonban mind személyes ismerőse, ezért lirai portrék születtek.

A politikusok közül Kossuth, Vaszary Kolos, Andrássy és Tisza portréja érdekes. Kossuth utolsó napjait, halálát kiséri végig, Tiszának legdicsőségesebb napjait.

A harmadik csoportba az uralkodók tartoznak: Ferenc Ferdinand, Erzsébet királynő, II.Vilmos német császár. Érdekes megfigyelni, hogy milyen szeretettel ir az uralkodókról: a halott Erzsébet királynőről, az udvar - hölgyet feleségül vevő Ferenc Ferdinándról.
Egységében hogyan értékeljük a kötetet ? Bár sok a közvetlen, szubjektiv megnyilatkozás, mégis egy mindig jól értesült riporter megnyilatkozásai ezek, aki jelen volt olyan nagy eseményeknél is, mint például Kossuth halála.

Lyra /1911/

A kötet első része - mintegy harminc oldalon keresztül visszaemlékezés az 1905-ös öngyilkosságra. Az önarckép fő gondolatai már a bevezetőben szerepelnek, hiszen ebből az irásból lehet a legjobban következtetni a pályakezdésre. Két dolog volt, ami a pályáját igazgatta: a városok, ahol élt, és a szerelem. Egerben a gimnázium terrasza fehér kőszobrokkal volt mindig tele, s a városban is mindenfelé apostolok és mártirok néztek rá. Az egri hegyekben puha kőzeteket talált, amit tollkéssel is meg lehetett faragni. Minden szobrászatra ösztönözte. A városka fekvése viszont piktori hajlamokat fejlesztett benne: " Völgyben fekszik, telisdetele nagyon korán nyiló gyümölcsfával. Körülveszi

a várost hegy, domb, olyan szinü, mint az aranyos gyik háta. Messziről kék hegyeket szel derékon ... Pompásan lehet megcsinálni kezdő embernek, vizfestékkel " .

A másik kisváros, az északi után a délalföld. " Jó világ volt ott, áldott város az, A házak kicsik, laposak, az utcán kevés az árnyék ... Kedves és szép város volt ; de nem, arra igazán nem alkalmas, hogy képzőmüvészeti hajlamokat neveljen, vagy ébrentartson " /16 . Itt uj muzsa jött, a lány, aki azután férjhez megy máshoz, de megmarad a kötet, amit miatta irt. E szerint a leirás, önvallomás szerint Bródy nem is önmaga akaratából lett azzá, ami, nem tudatosan kezdett irni " ... nem ugy indultam neki az irodalomnak, mint aki szilárdul elhatározta, hogy ezen a téren lesz belőle valami / 17/. Tehát a környezet befolyásolta életpályáját, s már itt is vagyunk a naturaliz - mus elméleténél, vagy egyenesen - s talán nem is erőltetett következtetés - Taine milió-elméleténél, mely szerint az egyes ember tetteit részben az adott környezet határozza meg. A másik összetevő, a faj, itt nem dominál . Tehát az emberi akarat nem tudatos, hanem determinált. Ugyanez már nem mondható el az öngyilkossági kisérletről - a kötet másik irása ezt idézi - azt ugyanis céltudatosan tette, teljesen öntudatnál, amit a pontos előkészités is biztossá tesz.

A pipás ember Mikszáth-portré. Erdekessége, hogy megtalálhatjuk benne Mikszáthnak Bródyról, az ő munkásságáról alkotott véleményét. A " pipás ember " igy nyilatkozott egy egy alkalommal Bródynak: " - Nem helyeslem a Nyomort - ...

Magyarországon vidámnak kell lenni erőnek-erejével." A nyomort ajánlom Önnek, biztosan van, csak nem tudja. A halált, mint műfajt, itt nem szeretik... aki Magyarországon valami akar lenni, jól kell kártyáznia... Akinek idehaza földje nincs, az nem számit. Jobb, ha az ember örökli, de ha igy nem, hát szerezni kell ". /18/. Mikszáth elvei hatnak is Bródyra, ettől a beszélgetéstől kezdve csak minden második hőse hal meg, és hovatovább birtokot vásárolt. " Amikor lo kötet könyvet irtam össze, sietve adtam el - örökáron - hogy két hold földet vásároljak ott, ahol születtem... A tulajdonmókusaim kergetődztek a tulajdon mogyorófabokraimon és én hanyatfekve belenéztem a magam egébe és éreztem, hogy ez mind az enyém: fölöttem a levegő egészen a mennyégig és alattam a föld egészen az izzó pokolig. Könnyes szemmel, hálásan emlékeztem Mikszáthra" /19/. A meghatottság csak egy darabig tartott, az ő "széllel-bélelt" természete nem egyezett sehogy sem a Mikszáth természetével, aki legjobban szeretett pipázgatva üldögélni valami régi nemesi kurián, annak tornácán.Bródy a közönség és az irók irója volt, Herczeg az olvasóké,Ambrus Zoltán az iróké - állapitja meg Czine Mihály, s ha elfogadjuk ezt az osztályozást, akkor nyugodtan elfogadhatjuk Bródyét is, hogy Mikszáth pedig mindig az iróknak irt, s még a halála előtt is, amikor a szomszéd szobában konziliumot tartanak az orvosok, ő azt kérdezi:

- No, mit mondanak ?
- Kik, az orvosok ?
- A fenét ! Dehogy.Az uj könyvemhez. A Noszty fiuhoz mit

mondanak az irók. Maga tudja, Maga látja őket. Én nem hallottam még egy vakkantást is róla. Pedig kiváncsi vagyok, hogy tetszik nekik"/21/. Egyik legsikerültebb irói portréja Bródynak ez a Mikszáthról irt. Rembrandt modorában akarja felrakni a szineket a vászonra, s nagyon jól sikerült. Sok mindent megtudunk a pipás emberről.Megtudjuk, hogy amikor féllábbal már benne volt az Itéletben, őt akkor is az érdekelte, hogyan vélekednek munkásságáról. Leirja, hogyan tudott kártyázni, nála szinesebben nem tudott senki mesélni, több anekdótát tudott, mint akárki , s hogy nagyon vigyázott irói nevére, ha gyengébb irás sikerült, még az álnevét sem irta alá, s hogy európai nagy költő lett " bárha - látszólag - csak magyar ur szeretett volna lenni"/22/. Őszinte szeretet és megbecsülés nyilatkozik meg a portréban. Ugyanakkor az is lényeges, s talán ez a leglényegesebb, amit megtudtunk a portré segitségével Bródyról, az ő életszemléletéről. A kortársak is elismerően nyilatkoznak a Lyráról, igy Erdélyi Jenő a Nyugatban irt a Mikszáth portréról: " Szinte izzott, lángolt ezekben" Bródy Sándor - irta.

A kötet utirajzaiban - főként a Jeruzsálemi tartózkodása alatt készült - érdekes az, hogy ott Jeruzsálemben hogyan jut eszébe a magyar paraszt. Bródy, akinek mintegy nyolcvan kötetnyi müvében könnyen megszámolhatjuk, hogy hányszor áll ki határozottan a munkás ésparasztmozgalmak mellett, itt A szent rög cimü utirajzában egy betlehemi házban ülve állapitja meg, hogy a legtehetségesebb

fajta a magyar, ahol még a paraszt is intellektuálisabb, mint másutt az ur." A magyar paraszt, amely most még csak vagyont gyüjt, de holnap már élni és cselekedni kezd ! Ha a barna paraszt egyszer csakugyan beleáll a munkába !" /23/. Ez azonban még éppen olyan halványan áll előtte, mint a munkásság összefogásának a gondolata.

A jeruzsálemi emlékek közül a szamárral való találkozása is érdekes, mert a jeruzsálemi szamár szemében ugyanazt a fájdalmas nézést látja, amit az öreg Rembrandt szemében látott az utolsó arcképen.

A szinház és az ujságirás - most már ugy látja, hogy mindkettő az irodalom ellensége. Az bizonyos, hogy a napi ujságirói robot nem sok időt hagyott szépirodalmi tevékenységre. Ebben az időben a lapokban egyébként is megszaporodnak a novellák. " Ma - aránylag annyi elbeszélőnk van amennyi ügyvédünk " irta az Egy kicsit magunkról cimü irásában. A novella müfajának a felvirágzását szinte napról napra figyelemmel kisérhetjük. A 9o-es években megszületett igen nagyszámu folyóirat jórészt irodalmi lap, a szépirodalmat közöl.A tárcarovat fokozatosan bővült, s a szerkesztők a romantikus novellákat fogadták a legsziveseb - ben. " Nincs komoly lap, melynek ne az volna a legkomolyabb törekvése, hogy minden napra legalább egy érzelmes vagy csudálatos, de legfőképpen szerelmes történettel szolgáljon" /24/... mindennap sokat beszélünk arról, hogy nagy vagyont szerezhetne az, aki közöttünk ma sok, friss, könnyü

és bájos szerelmi novelletteket tudna irni" /25/. Az irók is megszaporodtak, évenként sok uj jelentkezett." Amikor én kezdtem két-három külföldi nagyságot utánoztunk, leginkább Daudet, Zolát, Turgenyevet, Ma husz-harminc mintaképre kell gondolni" /26/ - irta Bródy. Ő maga uj publicisztikai stilust teremtett, mely nélkül az egész huszadik századi ujságirás elképzelhetetlen lenne. Ennek a stilusnak jellemzője a szuggesztivitás és a tárgy igazságába vetett hit. Felhasználja a beszélt nyelv szavait, azért olyan közvetlen hanguak ezek az irások. A szinházi kritikánál és a portréknál is ez a közvetlen hang dominál.

A kötet két önarcképpel kezdődik, s egy harmadikkal végződik. Az A n d r á s s y u t o n az első kötet megjelenését váró időszakot idézi, s azon gondolkozik, hogyan lehetne ujra kezdeni az életet. Ez az a visszaemlékezés, mely a Nyomor megjelenésének a körülményeivel foglalkozik, s igy már többször került emlitésre.

Az egész Lyra cimü kötetben az értéket mindenképpen az a néhány önéletrajzi irás adja, melyek alapján életének nagyon jelentős periódusait kisérhetjük figyelemmel. " A könyv a maga sok apró vallomásával egy nagy " önarckép, amelyet a rendkivül erős spektroszkóp ugyszólván domboruvá emel ki a papirosból" /27/. A kötet irodalomtörténeti értéke igen nagy. Bizonyos, hogy ha ezeket az önéletrajzi irásokat nem irta volna, ezek nélkül a rembrandti szinekkel összeállitott portrék nélkül ma jóval

kevesebbet tudnánk Bródy Sándorról, az emberről.

Imre herceg /1912/

Két dolog mozgatja a kötet novelláinak hőseit, ugyanaz, ami általában a Bródy-művekben: a pénz és a szenvedély. Az etikai és társadalmi problémák itt is együtt jelentkeznek. S pénz,a rang utáni vágy és a szerelem az, ami megzavarja Imre herceget. A szerelem elfelejteti vele a rangot, később a rang a szerelmet. A novella a nagy kivándorlások idején 1912-ben játszódik. Imre parasztszerelme, Anna Milics is családjával Amerikába vándorol, mert " nem is lány, aki innen nem megy Amerikába" /28/, Ez az az idő, amikor "kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk". Ebben a novellában is keveredik a naturalizmus és a romantika. Ahogyan az orvos elemzi Imre herceg állapotát, az a naturalizmus eszközeivel történik, a fiu és a szerb lányka találkozását viszont romantikusan mondja el. Tehát, most az utolsó kötetben éppugy jelentkezik még a romantika a naturalizmus mellett, mint a korai irásokban.

A pénz irányitja a kötet hőseit. Ez korábban is igy van, de most, a kapitalizmus fokozatos térhóditása idején a pénz még jelentősebb szerepet kap a novellákban./ és a szinmüvekben is ebben az időben/. Ezért áll be Pók Dóra ápolónőnek, hogy pénzt keressen:

Hogyan került a beteghez ?

Pénzt akarok keresni.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

Minek magának a pénz ?

Férjhez akarok menni.

Szeret valakit ?

Nem.

Csak ugy szokásból.

Szükségből. Van egy törvénytelen fiam.

A pénz miatt hagyja el Hun Angéla mérnök-férjét, s hozzámegy az amerikai milliomoshoz, aki mellett csak a milliókknak élt, szigoruan és komolyan ásta bele magát a pénzbe, majd amikor a milliomos férj meghal, beállit a régi férjhez, elzavarja az uj asszonyt, s beszámol róla, hogy hazhozta a sok pénzt, az örökséget a gyerekeknek. A s z e n t t i s z t a s á g hősnője eladja magát egy öregnek, hogy szerelme után mehessen Pestre, aki azután kidobja őt - a szent tisztaság nevében.

A pénz kényszeriti a S z e g é n y e m b e r f e l e s é g e egymást szerető házaspárját, hogy elváljanak. Sok az adósságuk s csak igy lehetséges, hogy megkaphassa a család a férj keresetét. Tragikusan szomoru a befejezés, az asszony könyörög a férjnek, hogy váljanak el, akkor nagyon fogja szeretni.

Két novella van a kötetben, melynek hőseit viszont a szenvedély füti. Az é t k e s ö r e g e k, melynek öreg házaspárja nem tudott magának parancsolni, s a disznóságokból ugy bevacsorázott, hogy még az éjjel meghalt a férj. Mindenképpen Móricz Kiss Jánosának a története jut eszünkbe róla, csak a szituáció más itt. Ebben a novellá-

ban az öregeknek egészségük miatt kell vigyázni, viszont ott a szükség kényszeritette a " csak egyszer jóllakni" vágy kielégitésére Kiss Jánost.

A másik novella, ahol a szenvedély a kormányzó, a B á t h o r y E r z s é b e t . A történelemben is fennmaradt Báthory Erzsébet, Nádasdi Ferencné hire, aki gyilkos szenvedéllyel ölette meg a nála lévő lányokat. Kitünő téma ez egy naturalista novella megirására. Az iró a kegyetlenkedés pontos leirását adja: " Jöttek uj csoportok fehér ümögben, halkan, mint a halál, de jött hat összefogódzva, fehér testükön a friss seb, mint a rubin, mintha csak ékszer és disz lett volna ... a lány megkisérelte, hogy elháritsa magától a száraz karmokat, amelyek alatt forró nedvesség szivárgott alá... egy karosszék mögül leste az alélt lányt, hogyan lélegzik, mint számlálja az óraütéseket " /28/.

A fekete macska hőse egy fiatal tanárseged, aki elő macskákat boncol. Az orvos nem először témája Bródynak, már 1888-ban témául választja az orvosi kisérletezest. Faust orvos akkor azt vizsgálta, hogy milyen elváltozásokat okoz az asszonyokban a szerelem. A fekete macska orvosa állatokon kisérletezik, s azt vizsgálja, hogy hol vannak az érzés központjai és vezetékei. Természetesen nem maradhatott ki a novellából kedvenc hőse, a nő sem. A tudomány iránt erdeklődő orvos végül feleségül veszi a hozzá gyógyitásra menő fiatal lányt. Témája lehetőséget ad, hogy ismételten kifejtse véleményét a női nemről: " Még

mindig meglep, hogy nők vannak a világon, amely - kétségen kivül - a férfiak számára van berendezve... A magam részéről meg volt bennem az igyekezet, hogy magammal egyforma embernek nézzem a nőt, alig sikerült egynéhányszor. .. Biztos, hogy a világ a mienk, de csak arra alkották, hogy benne játsszunk - az asszonnyal..."/3o/ A női nemről alkotott véleménye tehát semmit nem változott öreg korára.

Bródy élete utolsó két évtizedében irt novellái sok érdekes problémát vetnek fel. Az elemzésnél azt emeltem ki inkább a kötetben, ami pozitiv. Meg kell azonban látni azt is, hogy nagyon sok ezekben a kötetekben a gyönge irás. Az iró egész munkásságára jellemző az, amit Ignotus irt róla nekrológjában: " Te mindig tölgynek indultál, s mindig hol tüsszentőpor, hol borsóvirág, hol ha legjobb archidea lett belőled" /31/. Ez az egész életmüre vonatkozik. A sietős, bohémes életmód mindenképpen hozzájárult ahhoz, hogy igazi müfaja a kis terjedelmü novella lett, ugyanugy, mint kortársainak. Mondanivalója, látásmódja, nyelve ebben a müfajában érvényesült a legjobban.

A mintegy tiz kötet novellaanyaga - annak ellenére, hogy irodalomtörténeti szempontból rendkivül érdekes tényeket, összehasonlitásokra lehetőséget adó novellákat sorakoztat fel - egészében véve nem éri el a korai novellák szinvonalát. A kötetek megjelenése - mint a korábbi években is - elég gyorsan követik egymást, s az egyébként rendkivül termékeny iró régi novellákat helyez be az uj

kötetbe, illetve, mint ez a korai korszakban is látható, egy-egy ötlet, gondolat számtalan variációban születik meg keze alatt. Ez a visszatérő téma, motivum, variáció érdekes a vele foglalkozó irodalomtörténészeknek, de az olvasó számára már nem. A kötetek irásai közül sokszor azok a legjobbak, amelyek korábban születtek. A régi irások korábbi összeállitásokból kerültek bele. Érdekes, hogy azok közül a novellák közül, amelyből szinmü születik, csak az Erzsébet dajka sorolható Bródy legjobb novellái közé. Adódhat ez abból is, hogy azok a novellák, melyekből szinmü lesz, rengeteg jó novellával kell, hogy álljék a versenyt, s A medikus, A tanitónő, a Timár Liza alapnovellái kicsit elvérezhek ebben a versenyben. Az ezekből a novellákból kinőtt szinmüvek azonban egyedül állanak, nincs olyan összehasonlitási alapunk, mint a novelláknál. A szinmüvek jobb szinvonalát okozhatja az is, hogy gondosabb a kidolgozás, a dialógusok szerves alkotórészét adják a münek. Igazat kell azonban adnunk annak a meglátásnak is, melyet Gergely Gergely vet fel, hogy a novellákban viszont több a lehetőség, mint ami megvalósul a szinmüvekben.

A késői novellásköteteknek teljes megitélésénél is - mint a müveknél - mindig az irói személyiség külső és belső világából, problémáiból kell kiindulnunk. A Rembrandt elemzésénél próbáltam már ezt a világot megrajzolni, a késői Bródy problematikus egyéniségéből kiindulva elemezni a Rembrandtot. Ugyanebből az irói egyéniség-

ből kiindulva kell értékelni a késői novellákat is. Bár lényeges különbség van az 1906 és 1910-es évekbeli iró lelkiállapotában, alapjában véve azonban a müvész és a világ, vagyis a müvész és a társadalom viszonya az utolsó husz év alatt nem sokat változott. Ő is végigjárta Rembrandt, vagy a regényhős Lucien Rebempre utját, saját karrier-regény hőseinek sorsát. " Volt népszerü, volt hires." - irta Rembrandtról. Végigélte a századforduló forrongó évtizedeit s a müvekben - a valóság tükreként -a müvész csak szenvedő alanyként jelentkezik.

A Rembrandttal való hasonlóság a novellák szétt örtségénél is látható. Bródynak már nem volt ideje összeszerkeszteni regénybe a megirt kis mozaikokat, ugy kerültek egymás mellé sorba, nem szerves szerkezeti egységet alkotva. Ezt ugyan nem mondhatjuk el teljesen a novellás kötetekről, mégis a dekoncentráció, a szétlazulás látható ezeken a köteteken is. Egyrészt a novellák anyagának összeállitásánál látható ez, a korábban is emlitett ismétléseknél jelentkezik. A fiatal irónál érdekes variációnak láthatjuk, ám itt már önismétlésnek hat. A novellák jóval fakóbbak, mint a korábbiak, s nincs meg bennük tematikailag sem az a vezérfonal, ami a kezdeteknél figyelemmel kisérhető. Sok az egyszerü szerelmi történet, vagy ahogyan ő irja: szerelmes mese. Ez még nem lenne baj, ha jó a novella. A közönség kivánta, a szerkesztők kérték tőle a szerelmes fabulákat. Esztétikailag azonban

kevés novellája érte el a korábbi szinvonalat. Vannak ugyan novellák, amelyekben fölcsillan valami a régi Bródyból. Az erőfeszités, az ujra folytatni akarás érezhető ezekben a müvekben. S hogy az erőfeszités nem volt hiábavaló, azt mutatja utolsó korszaka legnagyobb felcsillanása: a Rembrandt. A Rembrandton érezhető, hogy belülről jön az iróból, nem a szerkesztő és a közönség kerésére született, hanem a tragikus belső harc megszenvedett irása. Ezért olyan őszinte.

A korábbi időben, 1905 előtt keletkezett novellái tematikailag is egységesebbek, egynemübbek, mondanivaló - jukban forradalmibbak. Ezeken a novellákon már jórészt érezhető az elszigeteltség, amely majd a Rembrandt irása idején fokozódik. Nem csupán olyan szempontból érezhető ez, hogy az iró életszemlélete megváltozott, kissé rezignált, a haláltól menekvő, az életbe belekapaszkodó ember lesz belőle, hanem hősei is jórészt megváltoznak. Mig a korábbi irások szereplői általában egy-egy jellegzetes tipus, főleg a nagyváros kisemmizettjei, vagy a faluról felkerült városi ember, néha egy magasabb társadalmi osztály képviselője, addig most 1905 után inkább a lelkibetegek felé fordul. valószinüleg saját lelkiállapota is befolyásolja ilyen irányban. Hősei a betegek, egzótikusok mégis a társadalomtól való elfordulását jelentik. A szinmüvekben is - a novellákhoz hasonlóan - egyre kevesebb a szenvedő kisember, egyre több a polgári hős, a gondtalan nemesi világban élő ember. Nem véletlen, hogy a szociális problématika fogy a novellákból, a ceruzát puhábban fogja, s a főkonf-

liktus a már említett szerelmi bonyodalom lesz. Az író maga is több helyen említi, hogy a közönségízlés és a szerkesztők kívánsága determinálja az írókat, mégis Bródy egyéni körülményeiből adódó megalkuvás, kifáradás, kifulladás az oka, az ismert problémák, az életkörülmények. Hiányzik már belőle a harcosság, fizikai - szellemi ereje egyre fogy, s hiába álltak már elébe a barátai, hogy "folytatni, folytatni, folytatni ", az utolsó tiz évben már lassan csak az életéért harcol, mint az öreg Rembrandt.

"Volt népszerü,volt hires,aztán,
mint a dolgok rendje hozza,öregedett".

/Rembrandt/

VIII.

Az u t o l s ő é v t i z e d

"Nem akartam semmi lenni, nem is lettem semmi" - irta rezignáltan az öreg Bródy. Életének utolsó tiz éve ebben az állapotban folyt le. 1915-től 1924-ig, haláláig keveset irt. Elfáradt. Ő, aki a XX. század legelső merész folyóiratát meginditotta, a Nyugat munkájába már nem tudott bekapcsolódni. Leszámolt életével. " Hogy én nem kellek, az nem baj. Én megcsináltam a magam dolgát. Az uj módi magyar ujságirásnak, az uj földnek talán mégis csak én voltam a megtermékenyitője, ganéja: ahogy tetszik. És én nem külföldről jöttem, itthon születtem. Itten bujtam ki a falu földjéből, a bostyák kakukkfüves utcáiból ". /1/

Két nagyobb fellángolásáról beszélhetünk az utolsó évtizedben. Egyik a második Fehér Könyv meginditása 1914-ben. Nagy lelkesedéssel fogadják. " ... első érzésünk : nem változott, mindig elöljárt, mindig friss, elfogulatlan, sok szempontból néző, rendkivül érdekes... A temperamentuma nem loboghat ugy, mint a régi Fehér Könyvben, az sem az irón mulik, hanem a korszakon, amelyben a könyv megjelent... teljes szivvel gyönyörködünk ott,

ahol semmiféle szempontnak nem kell magát alárendelnie, ahol az elbeszélő Bródy jut szóhoz... nincs a gazdag, százhatvan oldalas könyvnek egyetlen cikke és sora, amit nem a legnagyobb érdeklődéssel olvas az ember. "/2/, A Nyugat 1915-ös számában Lengyel Menyhért üdvözölte ilyen lelkes szavakkal a Fehér Könyvet. Az igazság az, hogy ez a könyv már a " tüzes magyar könyv"-nek a nyomába sem ér, a cikkeket jóval puhább tollal irta, mint régen. Valószinüleg a háboru is hozzájárult, hogy nem is lett hosszu életü a másodszülött Fehér Könyv.

A második fellángolás 1919. A Tanácsköztársaság alatt felélénkül, s bár az utóbbi négy-öt év alatt alig irt valamit, a forradalom visszaadta életkedvét. Megirta a május elejére meghirdetett pályázatra az Orgonavirágot, az egyfelvonásos szinmüvet. Többen kaptak felkérést egy alkalmi mü megirására, ő volt az egyetlen, aki elkészült vele. Elő is adták a Vigszinházban. Ünnepelték az irót, Nagyobb eszmei haladást nem tett a proletárdiktatura alatt sem, de következetesen megmaradt a polgári társadalom elitélésénél akkor is, amikor a polgári ellenzék megrettenve huzódott vissza. A Tanácsköztársaság bukása után természetesen neki is üldözésben volt része, pedig ennek a szinmünek a megirása volt egyetlen aktiv cselekedete a proletárdiktatura alatt. Szabó Dezső még a könyveit is kitiltatta a kirakatokból, pedig korábban a Singer és Wolfner kiadó a következőképpen hirdette a müveit: " Tagadhatatlan, hogy Herczeg Ferenc és Bródy Sándor ma

a legtermékenyebb és legnépszerübb irói az uj magyar irodalomnak. Mindketten más uton haladnak ... de találkoznak és testvériesen osztoznak a közönség szeretetében". Volt ugy, hogy a kiadó ötven müvét is hirdette egyszerre. Szindarabjai is lekerültek a szinházak müsoráról, pedig korábban négy-öt szinházban is játszották őket egyszerre. Ez még akkor volt, amikor " a régi ferencjózsefi Magyarország napja sugárzott körülötte. A könyvesboltok kirakatai az ő munkáival voltak tele, a pesti utcák plakátoszlopain egyszerre négy szinlap hirdette négy különböző szinházban játszott darabjait "./3/

Ez az idő már messze jár, az ellenforradalom idején jóformán mindenki elfordult tőle, megfeledkeztek róla. " Volt népszerü, volt hires, aztán, mint a dolgok rendje hozza, öregedett ... " - irta Rembrandtról, valójában magáról az iró. Akik szerették, azoknak fájt, s nem tudták megérteni, hogy igy mellőzik mindenütt Bródyt. Hatvany Lajos irta később erről az időszakról: " Az országnak, még annál is többnek, szinte-szinte a világnak kellett összedülnie, hogy az ujságlapokon, szinlapokon, sokezer példányban forgó folyóiratok és könyvek cimlapjain egyre sistergő Bródy név kihüljön. A sikerek dédelgetett kedvence nem tudta mire vélni az elhagyatottságnak ránehezült csendjét és nyugalmát " /4/ Ignotus irja róla visszaemlékezéseiben, hogy kellett valami oknak lenni, hogy aki a fele mótát ugy el tudta huzni, a másik felét már nem tudta kimuzsikál-

ni. Borzasztóbbnak látta ezt Tolnai Lajos és Petelei István sorsánál is, akiket nem vettek annyira észre. Ott törvényszerübb az elfelejtés. Bródynak azonban bekocogtak az ablakán és azután hagyták ott.

Senkitől sem kért semmit, önkéntes emigrációba ment Ausztriába és Olaszországba. Pádovából megirta Gárdonyi Gézának hires levelét. Egész irodalmunkban, de talán a világirodalomban sincs párja ennek az izzó gyülöletből és rajongó szeretetből egybefont, gunykacajba és zokogásba fulladó apokaliptikus remekmünek - irta Kárpáti Aurél a Bródy levélről. A másik nagy egri müvésztől bucsuzik az iró ebben a testamentum jellegü irásban. Bécs mellett Bádenben él sokáig, egy barátja korházában gyógyittatta magát, s irta a Rembrandtot, melynek szinte minden sora mögött az iró szenvedő arcát látjuk. Nem véletlen, hogy ugy át tudta élni a holland piktor fájdalmas öregségét, hiszen oly sok a hasonlóság a két sors között. " Valamikor mindenki paroLázott vele, neves,gazdag, s ezért természetesen tisztelt ember volt, mostanában már csuszott lefelé a saját lejtőjén, némely fő-köszöntők már nem is köszöntek neki, nem vették észre, nem akarták észrevenni: egyszerüen szegény és öreg lett és a kortársak kiméletlenek. Letörve, csaknem szélhüdötten, a társadalomból és a városból, tehát a hazájából kilökve, a napi gondtól, mely nélkül alig tudott megélni, a haja is kikopott egészen." /5/

Leirta Rembrandt betegségének különböző stádiumait. Már nem játszadozott ugy a halállal, mint ifju korában.

Már a Lyrában 1911-ben az élet szeretetéről irt: " Egyszerüen és komolyan kezdem szeretni az életet, megszerettem és most belebujok, de ugy, hogy a halálnak lesz dolga, amig rámtalál." /6/. Általában az élet szeretete már kicsendül ebben az időben irt müveiből. Már az 1907-es A villamos is, és általában az öngyilkossági kisérlet után keletkezett müvei a halállal szemben, melyet ifjukorában olyan rokonszenvesnek látott, az élet szeretetét hirdetik. A nagybeteg Rembrandt könyörög az orvosnak, hogy mentse meg őt: " Kegyelmezz... még csak öt évet, egy évet, amig csak egyszer erősen kidolgozhatom és kiszerethetem magamat. Hát nem eleget dolgoztál, nem volt elég a szerelemből ? Nem, mind a kettőt most kivánom és most izgat csak igazán"/8/ A háládatlanság, a közöny most már mindig megmaradt körülötte. 1923. december 10-én tette rá a pontot a Rembrandtra a Grünwald szanatóriumban. A Rembrandt befejező sorai már olyanok, mint egy fájdalmas kiáltás: " Nem szeretem többé a halált, elvesztette előttem minden népszerüségét. Pedig hogy szerettem fiatal koromban, hátborzongató szerelemmel: éltem belőle, fölnagyitottam, beléje bujtam, tort ültem fölötte, és most félek tőle. - Félek tőle ... "/7/

A kiáltást azért valakik meghallották. Amint Bródy András, fia irja, Hatvany és Dungyerszki György váltották ki a badeni szanatóriumból, ahol fülig el volt adósodva. Egy rendőrtisztet, Néczey Péter ültette fel a vonatra és hozta haza. Amikor a kis kofferral, amiben a Rembrandt, édesanyja utolsó levele, egy szemüveg, egy piros bőrtárca,egy

biblia, három nyakkendő és Dosztojevszkij Bün és bünhődés cimü regénye lapult - megérkezett, fiai várták az állomáson. Pirulva, szinte sirva köszöntötte őket.

" Szerbusztok fiuk ! Itt vagyok, hazajöttem. Elhoztam a Rembrandtot, butort, lakást veszünk Óbudán rajta. Vigan élünk majd együtt. Semmi baj"./8/. " Nem vett butort és lakást. Kórházról korházra vándorolt, szanatóriumi szobákat cserélgetett. Elkopott, elégett, meghalt, éppen ugy letörten és kisemmizve, mint hőse: Rembrandt" /9/.

Élete utolsó éveit itthon tölti, de nagyon elhagyott és beteg állapotban. Bár az iró már nem akart többé verekedni, felé mégis mindig azt kiabálták: " kövezzétek meg " irja Hatvany Lajos visszaemlékezéseiben. " Bródy Sándort biztos és kegyetlen vasával érte utol a tragikum, amelytől ugy irtőzott.

Társadalmon kivüli állapotba jutott, sansculotteok közé, meghasonulva, összetörve, elkomiszodva és dhagyatva fordult fel egy korház zugában, mert ez a gonosznak, romlottnak kikiáltott falurossza, ez az önző ember alapjában az emberiség javáért hevülő, naiv, becsületes lélek volt, akinek végül is, ha akarta, ha nem, a magyar haladás ügyének meddő és nehéz vértanuságát kellett vállalnia." /lo/. Élete utolsó éveiben hiába is volt már benne akarat, a fizikai erő fogyott ki belőle. Szinte csak meghalni jött már haza Ausztriából.

Halálakor Juhász Gyula - aki a halállal való ba -

rátkozásban rokonlélek volt vele - igy irt róla: " annyira élet volt, emberség, szenvedély, szertelenség, lobogás, szerelem és gyülölség, hogy nehéz a neve mellé irni ma hirtelen: meghalt. Hiszen a halállal ő már régen komázott, mint az élet minden nagy és igaz szerelmese" /11/.

Álljon itt befejezésül két kortárs fájdalmas-meleg visszaemlékezése Bródy életének utolsó időszakára.

Nagy Endre: " Már nagyon beteg volt, én is halálosan betegen feküdtem és ő ápolónője támogatásával feljött hozzám látogatóba. Közös orvosunk volt és ravaszul szerette volna kiszedni belőlem a titkot,hogy mit tart róla az orvos. Azt kérdezte tőlem: " Monda - hiszed-e, hogy lesz még ember belőlem?" Az iró igérgette, hogy meg fognak mindketten gyógyulni, hamarosan kiülhetnek egy padra és nézik majd a napsütésben, hogyan játsszanak a gyerekek.

" Nem akarok igy élni ! Nekem igy ez nem élet !

El is jött a tavasz, de őt már nem birta kicsalogatni a szanatóriumból. Hiába meséltem neki, hogy a ligetben már rügyenek a fák és már kirakták a virágokat a rondora. Szégyellte magát a tavasz elöl, hogy tul nem ragyoghatja"./12/

A másik visszaemlékező Kárpáti Aurél:

"... amikor utoljára láttam. Egy zimankós téli estén, az irók klubjában az Otthon-Körben. Uristen, mi lett már akkor a magyar Zolából. Bizalmatlan, riadt tekintete tétován siklott ide-oda. Fürge, okos és fölényes fiatalok közt idegenül érezte magát. Szavait, amelyeket valamikor vigyázva lesték, most háromszor is ujra kellett kezdenie, hogy ráfigyeljenek.

Sirni való volt az. Más világ jött, rossz, gonosz és hálá-datlan, amely egyszeribe elfelejtette a régit. Azt, amely-ben Bródy Sándor pazar kézzel szórta szét szellemének mély-tüzü gyémántjait, könnyedén és könnyelmüen. Egy felperzselt világ hamuja szürkült a hajában. A hajdani szép fekete pár-duc morózus, kopott, szürke medvévé öregedett. S bennem e-gész este ott gyötrődött a fájdalmas kérdés: hát érdemes volt ? Jó, hogy ő ezt nem kérdezte, amikor gyöngybetüit egy-más mellé rótta ! Sohasem számitotta ki az irásaiból sarja-dó polgári hasznot. Csak adott bőségesen, a maga gyönyörüsé-gére, ahogy az az utolsó, zseniális bohém-költőhöz illik.

Azután elment. Békén, zokszó nélkül, ha nem is meg-nyugodottan. Augusztus derekán mindig csillaghullás van.I-lyenkor futott le az ő csillaga is. Gárdonyi után a másik " egri csillag " ... /13/.

Feldolgozott Bródy-művek

Regények

A villamos. 1907. Könyv alakban 1909. Grill Kiadó.

Rembrandt. Egy arckép fényben és árnyban. 1925. Athenaum Kiad.

Színművek

A dada - 1902

A tanitónő - 1908

A medikus - 1911

Timár Liza - 1914

Árnyékok - 1914. Drámai kisérlet egy felvonásban

Lyon Lea - 1915

A szerető - 1917

Orgonavirág -1919

Elbeszéléskötetek

A muskátlis kisasszony és egyéb elbeszélések. 1905. Pallas.

Színésznők. 1905. Jövendő.

Regényalakok. 1907. Singer és Wolfner Kiadó.

Novella. 1911. Singer és Wolfner Kiadó.

A hercegkisasszony és más elbeszélések. 1907. Singer és Wolfner.

Rembrandt fejek. 1910. Singer és Wolfner Kiadó.

Komédia, karcolatok. 1911. Singer és Wolfner Kiadó.

Lyra. 1911. Singer és Wolfner Kiadó.

Imre herceg. 1912. Singer és Wolfner Kiadó.

Husevők. 1913. Singer és Wolfner Kiadó.

Elméleti munkák

Jegyzetek a szerelemről. Singer és Wolfner Kiadó.

Lárvák, kritikák. 1911. Nyugat.

Elmélkedések. 1914. Lampel Kiadó.

A felboncolt sziv. 1914. Athenaum.

A szerelem élettana. 1922. Wien.

J E G Y Z E T E K

B e v e z e t ő

1. Hatvany Lajos: Emlékbeszéd Bródy Sándor felett. Századunk, 1931. 6-25 - l.

Rembrandt fejek.Nyugat,1910.683-686.l.

A szerető.Bródy Sándor uj darabjának bemutatója a Magyar Szinházban.Pesti Napló, 1917.

Bródy a szinmüiró. Lyon Lea alkalmából. Nyugat, 1915. II.1o27.l.

2.Komlós Aladár: Bródy Sándor.Irók és elvek.Irodalmi tanulmányok. A Nyugat kiadása.Bp.1937.26-49 l.

3.Babits Mihály: Könyvről könyvre.Nyugat,1934.II.329.l.

4.Horváth Zoltán: Magyar századforduló.Gondolat,Bp.1961. 196.l.

5.Bóka László: A tanitónő. Tegnaptól máig.Szépirodalmi Kiadó, Bp.1958.458-476.l.

Bródy Sándor kisregényei.Válogatott tanulmányok.Bp.1966. 437-447.l.

6.Czine Mihály: Bródy Sándor novellái.Kortárs 196o. 725-734.l.

7.Illés Jenő: Bródy Sándor drámái. Szinház.Szépirodalmi Kiadó. Bp.1964.Bevezető.5-23.l.

8.Juhász Gyula: Bródy Sándor, Szeged, 1924.augusztus 13.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

9. Diószegi András: A szecesszió.Itk.1967.151.l.

1o. Zola: Le roman experimental. 1880.

11. Czine Mihály: Móricz Zsigmond utja a forradalmakig. Magvető Könyvkiadó.Bp. 196o.289.l.

12. Nagy Lajos: Bródy Sándor: Rembrandt.Nyugat. 1925. II.297.l.

13. Juhász Gyula: Im.

II.

1. Bródy Sándor: Lyra. Singer és Wolfner Kiadása. 1911.21.l.

2. Kárpáti Aurél: Bródy Sándor: A sas Pesten.Válogatott irások. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.1954.8.l.

3. Bródy Sándor: Lyra. Im.19.l.

4. Bródy Sándor: Lyra. Im.19.l.

5. Juhász Gyula: Bródy Sándor.Szeged,1924.augusztus 13.

6. Bródy Sándor: Lyra. Im.23.l.

7. Juhász Ferencné: Bródy Sándor hőskora. Kandidátusi disszertáció, 1964.

8. Gergely Gergely: Földes Anna: Bródy Sándor.Itk. 1966. 5o3.l.

III.

Az indulástól az öngyilkossági kísérletig

1. Bródy Sándor: Lyra. Im. 3.old.

2. Bródy Sándor: Lyra. Im.8.old.

3. Kárpáti Aurél: Bródy Sándor. Im.5.old.

4. Bródy a Lyrában és máshol is arra hivatkozik, hogy Nyomorral tizennyolc éves korában jött föl Pestre. 1863-ban született és a Nyomor 1884-ben jelent meg Békésgyulán. Igy legalább huszonegy éves volt, amikor a fővárosba érkezett.

5. Bródy Sándor: Lyra. Im.2o5.old.

6. Egyetértés 1884.

7. Szomaházy István: Magyar naturalisták 1888. A naturalizmus. Gondolat. Bp. 1967. 291.l.

8. Gergely Gergely: Földes Anna: Bródy Sándor.Itk.1966. 500 old.

9. Szomaházy István: Im.293.l.

lo. Czine Mihály: Bródy Sándor: Husevők. Magvető Könyvkiadó. Bp.196o.12.old.

11. Hatvany Lajos: Bródy Sándor a szinmüiró.Nyugat.1915. 1o27.old.

12. Földes Anna: Bródy Sándor. Im. 91.old.

14. Vajda Miklós: Bródy Sándor. A nap lovagja bevezetője.

15. Bródy Sándor: A nap lovagja. 1902.

16. Bródy Sándor: ~~Bródy Sándor~~: Magyar Hirlap.338-339.l.

17. Gergely Gergely: Földes Anna: Bródy Sándor.Im.500.l.

18. Gergely Gergely: Földes Anna: Bródy Sándor. Im.500.l.

19. Mikszáth Kálmán: Bródy Sándor: Irói arcképek. Müvelt Nép. Bp.1953.148.l.

20. Komlós Aladár: Bródy Sándor: Nyugat. 1937.26-49.old.

IV.

S z i n m ü v e k

1. Hont Ferenc: Magyar szinháztörténet.Gondolat.Bp. 1962. 181.l.

2. Lukács György: A modern dráma.Budapest,Franklin Társulat, Magyar Irod.Intézet és Könyvnyomda. 1911.

3. Hont Ferenc: Im.182.l.

4. Móricz Zsigmond: Fiatalok mestere. Szinházi Élet.1918. XII.22-29.

5. Lukács György: Im.523.old.

6. Földes Anna: Bródy Sándor. Im.58.old.

7. Mikszáth Kálmán: Irói arcképek. Im.149.l.

B r ó d y é s a s z i n p a d

1. Bródy András jegyzetei a Szinház cimü kötethez.Bp.1964.512.old.

2. Illés Jenő: Bródy Sándor drámái. Szinház. Im.16.old.

3. A Rádió 1968-ban az Árnyékokat, A Televizió 197o-ben A fejedelem dimü darabot mutatta be.

4. Lukács György: A modern dráma. Im.II.6.old.

5. Bródy Sándor: Komédia. Singer és Wolfner Kiad.1911.45.old.

6. Bródy Sándor: Komédia. Im. 45.old.

7. Bródy Sándor: Hálás utókor. Komédia. Im.214.old.

8. Bródy Sándor: A forradalmi szinház. Cilinderes Tiborc. Magvető. 1958.137.old.

9. Bródy Sándor: Uo.

lo. 1969-ben uj kiadásben jelent meg.

11. Bródy Sándor: Ujházy Edének. Szinésznők. Jövendő,19o5.V.

12. Bródy Sándor: Strófák Blaha asszonyról. Szinésznők.3.old.

13. Bródy Sándor: Duse regénye. Szinésznők. 11.old.

14. Bródy Sándor: Márkus Emilia mint leány. Szinésznők.4o.old.

15. Bródy Sándor: Komédia.Im.1911.kiad.7.old.

16. Bródy Sándor: Komédia. Im.1911.kiad.7.old.

A t a n i t ó n ő

1. Bródy András jegyzetei. Im. 515.old.

2. Bródy Sándor: Hauptmann. Elmélkedések. 1914

3. Pintér Jenő: Irodalomtörténet. Bp.1926.Franklin Kiad.

4. Lukács György: Im. II.köt. 524.old.

5. Biró Lajos: Strófák. A tanitónő. Nyugat.19o8.I.719.old.

6. Bóka László: A tanitónő. Tegnaptól máig. Szépirodalmi Kiad. 1958.459.old.

7. Szinház. 1968. 3.sz.

Szegeden is a Tanácsköztársaság idején a szinház életében jelentős változások történtek. 1919. március 3o-án Dettre János dr. kormánybiztos Juhász Gyulát bizta meg a szinházi müsor összeállitásával. Április 17-én Heyermann Remény cimü müvének bemutatása előtt Juhász Gyula előadást tartott a naturalista drámáról és - mint Jenő István irta a Délmagyarország 1969. április 13-i számában - vázolta a modern dráma forradalmának gyökereit. " Az uj dráma - mondotta - a világnak a képét igyekszik tükrözni a szinpadról, a legmesszebb hangzó dobogóról hangot adni ... ". Ennek a koncepciónak alapján Gorkij Éjjeli menedékhely-ét, Tolsztoj Élő holttest-ét, Hauptmann és Csehov müveit tartotta Juhász Gyula az irányzat legjobb drámáinak. A Tanácsköztársaság idején bemutatásra került a szegedi szinpadon Tömörkény Barlanglakók cimü müve, Garami Ernő Megváltozás felé, Ibsen Vadkacsa, Turgenyev Kegyelemkenyér, Moliére Tartuffe. Tervezte Juhász az Éjjeli menedékhely bemutatását is, erre azonban a szinháztól való megválása miatt nem kerülhetett sor. Ebben a müsorkörnyezetben adták elő már 1919. március 16,2o és 21-én Szegeden A tanitónőt. A helyi sajtó előzetesen hirt adott az eseményről: " A tanitónő, Bródy Sándor falusi életképének előadása vasárnap délelőtt lo órakor lesz a szinházban. A tiszta jövedelem az uj Munkás - Otthon javára fordittatik". / Délmagyarország, 1919.március 16./
A bemutató után irt kritikákból nem derül ki, hogy milyen befejezéssel került szinre. Sajnos ezt a debreceni előadásról sem lehet kideriteni. A Szegedi Napló 1919. március 2oán azt irta, hogy " A valószinütlen alakokkal teli tanitónőt elvenitette fel a szinház teljesen uj szereposztásban. A forradalom jut eszünkbe róla, mely véget vet a szolgabirónak ". A szolgabiró alakját ugyanakkor nem találja jónak.
A Délmagyarország kritikusa a legjobb Bródy darabnak találja A tanitónőt: " A szerkezetében egy kicsit darabos, a cselek-

mény széteső, de sok szociális igazságot feltüntető szinpadi mü, mely annak idején feltünést, sőt megütközést keltett bátor hangjáért, merész szókimondásáért." / Délmagyarország, 1919. március 2o./

A tanitónő másik szegedi vonatkozásu kuriózuma, hogy a darab 19o8-as nagyváradi bemutatójáról Juhász Gyula irt a Szabadságban kritikát. Rámutatott arra, hogy A tanitónő gyökerei már a Hófehérkében megvannak. A falusi tiszteletes alakjára gondol itt, mely mindig vonzotta az irót, a különösképpen a falu " a magyar falu, amelyben született, " amelyben sirok, emlékek, gyermekálmok, ifju remények hivogatják ... Falusi interieur levendulája illatozik ebben a szinjátékban. Rippl-Rónai ecsetjére méltó magyar hangulatok, álmok"./Szabadság, 19o8. május 19./. Meglátja A tanitónő lényegét Juhász, azt, hogy bár idillnek látszik, a magyar falu idillikus képe is lehetne - hiszen Bródy észreveszi a falu muskátlis nyugalmát is - de az idill hátterében, s ennek mélyén tragédia szunnyad.

8. Ugyanugy tiltakoznak a falu előkelőségei a Zola regény ellen, mint a konzervativ kritikusok a valóságban.

9. Biró Lajos: Strófák. A tanitónő. Nyugat. 19o8.72o.l.

lo. Bóka László: A tanitónő. Tegnaptól máig. Im.464.l.

11. Bóka László: A tanitónő. Tegnaptól máig.Im.461.l.

A m e d i k u s

1. Bródy András jegyzetei. Im.52o.old.

2. Osváth Béla: Türelmetlen dramaturgia.Szépirodalmi Kiadó. Budapest 1965. 1o7.old.

3. Illés Jenő: Bródy Sándor drámái. Im.21.old.

4. Illés Jenő: Im. 21.old.

5. A Nagyváradi Naplóban Joó György / Juhász Gyula/üdvözölte A medikus bemutatóját. / 1911.február/28/." minden Rembrandti félhomálya és ármánya mellett is olyan aranyos ragyogásu, olyan melegfényü, olyan szinpompás ez a világ, a Bródyé. Ez különbözteti meg Bródyt a mesterség, a müipar szinpadi sikerlovagjaitól".

T i m á r L i z a

1. Osváth Béla: Türelmetlen dramaturgia. Im.115.old.
2. Földes Anna: Bródy Sándor: Im.77.old.
3. Lengyel Menyhért: Nyugat 1914. 489-49o.l.
4. Bródy Sándor: Hercegkisasszony. Regénytárgyak.19o7.
5. A bemutatón a főszerepet Varsányi Irén játszotta Tanay Frigyessel, aki Kunó gróf megszemélyesitője volt. Első Bródy szerepét Varsányi Irén A dadában kapta. A dada bemutatója előtt hosszabb ideig tartózkodott Heves megyében Bródy anyósánál és apósánál, hogy megtanuljon " hevesül" beszélni. Összegyüjtötték Varsányi számára a falusi parasztlányokat, hogy megtanulja beszédüket. Elvitték a környező helyekre, Apátiba, Pélyre, Zaránkra. Varsányi megtanulta a parasztlányok nyelvét és nagyszerüen alakitotta A dada főszerepét. Ő játszotta A tanitónő Flóráját is, és a többi Bródy mü főszerepét. " Ettől a szereptől kezdve apám minden vigszinházi darabja Varsányi Irén testére, hangjára, müvészi tisztességére épült. A legjobb, a legfinomabb, legszebb hangu hangszer, ami és aki sohasem fogott gigszert"- irta Bródy András./ Jegyzetek a Szinház cimü kötethez. 514.old./Hogy az iró mennyire elégedett volt Varsányi játékával, azt a Varsányi Irénről irt, 19o5-ben a Szinésznők c.kötetben megjelent munkájában olvashatjuk:"... soha el nem muló hála köt hozzá, amiért egy darabom nehéz főszerepének teljes szövegét, szórul-szóra megtanulta és rendkivül lelkiismeretességgel meg is játszotta... neki nem a hiuság az eszköze ... a szinház, az neki maga az élet ... Öntudatos, müvészi becsvágya van Varsányi Irénnek, ami az ő korában ... a legnagyobb ritkaság".

Á r n y é k o k

1. Nemrégen ujitották fel a rádióban /1968.december/ Gábor Miklóssal Egy elfelejtett Bródy dráma cimmel.

L y o n L e a

1. Bródy András: Jegyzetek. 524.old.
2. Hatvany Lajos: Bródy Sándor, a szinmüiró. Nyugat. 1915. 1o27.l.
3. Szász Zoltán: Lyon Lea és a pesti közönség.Nyugat.1916 I.89-93.

A s z e r e t ő

1. Bródy András: Jegyzetek Im.523 old.

2. Karinthy Frigyes: Igy irtok ti. Szépirodalmi Kiadó.1954. 191.l.

3. Hatvany Lajos: A szerető. Bródy Sándor uj darabjának bemutatója a Magyar Szinházban.Pesti Napló. 1917.

4. Uo.

5. Uo.

O r g o n a v i r á g

1. Vörös május. Fáklya. 1919.április 2o.

2. A magyar proletá-
riátus piros májusa.Népszava. 1919. május 3.

3. A kötet a lirai és novellaanyag mellett több, ez időben készült szinmüvet is hoz Bródy Sándor darabja mellett: Szini Gyula: A két próba, Barta Lajos: Forradalom, Karinthy Frigyes: Ugyanaz férfiben, Lengyel Menyhért: Névaparti estély. Ujvári Erzsi: Két ember, Barta Lajos:Sötét ház, Benjámin Ferenc: Jóska bácsi szocialista lesz, Antos Sándor: A föld fia, Gyagyovszky Emil: A legnagyobb bün.

V.

Elmélkedések. A szerelem élettana

1. Komlós Aladár: Bródy Sándor.Irók és elvek. Budapest 1937. Nyugat Kiadása. 28.old.

2. Schopenhauer: A szenvedélyes szerelem. Budapest. 1943. Phönix Kiadás. 19.old.

3. Bródy Sándor: A szerelem élettana. Budapest. 1922. 18.old.

4. Stendhal: A szerelemről. Bp.1913.Révai kiadás. 34.old.

5. Konstantin Brunner.

VI.

R e g é n y e k

A villamos

1. Földes Anna: Bródy Sándor. Im.118.old.

2. Bóka László: Bródy Sándor kisregényei.Válogatott tanulmányok.Bp.1966.444.l.

Rembrandt

1. Bródy Sándor: Munkácsy utolsó vacsorája.Cilinderes Tiborc.Magvető.1958.332.l.

2. Bródy Sándor: Székely Bertalan.Cilinderes Tiborc. Im.339-342.old.

3. Németh Lajos: Adalékok a századforduló magyar irodalma és képzőművészete kapcsolatához.Itk.1963.48.l.

4. Bródy Sándor: Chrampton mester.Komédia.1911. 53-54 old.

5. Bródy Sándor: Az ezüst kecske.Bp.1960.214.old.

6. 1969-ben ünnepelték halála háromszázadik évfordulóját és ebből az alkalomból gyüjteményes kiállitást rendeztek Hollandiában.

7. Bródy Sándor: Rembrandt.Bp.1963.154.old.

8. Bródy András: Posztumusz irások.Husevők.Bp.537.old.

9. Bródy Sándor: Rembrandt.Husevők II.Bp.193.old.

10. Az utolsó önarckép jelenleg Kölnben van.

11. A Tékozló fiu visszatérése Leningrádban az Ermitázsban van.

12. Bródy Sándor: Rembrandt.Szinház.Bp.1964.341.old.

13. Bródy Sándor: Rembrandt. Husevők.Bp.1964.186.old.

14. Bródy Sándor: Rembrandt.Előszó.Bp.1963.7.old.

15. Hatvany Lajos: Rembrandt-fejek.Nyugat.1910.683.old.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

16. Bródy Sándor: Rembrandt. Bp. 1963.7.old.

17. Kemény Gábor: A polgári mentalitás Bródy Sándor irásaiban.Századunk.193o.387.l.

18. Kárpáti Aurél: Bródy Sándor.A sas Pesten cimü kötet bevezetője. Szépirodalmi Kiadó.1954.2o.l.

19. Nagy Lajos: Rembrandt.Nyugat.1925. 297.l.

2o. Földes Anna: Bródy Sándor.Bp.1965.15o.old.

VII.

K é s ő i n o v e l l á k

1.Czine Mihály: Bródy Sándor novellái.Husevők. Magvető Könyvkiadó.Bp.196o.23-24. old.

2.Uo.

3.Bródy Sándor: Ujházi Edének.Szinésznők.Bp.A Jövendő kiadása.19o5.

4. Cenner Mihály: Márkus Emilia.Illés Jenő: Szinészarcok a közelmultból. Bp.Gondolat. 1968.48.old.

5. Bródy Sándor: Arthur.Egy ujságiró élete és halála. Regényalakok. Bp.19o7.

6. Czine Mihály: Bródy Sándor novellái.Husevők.Bp. 196o. Bevezető tanulmány.9.old.

7. Uo.

8. Bródy Sándor: Novella. 1911.Singer és Wolfner Kiadó.

9. Bródy Sándor: A császárkisasszony.Novella.1911. Singer és Wolfner Kiadó.181.old.

lo. Bródy Sándor: Májusi fantázia.Novella.Singer és Wolfner Kiadó.1911.217-221.old.

11. Bródy Sándor: Jókai.Rembrandt fejek. 191o.166-167.old.

12. Bródy Sándor: Rembrandt.Egy arckép fényben és árnyban. Athenaeum.1925.Előszó.

13. Bródy Sándor: Jókai keze.Rembrandt fejek.191o. 156.old.

14. Uo.157.old.

15. Bródy Sándor: Zola.Rembrandt fejek.Athenaeum.191o. 200-206.old.

16. Bródy Sándor: Önarckép.Lyra. Singer és Wolfner Kiad. 191.1.

17. Im.3-9.old.

18. Bródy Sándor: A pipás ember.Lyra.1911.Singer és Wolfner kiadó.48.old.

19. Uo.48.old.

2o. Uo.4o.oldal.

21. Bródy Sándor: Lyra. 64.old.

22. Bródy Sándor: Egy kicsit magunkról. Lyra.142-143 old.

23. Uo. 142.143.old.

24. Bródy Sándor: Lyra. 143.old.

25. Bródy Sándor: Imre herceg. 1912.18.old.

26. Bródy Sándor: Báthory Erzsébet.Imre herceg.Im. 131.old.

27. Ignotus: Levél egy elköltözött barátom után. Bródy Sándor.Nyugat.1924.II.18o.old.

VIII.

Az utolsó évek.

1. Bródy Sándor: Lyra. Im.

2. Lengyel Menyhért: Bródy Sándor.Fehér Könyv.Nyugat. 1915.I.48.old.

3. Kárpáti Aurél: Bródy Sándor. A sas Pesten cimü kötet bevezetője. Im.19.old.

4. Hatvany Lajos: Bródy Sándor. A Bródy Sándor legszebb irásai cimü kötet bevezetője. Im.5.old.

5. Bródy Sándor: Rembrandt. Bp.Szépirodalmi Kiadó. 1963.124.l.

6. Bródy Sándor: Tea korszak.Lyra.Im.93.old.

6b.Bródy Sándor: Rembrandt. Im.

7. Bródy Sándor: Rembrandt.Im.152 old.

8. Bródy András jegyzetei. Rembrandt. Im.377.old.

9. Bródy András jegyzetei. Rembrandt. Im.377.old.

lo. Hatvany Lajos: Emlékbeszéd Bródy Sándor felett. Századunk. 1931.6-24-ig.old.

11. Juhász Gyula: Bródy Sándor.Szeged,1924.augusztus 13.

12. Nagy Endre: Expresszionista arckép Bródy Sándorról. Nyugat.1929.III.319.old.

13. Kárpáti Aurél: Bródy Sándor.Im.19-2o.old.

Felhasznált irodalom

1. Magyar irodalom története V.Akadémiai Kiadó.Budapest.1965.

2. Diószegi András: A szecesszióról.Itk.1967.151.old.

3. Kárpáti Aurél: Bródy Sándor.A sas Pesten. Válogatott irások. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp.1954.

4. Mezei József: Mikszáth és a század realizmusa.Itk.1961 448.old.

5. Nagy Endre: Expresszionista arckép Bródy Sándorról.Nyugat. 1929. III. 319.old.-323 l.

6. Juhász Ferencné: Bródy Sándor hőskora. Kandidátusi disszertáció. 1964.Budapest.

7. Juhász Gyula: Bródy Sándor.Szeged,1924.augusztus 13.

8. Ignotus: Bródy Sándor.Levél egy elköltözött barátom után Nyugat.1924.II.18o.old.

9. Szauder József: Bródy Sándor. A magyar irodalom története. 1849-19o5-ig. Jegyzet. Tankönyvkiadó.Bp.

1o. A magyar irodalom története 1849-19o5-ig.Budapest.Gondolat. 1963.

11. Kemény Gábor: A polgári mentalitás Bródy Sándor irásaiban. Századunk. 193o. 386-393.l.

12. Lengyel Menyhért: Bródy Sándor. Fehér Könyv. Nyugat.1915. I.48.

13. Diószegi András: Klasszikus novella - mai novella. Itk. 1963.545.l.

14. Babits Mihály: Könyvről könyvre. Nyugat. 1934.okt.1./181.l./

15. Hatvany Lajos: Emlékbeszéd Bródy Sándor felett. Századunk 1931. 6-24.l.

16. Benedek Marcell: Irodalmi hármaskönyv. Bp.Gondolat.1966.

17. Gergely Gergely: Földes Anna: Bródy Sándor.Itk.1966.499-5o3.l.

18. Biró Lajos: Stréfák Bródy Sándor tanitónőjéről. Nyugat. 19o8. I.719.

19. Bóka László: A tanitónő. Tegnaptól máig. Budapest.Szépirodalmi Kiadó. 1958. 458-478.l.

2o. Hatvany Lajos: Bródy Sándor. Bródy Sándor legszebb irásai c.kötet bevezetője. Bp.Atheneum Kiadó 1935.

21. Szász Zoltán: Lyon Leo és a pesti közönség.Nyugat. 1916.I. 89-93.l.

22. Sőtér István: Bródy Sándor.Kortárs. 1964. 111.-118.l.

23. Czine Mihály: Bródy Sándor novellái. Kortárs.196o.725-734.l.

24. Mikszáth Kálmán: Irói arcképek. Bródy Sándor.Bp.1953.

25. Hegedüs Géza - Kónya Judit: A magyar dráma utja. Bp. Gondolat. 1964.

26. Lengyel Menyhért: Bródy Sándor.Fehér Könyv.Nyugat.1915. I.48.l.

27. Joó György: A medikus. Bemutató előadás a Szigligeti Szinházban.Nagyváradi Napló.1911.II.28.

28. Juhász Gyula: A tanitónő.Szabadság.Nagyvárad.19o8.V.2o

29. Ignotus: A dada. Nyugat.19o8. 52-54-ig.

3o. Szomaházi István: Magyar naturalisták. A naturalizmus. Gondolat Kiadó.Bp. 1967. 29o-2. l.

31. Illés Jenő: Bródy Sándor drámái. A Szinház cimü kötet bevezetője. Bpest.Szépirodalmi Kiadó 1964.

32. Nagy Lajos: Bródy Sándor.Rembrandt.Nyugat.1925.II.297-298 l.

33. Németh Lajos: Adalékok a századforduló magyar irodalma és képzőmüvészete kapcsolatához.Itk. 1963. 44.-54.l.

34. Hatvany Lajos: Rembrandt fejek. Nyugat.191o.683-686-ig.

35. Földes Anna: Bródy Sándor. Irodalomtörténeti kiskönyvtár. Gondolat. Budapest. 1964.

36. Schöplin Aladár: A magyar irodalom története a XX.században. Bp.Grill Kiad. 1937.68-69 old.

37. Lengyel Menyhért: Timár Liza. Nyugat. 1911.489-9o-ig.

38. Hatvany Lajos: A szerető. Bródy Sándor uj darabjának bemutatója a Magyar Szinházban.Pesti Napló.1917.

39. Hatvany Lajos: Bródy a szinmüiró. Lyon Lea alkalmából. Nyugat. 1915. 1o27-1o32.

4o. Babits Mihály: Bródy Sándor évfordulója. Nyugat. 1934.II. 181.

41. Sőtér István: Bródy Sándor. Kortárs. 1964. 111-118.1.

42. Karinthy Frigyes:Bródy Sándor: A medikus.Szinmü három felvonásban. Nyugat.1911.4o3.old.

43. Bródy András jegyzetei a szinmüvekhez. A Szinház cimü kötetben. Bp.1964.512-526.

44. Erdélyi Jenő: Lyra. Nyugat. 1911.1o8o-81 old.

45. Czine Mihály: Móricz Zsigmond utja a forradalmakig. Magvető Kiad.Budapest. 196o.289.old.

46. BókaLászló: Bródy Sándor kisregényei.Válogatott tanulmányok. 1966.437-447.

47. Jenő István: A szegedi szinház a Tanácsköztársaság idején. Délmagyarország.1969.április13.

48. Stendhal : A szerelemről. 1913. Révai Kiadó.

5o. Schopenhauer: A szenvedélyes szerelemről.Bp.1943.Phönix Kiad.

51. Rónay György: Petőfi és Ady között. Az ujabb magyar irodalom életrajza. 1848-1899.Magvető Kiad.Bp.1958.

52. Simon-Pölöskei-Galántai: Magyarország története. 19oo-1917.

53. Horváth Zoltán: A magyar századforduló.Bp.1961.Gondolat Kiadó.

54. Komlós Aladár: Irók és elvek. Irodalmi tanulmányok Nyugat. 1937.

55. Lukács György: A modern dráma fejlődésének története. Bp. Franklin Társulat 1911.I-II. kötet.

56. Salgó Ernő: Írók és szindarabok. Bp.1916. Dick Manó Kiadása.

57. Osváth Béla: Türelmetlen dramaturgia. Bp.1961.Szépirodalmi Kiadó.

58. Hont Ferenc: Magyar színháztörténet. Bp. 1962.

T a r t a l o m j e g y z é k

I. Bevezető 1

II. Az öngyilkossági kisérlet 6

III. Az indulástól az öngyilkossági kisérletig 11

IV. Szinmüvek 24

Európai szinikultura a századfordulón 24

Magyar szinikultura a századfordulón 28

Bródy Sándor első szinmüvei 31

Bródy és a szinpad 35

A tanitónő 5o

A medikus 66

Timár Liza 73

Árnyékok 8o

Lyon Lea 83

A szerető 88

Orgonavirág 94

V. Elmélkedések, a szerelem élettana 97

VI. Regények 112

A villamos 113

Rembrandt 128

VII. Kései novellák 142

VIII. Az utolsó évtized 171

Feldolgozott müvek 179

Jegyzetek 181

Felhasznált irodalom 195

Tartalomjegyzék 199